

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Výuka vztažných zájmen na základní a střední škole

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Maturová, Ph.D.

Autorka práce: Bc. et BcA. Monika Benáková, DiS.

Studijní obor: AJL-ČJL/uSŠ

2023

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

České Budějovice, 8. května 2023

.....

Monika Benáková

PODĚKOVÁNÍ

Chtěla bych na tomto místě co nejvřeleji poděkovat své vedoucí práce, Mgr. Markétě Maturové, Ph.D., nejen za její ochotu a vstřícnost při psaní této diplomové práce, ale také za její čas, který mi věnovala během celého mého studia.

ANOTACE

Tématem diplomové práce je vyučování zájmen s apelem na zájmeno *jenž* na druhém a třetím stupni vzdělávání. Teoretická část se opírá o odbornou literaturu (odborné články, výukové materiály, odborné publikace apod.) týkající se historie a didaktiky českého jazyka a zájmen. Součástí je i metodika výuky zájmen na základních a středních školách. Praktická část se zabývá analýzou vyučování zájmena *jenž* ve vybraných třídách různého typu studia a dotazníkem určeným pro učitele českého jazyka.

KLÍČOVÁ SLOVA

Didaktika češtiny, *jenž*, střední škola učitelství, vztažná zájmena, základní škola

ABSTRACT

The topic of the diploma thesis is teaching of pronouns with an appeal to relative pronoun "jenž" in primary and secondary schools. The work is based on professional literature (professional articles, textbooks for primary and secondary schools, professional textbooks, etc.) concerning history of pronouns and didactics of Czech language. The part of this work is the methodology of teaching pronouns in primary and secondary schools. The practical part of the thesis deals with analysis of teaching the pronoun "jenž" in primary and secondary schools, and analysis of questionnaire designed for teachers of Czech language.

KEY WORDS

Didactics of Czech, jenž, primary school, relative pronouns, secondary school

OBSAH:

ÚVOD.....	8
METODOLOGIE	10
1 OD HISTORIE VZTAŽNÝCH ZÁJMEN PO SOUČASNOST	12
1.1 Josef Bečka – Zájmeno který a jenž v nové češtině	12
1.2 Josef Zubatý – Jenž, který, kdo, co	13
1.3 Marta Laichterová – Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům	14
1.4 Pavel Sojka a Ladislav Janovec – Minulost a přítomnost zájmena jenž	16
1.5 Dušan Šlosar, Arnošt Lamprecht a Jaroslav Bauer – Historický vývoj zájmen	18
1.6 Publikace zabývající se vztažnými zájmeny a didaktikou češtiny	19
2 POHLED SOUČASNÉ DIDAKTIKY NA VÝUKU ČESKÉHO JAZYKA NA ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH	21
2.1 Cíle výuky českého jazyka	24
3 UŽÍVÁNÍ ZÁJMEN Z POHLEDU MARIE ČECHOVÉ A JIŘÍHO KOSTEČKY .	27
4 VÝUKA ZÁJMENA JENŽ	29
4.1 Plán výuky zájmena jenž	29
4.2 Postup a příprava	29
4.3 Průběh vyučování	30
5 VÝUKA ZÁJMENA JENŽ NA VYBRANÝCH ŠKOLÁCH	41
5.1 Devátý ročník – Základní škola Strýčice	41
5.2 Biskupské gymnázium v Brně	44
5.2.1 Prima	44
5.2.2 Sekunda.....	45
5.3 Čtvrtý ročník – Konzervatoř České Budějovice	47
5.4 Střední škola spojů a informatiky	49

5.4.1	Druhý ročník oboru Informační technologie – skupina B	49
5.4.2	Druhý ročník oboru Informační technologie – skupina A	50
5.4.3	Druhý ročník oboru Elektrikář pro silnoproud	50
5.4.4	První ročník oboru Digitální informační technologie.....	51
5.5	Hodnocení výuky na vybraných školách	52
6	DOTAZNÍK.....	53
6.1	Tvorba dotazníku a jeho zpřístupnění.....	53
6.2	Výsledky dotazníku	54
6.3	Hodnocení dotazníku	73
ZÁVĚR		76
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ		79
SEZNAM TABULEK		83
SEZNAM GRAFŮ		84
SEZNAM PŘÍLOH.....		85
PŘÍLOHA 1 – PRACOVNÍ LIST		86
PŘÍLOHA 2 – VÝSLEDKY DOTAZNÍKU		89

ÚVOD

Diplomová práce *Výuka vztažných zájmen na základní a střední škole* se zabývá, jak již napovídá samotný název, vztažnými zájmeny a jejich výukou na druhém a třetím stupni vzdělávání. Důvodů, proč vzniká tato práce, je několik. Zaprvé zájmena a jejich výuka obecně jsou v našem edukačním systému nepopulární a často se opomíjí. Častokrát se také učitelé zájmenům věnují jen okrajově a žáci jsou pak schopni jen vyjmenovat druhy zájmen a několik příkladů k nim (např. tázací zájmena a jejich zástupci *kdo, co, jaký, který, či*). Proč je ale výuka tak neoblíbená a jaké jsou „problémy“, jež při ní mohou nastat? Tyto otázky budou zodpovězeny zejména v praktické části.

Druhým z důvodů, proč se zabývat zájmeny, je jejich všudypřítomnost. Stejně tak jako ostatní plnovýznamové slovní druhy i zájmena mají nenahraditelnou funkci v psaném i mluveném projevu. Konkrétně relativia používáme nejčastěji ve vedlejších větách, skloňujeme je, a proto je užitečné znát jejich správnou deklinaci. Cvičení se vztažnými zájmeny navíc bývají součástí didaktických testů pro 9. třídu základní školy i pro maturitní ročníky.

V neposlední řadě tato práce navazuje na mou bakalářskou práci s názvem *Problematika zájmena „jenž“ v současném školském prostředí*¹, v níž jsem analyzovala zájmeno *jenž* a mimo jiné jsem za pomoci Dr. Franty navrhla metodu, jak toto relativum skloňovat. *Výuka vztažných zájmen na základní a střední škole* se nezabývá pouze zájmenem *jenž*, které zde hraje velkou roli, ale obecně vztažnými zájmeny, jejich využitím a skloňováním.

Praktickou část diplomové práce tvoří analýza výuky na několika školách: Základní škola Strýčice, Konzervatoř České Budějovice, Biskupské gymnázium Brno, Střední škola spojů a informatiky společně s tříletými učňovskými obory v Táboře. Ve zmíněných školách a vybraných třídách bude vysvětleno využití zájmena *jenž*, jeho skloňování, čímž se zjistí, zda je metoda z předcházející bakalářské práce účinná. Pro žáky budou

¹ BENÁKOVÁ, Monika. *Problematika zájmena „jenž“ v současném školském prostředí*. České Budějovice, 2020. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky. Vedoucí práce Mgr. Markéta Maturová, Ph.D.

připraveny pracovní listy s cvičeními na zájmena obecně, poté na vztažná zájmena a v neposlední řadě na zájmeno *jenž*. K pracovním listům bude připraven i výklad.

Vedle výuky na různých školách a následných analýz bude součástí práce také dotazník, jenž bude mít za úkol zjistit odlišnosti ve výuce zájmen různých učitelů, zda je pro ně látka složitá na přípravu, jaké materiály při výuce používají atd. Dotazník bude rozeslán přes facebookovou skupinu *Učitelé češtiny sobě*, kde je více než čtyři tisíce pedagogů českého jazyka, a *Učitelé+*, která zahrnuje téměř třicet tisíc učitelů různých předmětů, nejen českého jazyka.

Cílem překládané diplomové práce je ověřit, zda je možné si osvojit zájmeno *jenž* skrze jeho vzor *náš*. Dotazníkové šetření má za cíl zanalyzovat edukační situaci týkající se zájmen na základních a středních školách. Výsledky zmíněného dotazníku budou okomentovány ve snaze najít řešení pro zlepšení výuky.

METODOLOGIE

Diplomová práce *Výuka vztažných zájmen na základní a střední škole* obsahuje dvě části, teoretickou, jež je zaměřena na užívání vztažných zájmen ve školství a v komunikaci, ale také na jejich historický vývoj, a praktickou, jejíž součástí je analýza edukační situace ve vybraných školách a dotazník pro učitele. Teoretická část se skládá ze dvou kapitol a jsou v ní využity především knižní publikace a odborné články z časopisů *Listy filologické* nebo *Naše řeč*. Podle *Historického vývoje češtiny*² od Dušana Šlosara je zpracována část kapitoly týkající se vztažných zájmen. Dále jsou použity starší odborné články od Josefa Bečky *Zájmeno který a jenž v nové češtině*³, Marty Laichterové *Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům*⁴ a Josefa Zubatého *Jenž, který, kdo, co*⁵. Velmi důležitým novějším odborným článkem je *Minulost a přítomnost zájmena jenž*⁶ od Pavla Sojky a Ladislava Janovce. V neposlední řadě se pracuje také s moderními didaktickými publikacemi, zejména od Stanislava Štěpánika – *Školní výpravy do krajiny češtiny*⁷, *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací*⁸ nebo *Průvodce začínajícího češtináře*⁹ ve spolupráci s Martinou Šmejkalovou, a dále s monografiemi Marie Čechové *Řeč o řeči*¹⁰ nebo *Život s češtinou*¹¹.

Praktická část navazuje na bakalářskou práci *Problematika zájmena „jenž“ v současném školském prostředí*, kde byly vypracovány tabulky se skloňováním zájmena *jenž* a přesný postup, jak ke správnému tvaru dospět. Na základě toho byl vytvořen plán hodin, dle

² LAMPRECH, Arnošt, Dušan ŠLOSAR, Jaroslav BAUER. *Historický vývoj češtiny*. SPN, Praha: 1977, 309 s.

³ BEČKA, Josef. *Zájmeno který a jenž v nové češtině*, *Listy filologické / Folia philologica* 61, 1934, č. 2–3, s. 138–147.

⁴ LAICHTEROVÁ, Marta. *Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům*, *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 4, s. 228–234.

⁵ ZUBATÝ, Josef. *Jenž, který, kdo, co*, *Naše řeč* 2, 1918, č. 2, s. 37–44.

⁶ SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC. *Minulost a přítomnost zájmena jenž*. Český jazyk a literatura. 2016–2017, 67(5), 216–225.

⁷ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Ludmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŇSKA. *Školní výpravy do krajiny češtiny: didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus, 2020. 312 s. ISBN 978-80-7489-595-1.

⁸ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací*. Praha: Academia, 2020. Společnost (Academia). 328 s. ISBN 978-80-200-3119-8.

⁹ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Průvodce začínajícího češtináře*. [Praha]: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016. 317 s. ISBN 978-80-7290-949-0.

¹⁰ ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia). 312 s. ISBN 978-80-200-2069-7.

¹¹ ČECHOVÁ, Marie. *Život s češtinou: nomen omen: Češka - češtinářka - Čechová*. Praha: Academia, 2017. Lingvistika (Academia). 392 s. ISBN 978-80-200-2694-1.

kterých bude probíhat výuka v osmi předem domluvených třídách (na základní škole, gymnáziu, střední odborné škole, včetně středního odborného učiliště, a konzervatoři). Pro výuku bude připraven také pracovní list zahrnující cvičení na zájmena obecně, relativna a cvičení na samotné relativum *jenž*. Každá z odučených hodin bude analyzována a okomentována. Cílem této výuky je ukázat, že zájmeno *jenž*, jeho skloňování a správné užití je možné si osvojit dle této metody.

Dále tato část zahrnuje také dotazník o vztažných zájmenech, který slouží zejména k zjištění, jak výuka na základních a středních školách probíhá. Předpokládá se, že vyučování vztažných zájmen (a zájmen obecně) je neuspokojivé, a proto bude možné na základě odpovědí navrhnout jeho zjednodušení. Dotazník bude zveřejněn na facebookových stránkách určených pro učitele českého jazyka. Jelikož jde o dotazník zjišťující stávající edukační situaci a nejvíce cennými jsou otevřené otázky, nebude nutné získat více než 100 odpovědí. Závěr práce přináší shrnutí teoretické a praktické části zejména skrze analýzy výuky a výsledků dotazníkového šetření.

V celé práci budu užívat termín „žák“ pro studující na základních školách i na různých typech střech škol, gymnáziích a konzervatořích a „student“ pro posluchače vyšších škol dle *Zákona č. 561/2004 Sb.*¹² V diplomové práci je využita citační norma ČSN ISO 690 metodou poznámek pod čarou.

¹² Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2004, částka 190, s. 10262–10324 [cit. 1. 5. 2023]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.

1 OD HISTORIE VZTAŽNÝCH ZÁJMEN PO SOUČASNOST

1.1 Josef Bečka – Zájmeno který a jenž v nové češtině

Bečkův článek *Zájmeno který a jenž v nové češtině* sice pochází z roku 1934, ale pomáhá nám pochopit, jak se zájmena *jenž* a *který* vyvíjela a jaký mají dopad na dnešní češtinu. Praslovanština ve své době užívala pouze vztažné zájmeno *jenž*, ale kvůli analogii nepřímých otázek začalo ustupovat zájmenu *který*, jež je svým původem tázací. Nepřímé otázky mohly vztažná zájmena nahrazovat a naopak, a proto se také postupně tázací zájmena dostávala do vět vztažných. Tento jev je patrný ve všech slovanských jazycích, ale ve většině z nich zájmeno *jenž* později úplně zaniklo. V českém jazyce se uchovalo hlavně vlivem spisovné tradice.¹³

V církevněslovanských památkách se zájmeno *jenž* dochovalo neporušené a jen zřídka se objevovalo místo něj *který*, zatímco ve 14. století se užívání *jenž* oslabilo. V 15. století *jenž* z lidového jazyka rychle mizelo a Bečka uvádí, že za doby Václava Hájka z Libočan již bylo toto zájmeno mrtvé nebo blízké zániku a v literatuře zůstává jen díky tradici spisovného jazyka. Za doby Jana Amose Komenského se *jenž* užívalo hlavně po předložkách a z hovorového jazyka zmizelo úplně. V době národního obrození se sice *jenž* používalo, ale neslo s sebou známky archaismu. V hovorové češtině se aplikovalo pouze relativum *který*. Změnu přinesla druhá polovina 19. století, kdy se zájmeno *jenž* opět dostává do popředí a je užíváno ve všech svých pádech, nejčastěji po předložkách, což je viditelné např. u Němcové, Ráje nebo Světlé. Zřejmě kvůli libozvučnosti je za nejoblíbenější pád pokládán dativ *jemuž*.¹⁴

V dnešní době nepocítíme funkčního rozdílu mezi *jenž* a *který* během užívání, nicméně Bečka na základě článku od Zubatého uvádí, že „zájmeno *který* je určitější a ‚ostřejší‘, zájmeno *jenž* méně určité, ‚měkčí‘, s malým archaickým nádechem.“ Populární je také tato zájmena střídání, následuje-li několik vztažných vět po sobě.¹⁵

¹³ BEČKA, Josef. Zájmeno který a jenž v nové češtině, *Listy filologické / Folia philologica* 61, 1934, č. 2–3, s. 138–147.

¹⁴ BEČKA, Josef, s. 139–142.

¹⁵ BEČKA, Josef, s. 145–146.

1.2 Josef Zubatý – Jenž, který, kdo, co

V článku *Jenž, který, kdo, co* se Zubatý zabývá nejen zájmeny *jenž* a *který* jako Bečka, ale také dalšími relativy *kdo* a *co*, což podává rozsáhlejší obraz o vztažných zájmenech celkově, nejen o rozdílu mezi zmiňovanými *jenž* a *který*. Zubatý uvádí, že zájmena mají dvojí původ – relativy začínající souhláskou *k-* jsou původem slova tázací (např. *kdo, kolik, kam, co*) a zájmena s počátečním *j-* patří k výrazům *jenž, jako, jaký, jak, jelikož*. Tím vzniká rozdíl mezi jednotlivými skupinami slov, na nějž je nutné pamatovat. Dnešní relativum *jenž* kdysi obsahovalo zájmeno *on*, ale postupem času se změnilo ze zájmena 3. osoby na vztažné, jeho význam však zůstává stejný. Věta s relativem *jenž* se může vztahovat jen k určité osobě nebo věci, na níž mluvčí ukazuje. V lidové mluvě se *jenž* zachovalo zejména v písemnictví či modlitbách (např. „*Otče náš, jenž si na nebesích...*“ nebo „*Beránek boží, jenž snímá hříchy světa...*“).¹⁶

Zatímco se *jenž* vztahuje ke známému předmětu, o němž je většinou zmínka již dříve, a jeho pozice je až za podstatným jménem nebo zájmenem, věta se zájmenem *který* bývá vpředu kvůli tomu, že se ptáme nejprve po předmětu neznámém. Zájmeno *který* se může pojit s podstatným jménem jako přívlastek na rozdíl od *jenž*, které je propojeno se zájmenem *on* – vztažná věta se nemůže vztahovat k podstatnému jménu s užitím *jenž*, ale pouze s užitím *který*.¹⁷

Zájmeno *kdo* je nejčastěji interpretováno jako tázací, nicméně může být i zájmenem vztažným. Stejně tak jako *který*, i *kdo* se vztahuje k předmětům neznámým a neurčitým. Ve starší době však bylo možné toto zájmeno užívat i u osob určitých, totéž platí i pro přívlastňovací tvar *čí*. *Který* a *kdo* se sice vztahují k neurčité osobě, nicméně *který* je zájmenem přídavným a *kdo* zájmenem podstatným. Př. „*Který žák to udělal?*“ namísto „*Kdo žák to udělal?*“ Zároveň u zájmena *který* rozlišujeme rod a číslo týkající se osoby, zatímco *kdo* tuto možnost nemá. Lidová mluva si však dodnes zanechala nahrazení zájmena *kdo* zájmenem *který*, jedná-li se o ženský rod (př. „*...která má milého, sobě upřímného...*“).¹⁸

¹⁶ ZUBATÝ, Josef. *Jenž, který, kdo, co*. In: Naše řeč [online].1918 [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=198>.

¹⁷ ZUBATÝ, Josef, tamtéž.

¹⁸ ZUBATÝ, Josef, tamtéž.

Podobně jako zájmeno *kdo* je na tom i *co*, které je sice věčné, ale vztahuje se též k předmětům neurčitým a nevyjádřeným. Stává se, že *co* někdy nabývá platnost spojky a stává se z něj výraz nesklonný (př. „*Jedl suchý chléb, co (=jenž) mu zbyl.*“). Vztahuje se k věcem určitým a může zastupovat relativum *jenž*.¹⁹

1.3 Marta Laichterová – Vývojové vztahy stč. zájmena *jenž* k jiným zájmenům

Laichterová ve svém článku *Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům* rozlišuje užití zájmena *jenž* v pravých a nepravých větách vztažných s historickým kontextem. V pravých větách vztažných, jak již bylo zmíněno v jiných člancích, mělo relativum *jenž* výhradní postavení – uvozovalo vedlejší věty vztažné (přívlastkovou, podmětovou, předmětovou, přísudkovou nebo příslovečnou). Dle Laichterové mohlo toto relativum mimo podstatné jméno rozvíjet a blíže determinovat souvztažné odkazovací nebo neurčité zájmeno. V dnešní češtině bychom *jenž* v některých větách překládali zájmeny *kdo*, *co*, *který* nebo *čím*.²⁰

Důležitou roli hrála také poloha vedlejších vztažných vět, která následovala buď po větě řídicí, nebo byla umístěna před ní. Z prvního případu se vyvinulo souvětí, kde věta závislá následuje větu řídicí či rozvíjený větný člen. Zájmeno *jenž* zastávalo nejen funkci vztažnou, ale také přívlastňovací, jak tvrdí Laichterová: „*Připojuje pak nejen vedlejší větu vztažnou s doplňujícím sdělením, ale navíc přivlastňuje rozvíjenému větnému členu z věty řídicí některé substantivum z věty vedlejší.*“²¹ Druhým případem je vedlejší věta umístěna před větou řídicí, jež je typická pro souvětí s relativy tázacího původu. Věty uvozené zájmeny *kto*, *čso*, *který*, příp. *čí* nejspíše pochází z doplňovacích otázek.

Užití relativ *jen(ž)* a *který(ž)* bylo ve staré češtině rozlišováno, nicméně již začátkem 14. století se jejich rozdíl setřel, zejména vlivem latinských textů, kde se nacházelo jen relativum *qui*. Pronikáním tázacích zájmen do funkce vztažné vznikla také korelace *čím(ž) – tiem*, jež se původně užívala místo *čím(ž) jímž*.²²

¹⁹ ZUBATÝ, Josef, tamtéž.

²⁰ LAICHTEROVÁ, Marta. Vývojové vztahy stč. zájmena *jenž* k jiným zájmenům, *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 4, s. 229.

²¹ LAICHTEROVÁ, Marta, s. 230.

²² LAICHTEROVÁ, Marta, s. 231.

Zatímco pravé věty vztažné obsahují věty souřadné, nepravé věty vztažné se zabývají větami podřadnými, které nespecifikují obsah předchozí věty, ale na sdělení navazují (např. vysvětlením). Nejde však o determinaci, nýbrž o odkazování, proto např. ve staročeštině odkazovací zájmeno *ten* zastupuje *jenž*. V náboženské či světské tematice se *jenž* může objevit i v přívlastkovém postavení. V dnešní češtině se ale přívlastkové postavení zachovalo jen v genitivu jednotného a množného čísla (např. *sýr, jehož délka zrání určuje kvalitu*). Závěrečné formulace dopisů, zápisů apod. s užitím zájmena *jenž* lze také pokládat za nepravé věty vztažné – v dnešní češtině se většinou tento výraz přeloží jako (*a*) *ten(to)* nebo se úplně vynechá.²³

Ačkoliv se užití *jenž* vyskytuje ve vztažné funkci dodnes, není stejné jako ve staré češtině. V 19. století zájmeno *jenž* v jiných než ve vztažných funkcích zaniklo úplně, stejně tak jako v nepravých větách vztažných (v přívlastkovém postavení i jako samostatně) a vedlejších větách podmětných a předmětných, které vznikly doplňováním otázek (dnes se užívá *kdo, co* a *který*). Ve složitých souvětích je typické střídání relativ *který* a *jenž*, jež působí knižně, ale zastupují starší přívlastňovací zájmeno *čí(ž)*. Tvary *jehož, jejichž* a *jejíž* vyjadřují přívlastňování a připojují vedlejší věty vztažné k substantivu věty řídicí.²⁴

Jelikož se spisovná čeština vyvinula dříve než spisovný jazyk u jiných slovanských jazyků, zájmeno *jenž* se zachovalo – původně totiž *jen(ž)* mělo funkci odkazovací (ukazovací) a *který* funkci tázací. Dále k užívání zájmena *jenž* v dnešní češtině přispěla i obrozenecká práce našich jazykovědců, kteří utvářeli novočeskou spisovnou normu.²⁵

Laichterová zveřejnila ještě jeden článek *Vztahy stč. zájmena jen k osobnímu zájmenu on, jeho a k vztažnému jenž*²⁶, kde rozlišuje zájmeno *jen* ve funkci ukazovací, odkazovací, vztažné a ve funkci zájmena osobního. Jelikož se předkládaná diplomová práce zabývá relativy, bude popsáno pouze zájmeno *jen* ve funkci vztažné.

Vztažné zájmeno *jen* je členem věty závislé a připojuje ji k větě řídicí. Většinou blíže specifikuje zájmeno nebo substantivum věty řídicí – vztahuje se ke zmíněné osobě nebo věci a tím větu určuje. Ve staré češtině se často užívalo spojení *a ten*, které by se do dnešní

²³ LAICHTEROVÁ, Marta, s. 231–233.

²⁴ LAICHTEROVÁ, Marta, s. 233–234.

²⁵ LAICHTEROVÁ, Marta. 234.

²⁶ LAICHTEROVÁ, Marta. *Vztahy stč. zájmena jen k osobnímu zájmenu on, jeho a k vztažnému jenž. Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 2, s. 70–76.

češtiny přeložilo osobním či odkazovacím zájmenem nebo právě relativy *jenž* a *který*. Zájmeno *jen* se stalo vztažným zejména z toho důvodu, že připojované vedlejší věty byly určovány jako bližší charakteristika – šlo např. o přívlastkové, podmětné a přísudkové věty. Právě jako zájmeno *jenž* se *jen* vztahovalo k věcem či osobám určitým a známým, zatímco *který* k neurčitým a blíže nespecifikovaným.²⁷

Velmi využívaným byl pro přívlastňování ve staré češtině genitiv relativu *jenž*, který byl dokonce častější než druhý pád zájmena *jen* – funkce obou zájmen je v tomto případě též přívlastňovací. Zájmeno *jen* ve funkci vztažné bylo postupně vytlačováno rozšířenou formou *jenž* a relativem *který(ž)*.²⁸

1.4 Pavel Sojka a Ladislav Janovec – Minulost a přítomnost zájmena *jenž*

Sojka a Janovec představují dnešní pohled na zájmeno *jenž* včetně krátkého úvodu do historie, uvádějí nejproblematictější tvary tohoto zájmena a dále rozdíl mezi relativy *který* a *jenž*. V neposlední řadě předkládají výsledky výzkumu o užívání správných tvarů zájmena *jenž* mezi 330 studenty vysokých škol.

Autoři konstatují, že zájmeno *jenž* je učivo druhého stupně základních škol a na střední škole bývá opakováno většinou ve druhém ročníku. Jelikož má relativum knižní ráz, výuku zprostředkovávají zejména pedagogové (žáci k jeho užívání nedospívají sami, protože by jej potřebovali).²⁹ Někteří učitelé však zájmeno *jenž* považují za zbytečné anebo by nejradiji jeho výuku úplně vynechali (viz dotazník v praktické části), protože ji pokládají za příliš komplikovanou. Bohužel častokrát nedomýšlejí následky nepoužívání relativu *jenž* – např. ze stylistického hlediska by bylo velmi neefektivní, kdyby se užívalo pouze zájmeno *který*, protože by se jeho tvary opakovaly.

Navíc, jak uvádějí autoři článku, zájmeno *jenž* se od zájmena *který* výrazně liší. Zprvé je monofunkční, tzn. že nemá jinou funkci než vztažnou a nemůže tedy být považováno za zájmeno tázací jako *který*. Zadruhé je vázáno převážně na projevy psané a také jsou některé jeho tvary užívány více, jiné méně. Posledním rozdílem je jeho deklinační vzor,

²⁷ LAICHTEROVÁ, Marta, s. 73–74.

²⁸ LAICHTEROVÁ, Marta, s. 74–75.

²⁹ SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC. Minulost a přítomnost zájmena *jenž*. *Český jazyk a literatura*, 2016–2017, 67(5), s. 216.

jenž je díky vývoji nepravidelný.³⁰ Sojka a Janovec stručně představují také historický vývoj zájmen *který* a *jenž*.

Za problematické tvary relativu *jenž* autoři pokládají *již* (pro nominativ plurálu životného maskulina a také pro akuzativ singuláru feminina), *jejž* (častokrát nahrazován tvarem *jenž* a *jež*), dubleta *jehož/jejž* a tvar *jež* (opakovaně zaměňován tvarem *jenž*, což vede opět k nesklonnosti tohoto zájmena).³¹

Dále poukazují na zpracování látky o relativu *jenž* v učebnicích českého jazyka. Nejčastěji bývají v učebnicích informace o tom, jak se zájmeno *jenž* skloňuje, čím se liší od zájmena *který* (stylistika), jak se uplatňují jednotlivé tvary a kde je možné se s ním setkat. Nicméně každá učebnice uvádí jiné informace o tom, zda je relativum *jenž* knižní nebo jsou knižní jen některé tvary.³²

Za nejpřínosnější část článku je považován výzkum, který probíhal od května 2015 do května 2016 a jehož cílem bylo zjistit, jak zájmeno *jenž* ovládají studenti učitelství českého jazyka. Studenti měli k dispozici testovací úlohy, kam vyplňovali správný tvar relativu *jenž*. Největším problémem pro ně byl tvar *již* (nominativ plurálu maskulina životného) a tvar *jejž* (akuzativ singuláru maskulina neživotného), čímž se potvrdil předpoklad, že existují tvary, které působí velké potíže a naopak tvary, jež jsou téměř bezproblémové. Autoři se ptají, zda právě chybovost v některých tvarech zájmena *jenž* nepovede v budoucnu např. ke kodifikační úpravě.³³

V závěru článku připomínají, že relativum *jenž* je užitečné nejen při psaní kvalifikačních či odborných prací, ale také celkově při stylizaci textů z různých oblastí. Dále apelují na správnost skloňování a uvádí i postup – nominativ singuláru je nutné znát u všech rodů z paměti, nominativ plurálu je možné odvodit od vzoru *náš* a ostatní tvary od zájmena *on*. Upozorňují také na odlišnost genitivu a akuzativu singuláru maskulina životného.³⁴

³⁰ SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC, s. 217.

³¹ SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC, s. 218–219.

³² SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC, s. 220.

³³ SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC, s. 221–223.

³⁴ SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC, s. 224.

1.5 Dušan Šlosar, Arnošt Lamprecht a Jaroslav Bauer – Historický vývoj zájmen

Zájmena česká, stejně tak jako zájmena v jiných indoevropských jazycích, podléhají zvláštní flexi a neshodují se s deklinací substantiv ve většině pádů. To však neznamená, že je jejich zájmenná deklinace jednotná. Obecně pronomina dělíme na bezrodá a rodová.

Bezrodá zájmena patří do vrstvy starších zájmen. Jejich flexe je jiná než u ostatních slovních druhů, tudíž mají svérázné přípony. Charakteristickým rysem jejich skloňování je silná kmenová supletivnost, což znamená, že během ohýbání se nemusí obměňovat pouze přípony, ale někdy i slovní základy, a proto je možné pokládat tyto deklinace za zastaralé.³⁵

Stejně tak jako zájmena bezrodá i rodová mají specifickou deklinaci a v pračeštině mezi ně patřila: *jáz, ty, my, vy, vě, va* a reflexivní zájmeno *se*. Rozlišují dvojí rod (osobní a věcný) či dokonce rod trojí (mužský, ženský, střední). Patří sem např. zájmena *kto* a *čso* (v dnešní češtině užívané jako *kdo* a *co*). V různých nářečích mají tyto tvary různé obměny, např. moravské – *keho, kemu*). Od 15. století je patrná změna z *čso* na *co* pomocí splynutí sykavek.³⁶

Ukazovací zájmeno *j, ja, je* dalo vzniknout zájmenu *jenž* pomocí sufixu *-ž* a tvary *j, ja, je* se změnily na *on, ona, ono*. Jak již bylo zmíněno, ve staročeštině byly vztažné věty rozděleny do dvou skupin, a to na věty přívlastkové, užívající zájmeno *jenž*, a věty podmětne nebo předmětne s relativy *kdo, co, který, cí*. Zájmeno *jenž* ve větě zastávalo funkci vyjádření něčeho známého a určitého, zatímco *kdo, co, který, cí* se týkalo výhradně věcí neznámých a neurčitých. Dalším rozdílem je také původ zájmen – *jenž* bylo kdysi zájmenem ukazovacím a *kto, čso, který, cí* byly zájmeny tázacími, jež druhotně zastávaly právě funkci relativ. Dnes skloňujeme *jenž* podle vzoru *náš* (kromě singuláru 1. pádu rodu mužského životného i neživotného), protože zájmeno *j, ja, je* mělo stejnou deklinaci jako zájmeno *náš, náša, naše*.³⁷

Přívlastkové věty mohly pomocí zájmena *který* poskytovat jménu všeobecnou platnost, zatímco podmětne a předmětne věty charakterizovaly zájmenem *jenž* osobu jedinečnou.³⁸

³⁵ LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historický vývoj češtiny*. SPN, Praha: 1977, s. 162.

³⁶ LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav, s. 163.

³⁷ LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav, s. 166–167.

³⁸ LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav, s. 274.

Postupem času byla relativa *jenž* a *který* používána bez rozdílu (hlavně v přívlastkových větách), a později (cca v 16. století) dokonce zájmeno *který* nahradilo relativum *jenž* (zejména v mluveném lidovém jazyce). Namísto *jenž* se používalo taktéž zájmeno *co* v kontextu neshodného vztažného zájmena (převážně v nespisovném jazyce).³⁹

Nelze opominout ani užívání vztažných zájmen s příponou *-ž*, která byla aktuální a frekventovaně užívána zejména v 16. století. Až nová spisovná čeština ustálila zájmena *kdo*, *co*, *který*, *jaký* bez přípon.⁴⁰

1.6 Publikace zabývající se vztažnými zájmeny a didaktikou češtiny

Zájmena (včetně relativ) jsou v posledních letech velmi aktuální, protože uživatelé jazyka mají potřebu jich užívat, ale mnohdy nevědí jak. Pro žáky základních škol jsou mimo klasické učebnice českého jazyka (viz dotazník) vytvořeny různé publikace, které by jim měly se zájmeny pomoci. Jde např. o učebnici *Podstatná a přídavná jména, zájmena expres*⁴¹ od Vlasty Gazdíkové, jež je určena zejména žákům druhého stupně a středoškolákům, ale také učitelům a rodičům. V kapitole o zájmenech lze najít definici pronomín (včetně druhů), jaké se u nich určují mluvnické kategorie a podle čeho se skloňují. Na konci kapitoly se nachází přehled skloňování zájmen. Celkově se kapitola o pronomínech rozkládá téměř na 20 stran.

Další publikací je *Procvičuj – Přídavná jména, zájmena, číslovky*⁴² od Lucie Filsakové, kde se nacházejí různá cvičení na doplňování správných tvarů, křížovky, rébusy apod. Pracovní sešit je určený spíše pro domácí přípravu a učitelé ho mohou využívat např. jako doplňkový materiál. Výhodou je i přiložený klíč ke cvičením. Podobnou publikací je i *Pravopis přídavných jmen a zájmen*⁴³ od Petra Šulce, v němž se nacházejí různá cvičení pro žáky základních škol včetně řešení.

³⁹ LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav, s. 274.

⁴⁰ LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav, s. 274.

⁴¹ GAZDÍKOVÁ, Vlasta. *Podstatná a přídavná jména, zájmena expres*. Brno: Edika, 2021. 192 s. ISBN 978-80-266-1622-1.

⁴² FILSAKOVÁ, Lucie. *Procvičuj!*. Ilustroval Aleš ČUMA. V Praze: Fragment, 2022. 102 s. ISBN 978-80-253-5573-2.

⁴³ ŠULC, Petr. *Pravopis přídavných jmen a zájmen*. Ilustroval Libor DROBNÝ. Praha: Pierot, [2015?]. Cvičení z české gramatiky. 76 s. ISBN 978-80-7353-393-9.

Mezi studenty bohemistiky je téma vztažných zájmen také populární. V roce 2020 vznikla bakalářská práce *Zájmeno jenž v bakalářských pracích studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*⁴⁴, kde Tereza Plecítá mimo jiné popisuje vztažná zájmena v češtině, jejich historii i současný stav zájmena *jenž*. Další bakalářská práce nese název *Vztažné věty se zájmenem JAKÝ v současné češtině*⁴⁵. Jaroslav Syrový zde vymezuje vztažná zájmena, vztažné věty a srovnává relativia *jaký, který* a nesklonné *co*.

V časopise *Český jazyk a literatura* se v poslední době objevují témata spojená jak s větami vztažnými a stylistikou, tak s výukou češtiny obecně. Marie Čechová publikovala odborný článek *Potřeba praktické stylistiky*⁴⁶ a Stanislav Štěpáník a Radka Holanová se zaměřují na budoucí učitele češtiny v odborném článku *K jazykovým a stylizačním dovednostem budoucích češtinářů*⁴⁷. Ludmila Zimová komentuje například i užití relativia *jenž* a jiných vztažných zájmen v příspěvku *Nepravé věty vedlejší ve škole*⁴⁸.

Štěpáník dále publikoval odborný článek o nutnosti revize Rámcového vzdělávacího programu s názvem *Redukce, nebo Revize obsahu?*⁴⁹ a o vyučování literatury ve školách na úkor jazyka v příspěvku *O paradoxu středoškolské výuky českého jazyka a literatury*⁵⁰.

⁴⁴ PLECITÁ, Tereza. *Zájmeno jenž v bakalářských pracích studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka. Vedoucí práce PhDr. Pavel Sojka, Ph.D.

⁴⁵ SYROVÝ, Jaroslav. *Vztažné věty se zájmenem JAKÝ v současné češtině*. Liberec, 2022. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Mgr. Barbora Štindlová, Ph.D.

⁴⁶ ČECHOVÁ, Marie. *Potřeba praktické stylistiky*. *Český jazyk a literatura* 68, 2017–2018, č. 3, s. 136–140.

⁴⁷ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a Radka HOLANOVÁ. *K jazykovým a stylizačním dovednostem budoucích češtinářů*. *Český jazyk a literatura* 68, 2017–2018, č. 5, s. 230–238.

⁴⁸ ZIMOVÁ, Ludmila. *Nepravé věty vedlejší ve škole*. *Český jazyk a literatura* 70, 2019–2020, č. 4, s. 169–177.

⁴⁹ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. *Redukce, nebo revize obsahu?* *Český jazyk a literatura* 71, 2020–2021, č. 2, s. 53–59.

⁵⁰ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. *O paradoxu středoškolské výuky českého jazyka a literatury*. *Český jazyk a literatura* 70, 2019–2020, č. 4, s. 105–111.

2 POHLED SOUČASNÉ DIDAKTIKY NA VÝUKU ČESKÉHO JAZYKA NA ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

Didaktika českého jazyka přináší v současném školském prostředí několik okruhů, na které je třeba se zaměřit. Patří sem metody, zásady ve vyučování, osnovy (Rámcový vzdělávací program, Školní vzdělávací program), literární výchova, evaluace a mnoho dalších. Edukaci ovlivňuje několik faktorů – pedagog, žáci, obsah vzdělávání, a proto nelze konstatovat, že jedna látka je jednodušší než druhá a naopak. Učitel se ovšem většinou snaží předat látku tak (díky svým kompetencím), aby jí žáci porozuměli.

Za nejdůležitější kompetenci se pokládá oborově-předmětová, díky níž by měl pedagog umět přeměnit poznatky, jež nabyl, do vyučovacího procesu a vytvořit z nich tak interdisciplinární znalosti. Další podstatnou kompetencí je např. psychodidaktická, skrze níž je vyučující schopen přizpůsobit učivo individuálním potřebám žáků. Během vyučovacího procesu může docházet i k nepochopení a chyba častokrát bývá právě v pedagogovi, jenž sám dané látce příliš nerozumí, tudíž ji není schopen předat dál. Učivo by mělo být užitečné a použitelné v praxi, jak zmiňuje Štěpáník (2020): „*Pokud má být vzdělávání smysluplné, musí se propojovat s něčím, s čím se mohou žáci identifikovat – nejčastěji jde o vlastní zkušenost či předchozí znalosti, zkrátka vlastní kognitivní struktury v mysli.*“⁵¹ Dále tvrdí, že ani memorování látky bez hlubšího porozumění nemá smysl.

S problémy vyučování češtiny se didaktika setkává téměř v každém období, např. Havránek a Jedlička ve *Stručné mluvnici české* uvádí, že výuka češtiny nepřináší kýžené výsledky (týká se hlavně první poloviny 20. století), ale to dle moderních didaktiků platí dodnes. Nejčastěji je vytýkána čtenářská gramotnost, jež má být klíčovou pro uplatnění v reálném životě. Dalším problémem jsou slohové práce, kde se žáci dopouští základních chyb v různých jazykových oblastech a kde nejsou schopni používat vhodné jazykové prostředky. S tímto problémem se údajně potýkají také studenti bohemistiky na vysokých školách.

⁵¹ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Ludmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŃSKA. *Školní výpravy do krajiny češtiny: didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus, 2020, s. 14.

Mezi nejkomplicovanějšími disciplíny patří morfologie a syntax, jež komentují např. Chvál a Šmejkalová (2018)⁵² nebo Adam, Bozděchová, Dittmann a Lehečková (2010/2011)⁵³. Jak ale tvrdí Maturová ve svém článku *Ach, ta zájmena*, škola nemůže „doučovat“ studenty látku, kterou mají znát již ze základní či střední školy, jejich povinností je zvládnout učivo samostudiem, pokud jim nebyla poskytnuta řádná výuka během školní docházky. Bez domácí přípravy se totiž neobejdou a nebudou moci navázat na další látku.⁵⁴ Stává se sice, že žáci učivo na základní a střední škole probírají, ale výuka nezdědka bývá teoretická a zaostává za praxí, v horším případě dokonce praxe chybí, a proto si žáci učivo neosvojí, jen ho memorují a následně po neaktivním užívání opět zapomenou.

Dle Štěpánika bychom měli při vyučovacím procesu postupovat od komunikace k jazyku a následně od jazyka zpět ke komunikaci. Základem výuky českého jazyka je právě komunikace, protože se zde jazyk uskutečňuje. Postup by měl být „*od spontánního jazykového vědomí přes poučené jazykové vědomí ke kultivovanému jazykovému vědomí*“.⁵⁵ Vytvořit však výuku na základě komunikace se může jevit jako obtížné nebo chaotické, proto je důležité dodržovat vždy určitý systém. Znamená to však „*odklon od izolovaných (dekontextualizovaných) příkladů jednotlivých slov, slovních spojení, či větých celků, jichž jsou naše učebnice plné, a příklon k analýzám vztahu mezi komunikátem a kontextem*“.⁵⁶ Záměrem je lokuce (obsah sdělení), ilokuce (záměr sdělení) a perlokuce (pochopení adresáta). Český jazyk by měl sloužit k tomu, aby byl žák schopen komunikace – vhodně užívat jazykové prostředky a přizpůsobovat je danému záměru. Než však dojde ke kompetenci komunikační, je zapotřebí ovládnout jazykovou stránku.⁵⁷

⁵² CHVÁL, Martin a Martina ŠMEJKALOVÁ. Řešení úloh z české syntaxe žáky 4.-9. ročníků základních škol. *Studia paedagogica: časopis Ústavu pedagogických věd FF MU Brno*, roč. 23, č. 1 (2018), s. 105-134.

⁵³ ROBERT, Adam, BOZDĚCHOVÁ, Ivana, DITTMANN, Robert, LEHEČKOVÁ, Eva (2010/2011). Co neumějí studenti bohemistiky. *Český jazyk a literatura*, 61, s. 8–14.

⁵⁴ MATUROVÁ, Markéta. *Ach, ta zájmena...*, *Český jazyk a literatura* 66, 2015/2016, č. 3, s. 131.

⁵⁵ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Eudmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŃSKA. *Školní výpravy do krajiny češtiny: didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus, 2020, s. 42. I

⁵⁶ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Eudmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŃSKA, s. 47.

⁵⁷ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací*. Praha: Academia, 2020. Společnost (Academia), s. 28.

Štěpáník uvádí, že komunikačně kompetentní uživatel jazyka disponuje těmito schopnostmi/dovednostmi: kompetencí jazykovou (dorozumívání se a produkování slov), sociokulturní (využití kulturního kontextu ve výpovědi), jazykovědné (znalost metajazyka) a diskurzivní (tvoření promluv v různých situacích). Být komunikačně kompetentní však neznamená být lingvistou, důležitý je zejména kontakt žáků s komunikátem, jejich vlastní zkušenost.⁵⁸

Dále Štěpáník tvrdí, že ve vyšších ročnících základních škol a na vyšším stupni vzdělávání je pozornost metajazykové aktivitě nezbytná – žák by měl umět přizpůsobit jazyk dané komunikační situaci a hodnotit jazykové chování. Jak bude uvedeno i v praktické části u jednotlivých komentářů od respondentů dotazníkového šetření, přechod ze základní školy na střední je z hlediska výuky českého jazyka komplikovaný. Pedagogové středních škol předpokládají, že žáci z nižšího stupně vzdělávání český jazyk bezpečně znají, a tudíž ho není potřeba opakovat. Bohužel na třetím stupni vzdělávání není téměř žádný prostor pro jiné učivo než literární, přitom by možná šlo jazykovou složku s literární propojit.

Dalším neblahým aspektem je v současném českém školství známkování. Udělá-li žák v matematickém cvičení 3 chyby z 10 příkladů, dostane např. známku 2- nebo 3, u pravopisného cvičení je postup obdobný i přesto, že cvičení nabízí desítky různých jevů k zaměření (i/y, velká/malá písmena, mě/mně apod.) Žákova snaha je známkováním nedoceníitelná. Dostat známku 1 znamená mít celé cvičení správně a toho je schopno docílit jen velmi málo studentů. Známkováním se dále nedá „změřit“ žákův progres. Jak předkládá Štěpáník, i přes neblahý vliv známkování na studenty je nutné žáky upozorňovat, že mají právo dělat chyby. Zároveň je ale ze strany pedagogů nezbytné umět chyby identifikovat, zdůvodnit a opravit (nejlépe s žáky dohromady). Čechová uvádí, že žákovy chyby mohou být způsobené i učitelovým výkladem, např. zjednodušeným vysvětlováním, nedostatkem příkladů. Častokrát jde také o tak komplikované učivo, že i přes učitelův výklad nejsou žáci schopni učivo pochopit, protože je látka např. příliš abstraktní. V tomto případě by se měl pedagog vcítit do myšlení žáka a opravit jeho mylné analogie.⁵⁹

⁵⁸ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, s. 30–31.

⁵⁹ ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia), s. 192.

Dle Čechové je velmi složité vyvolat u žáků zájem o komplikovanější jazykové jevy, protože jsou pro ně abstraktní a vzdálené, což může být i vinou učebnic, jež podávají tyto jevy jako mnohdy neřešitelné „záhady“. Učení je chápáno jako „zmocňování se poznatků“ s vynaloženým úsilím, při jehož přetížení není žák schopen reagovat. Vytváření úsilí je zapotřebí zejména kvůli přínosu potřebných výsledků a následného uspokojení.⁶⁰

Problémem např. u zájmena *jenž* může být právě nejasná deklinace, již uživatelé jazyka nemají zažitou. Přitom při psaní odborných textů se snaží relativia *jenž* a *který* střídát, aby nevznikalo opakování slov. Neznalostí skloňování jsou pisatelé nuceni uchýlovat se k nesystémovým tvarům (viz výše). Je bezpochyby nutné znát správné skloňování (vzor) relativia *jenž*, aby psaný text působil odborně. Obdobně je na tom i zájmeno *týž/tentýž*, které, dle Čechové, nejsou schopni zvládnout ani studenti bohemistiky. V tomto případě je ale možné užívat dvojznačného adjektiva *stejný*.⁶¹

Z hlediska syntaxe jsou žáci vzdělávání též okrajově, týká-li se výuka vztažných zájmen. Uživatelé jazyka jsou většinou schopni pouze určit druh vedlejší věty, ale na její význam či funkci vztažného zájmena nedbají. V některých větách vztažných mají zájmena *který* a *jenž* dokonce tři funkce současně: podřazovací (vedlejší věta je podřízená), odkazovací neboli vztažnou (vztahuje se k členu věty řídicí) a funkci větného členu vedlejší věty přívlastkové. Některé funkce relativ *jenž* a *který* mohou být nahrazeny zájmenem *co*, např. ve větě „...a *taky* myslela na hraběte *Humprechta*, *co* ho zastřelili Němci...“, které zastává funkci podřazovací a zájmeno *ho* funkci odkazovací a větného členu.⁶²

2.1 Cíle výuky českého jazyka

Problémem dnešního školství (nejen v oblasti českého jazyka) bývá přístup mnoha učitelů, kteří chodí do výuky ne s úmyslem vyučovanou látku předat, ale hodinu tzv. „odučit“. Důvodů, proč se takto děje může být několik: i přes navyšování platů učitelů, je mzda pedagogů stále nízká (zejména pro začínající učitele bez praxe) v porovnání

⁶⁰ ČECHOVÁ, Marie, 2012, s. 191.

⁶¹ ČECHOVÁ, Marie, 2012, s. 20–21.

⁶² LEŠNEROVÁ, Šárka a Karel OLIVA. *Česká vztažná souvětí s nestandardní strukturou*. Slovo a slovesnost 64 (2003), č. 4 [online]. [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4129>.

s tím, co se musí v zaměstnání prokázat; neexistuje orgán, který by efektivně výuku, příp. další vzdělávání učitelů kontroloval; již po krátké vyučovací praxi se u učitelů projevuje syndrom vyhoření (např. vyčerpání z vysokých nároků na školství, jehož přístup zůstává téměř neměnný i přes stížnosti a požadavky Pedagogické komory).

Pedagog by se měl vzdělávat celý svůj život, nejen během studia na vysoké škole. Učitelé (a studenti učitelství) totiž často plní jen to, co je nezbytné. Navíc vysoká škola nemůže „vypěstovat“ hotového učitele, protože ten se tvoří až soustavnou pedagogickou praxí. Paradoxně se ale mnoho čerstvě vystudovaných učitelů spoléhá pouze na vzdělání z vysoké školy, nové informace a poznatky nepřijímá a zcela se oddá „pohodlné“ práci. Tito pedagogové většinou vytvoří materiály pro výuku, které jim, dle jejich mínění, vydrží beze změn až do odchodu do penze. Východiskem z tohoto modelu dle Čechové může být postgraduální studium učitelů, kteří by se pravidelně podrobovali zkouškám, aby byli motivováni získávat nové poznatky.⁶³ Správný učitel, jenž by měl své žáky skrze jazyk připravovat do života, musí být kvalifikovaný a ochotný vzdělávat se dál, aby mohl předat to nejlepší.

Český jazyk se od jiných vyučovaných předmětů liší zejména kvůli tomu, že se o českém jazyce žáci učí česky (metajazyk) a skrze něj se učí i jiné předměty. Již na začátku školní docházky disponují žáci takovými znalostmi, které v jiných předmětech zpravidla nemívají.⁶⁴

Mnozí učitelé mají špatně nastavené cíle výuky již od začátku (např. naučit se látku nazpaměť) a nevytvářejí tak prostor pro praktické využití jazyka. Navíc, jak zmiňuje Štěpáník: „*pamětné rutinní učení rozhodně nevede k porozumění*“⁶⁵. Žáci by ve výuce měli vidět především uplatnitelnost látky v reálném životě – jak jazyk doopravdy funguje, jaká je jeho funkce, jakou komunikaci plní atd. Jak konstatuje Štěpáník (2020): „*lingvistika je prostředkem, nikoliv cílem výuky*“.⁶⁶

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací*. Praha: Academia, 2020. Společnost (Academia), s. 27.

⁶⁵ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, s. 31.

⁶⁶ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Ludmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŇSKA, s. 49.

Základem dobrého vyučování je mít cíl hodiny – co budou žáci po vyučování umět, co si osvojí, a podle toho volit vhodné metody předávání učiva. Štěpáník a Šmejkalová specifikují cíle výuky českého jazyka následovně: cíl komunikační, kognitivní a formativní. Dle komunikačního cíle by měla být výuka směřována směrem ke komunikaci. Kognitivní cíl předpokládá znalost jazyka (např. gramatiku) a cílem formativním se zprostředkovává výchova (např. zájem o jazyk).⁶⁷

Nejdůležitější je však mít didaktický cíl, protože od něj se odvíjejí i výukové metody, formy a celý plán výuky. Didaktický cíl může být krátkodobý (jedna vyučovací hodina) nebo dlouhodobý (např. celý školní rok). Takové cíle vždy přizpůsobujeme směrem k žákovi, rozlišujeme je dle činností a snažíme se, aby byly splnitelné a ověřitelné.⁶⁸

Hlavním cílem výuky češtiny není naučit žáky např. skloňování číslovek nebo správné užití přechodníků, nýbrž rozvoj jejich jazyka, kde se prolínají různé subdisciplíny (stylistika, psycholingvistika, sémantika atd.). Nejde o učení se teorii, ale o využití jazyka v praxi. Mrazek uvádí, že na základní škole je třeba uvádět co nejvíce příkladů, aby si žáci učivo osvojili: „*Tento postup slouží pochopení pojmů a názvy samy (termíny – pozn. aut.) se stanou součástí žákova slovníku ve chvíli, až bude dobře zvládnutý operační mechanismus.*“⁶⁹, s čímž plně souhlasím.

⁶⁷ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, s. 108.

⁶⁸ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Průvodce začínajícího češtináře*. [Praha]: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016, s. 97–98.

⁶⁹ MRAZEK, Halina. *Praktyka językowa w szkole podstawowej*. *Nowa Polsczyzna*, (3), 34-37.

3 UŽÍVÁNÍ ZÁJMEN Z POHLEDU MARIE ČECHOVÉ A JIŘÍHO KOSTEČKY

Zájmena jsou skupinou uzavřenou, tzn. žádná nová nevznikají. Jednou ze změn, na kterou však Čechová poukazuje, je tykání a vykání. V dnešním jazyce je čím dál častější tykání na školní půdě, vynechávání titulů a oslovení křestním jménem, což se kdysi neobjevovalo. V psaném projevu se dříve vyjadřovala úcta k jedné osobě vykáním a velkým písmenem (Vy), vykání více osobám se projevovalo psaním malého písmene (vy). Dnes se velké V využívá jak pro vykání jedné osobě, tak více osobám.⁷⁰

Užívání tvaru *mne* v 2. a 4. pádě má v dnešní češtině knižní povahu, namísto něj běžně užívá tvar *mě*, ačkoliv např. *tebe* zůstává. Uživatelé českého jazyka tak častokrát chybují v psaní *mě/mně*. Dalším problémem se jeví být záměna relativ *jaký* a *který*. Rozdíl spočívá v tom, že zájmenem *jaký* zjišťujeme kvalitu, zatímco u relativ *který* se ptáme na rozlišení určitého jevu. V mluvené řeči však *který* převažuje a vytlačuje tak zájmeno *jaký*.⁷¹

Zvratné přivlastňovací zájmeno *svůj* působí uživatelům jazyka také značné komplikace, bývá totiž nahrazováno osobními přivlastňovacími zájmeny (např. *můj*, *tvůj*). Jako příklad Čechová uvádí: „V *mojí* diplomové práci se opírám o...“. Dále zmiňuje, že se zájmeno *svůj* objevuje i na místech, kde by se objevovat nemělo, tj. nahrazuje osobní posesiva.⁷²

Jak konstatuje Čechová „Kodifikace zatím nepřijala neskloňování zájmena *jenž*, které má v nominativu tvary *jenž* (m. r.) a *jež* (ž. a s. r.)“, nicméně ji uživatelé jazyka mnohokrát připouštějí. Např. namísto nominativu ženského rodu bývá tvar *jež* nahrazován tvarem *jenž*. Čechová ještě zmiňuje, že některé tvary relativ *jenž* jako jsou *jejž* a *již* jsou považovány za zastaralé a jejich užití má knižní ráz.⁷³

Kostečka v internetovém článku *Hlavní úskalí českého pravopisu*⁷⁴ také komentuje několik problematických zájmen. Prvním z nich je *ona*, kde uvádí, že pro 4. pád je nutné užít krátkou formu *ji/ni* a v ostatních pádech naopak dlouhou *jí/ní*. Pomůckou je

⁷⁰ ČECHOVÁ, Marie. *Život s češtinou: nomen omen: Češka - češtinářka - Čechová*. Praha: Academia, 2017. Lingvistika (Academia), s. 18.

⁷¹ ČECHOVÁ, Marie, 2017, s. 19.

⁷² ČECHOVÁ, Marie, 2017, s. 19.

⁷³ ČECHOVÁ, Marie, 2017, s. 19–20.

⁷⁴ KOSTEČKA, Jiří. *Hlavní úskalí českého pravopisu*. Problematická místa českého pravopisu – přehled. In: Asociace češtinářů [online]. 28.4.2023 [cit. 6.5.2023]. Dostupné z: <https://www.ascestinaru.cz/hlavni-uskali-ceskeho-pravopisu/>.

ukazovací zájmeno *ta*, které zastupuje krátkou formu a *tou* zastupující formu dlouhou. Dalšími problematickými zájmeny jsou *můj, tvůj, svůj, náš, váš, naše, vaše*, kde si uživatel jazyka opět může pomoci ukazovacím zájmenem *ten*. Mimo první a čtvrtý pád čísla množného jsou spisovně pouze krátké tvary (např. *bez mých, tvých*), dlouhé tvary (*bez mojich, mojích*) zatím kodifikované nejsou.⁷⁵

Dalším problematickým zájmenem je *její*, které má ve všech pádech dlouhé *í* (např. *jejího přítele, s jejími přáteli*). Zájmeno *jejich* je definováno jako nesklonné, tzn. že všechny jeho pády mají stejný tvar. Je třeba dávat pozor na rozdíl mezi *jejích* od pronomina *její* a *jejich*. U zájmena *jenž* Kostečka uvádí stejnou pomůcku jako u zájmena *ona* – dlouhou a krátkou formu zájmena *ten*. Jako příkladové věty uvádí: „*Vymyslel postup, jímž bylo možno dosáhnout cíle – tím postupem. Vymyslel metodu, již bylo možno dosáhnout cíle – tou metodou. (Dvojhláska ou se považuje za ekvivalent dlouhé samohlásky). Vzpomínal na ženu, již tolik miloval – tu ženu tolik miloval. Muži, již se nikdy nevrátili domů – ti muži se nevrátili.*“⁷⁶ Ačkoliv se zdá být pomůcka úspěšná, v posledních dvou případech je možné, že si uživatelé pod krátkou formou *ti* mohou místo *již* představit také tvar *jež*. Kostečka dále upozorňuje na první pád množného čísla, kde se u mužského životného rodu používá *již* a u neživotného *jež*, a dále na tvar čtvrtého pádu čísla jednotného *jehož*, užívaný pouze u životného rodu, a *jejž*, uplatňován jak u životného, tak u neživotného rodu mužského.⁷⁷

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž.

4 VÝUKA ZÁJMENA JENŽ

4.1 Plán výuky zájmena jenž

Plán výuky zájmena *jenž* pro střední školu jsem vypracovala pro jednu vyučovací hodinu, protože počítám s tím, že žáci zájmena probírali již na základní škole. Na Střední škole spojů a informatiky je látka ve třídě tříletého oboru Elektrikář pro silnoproud rozložena do dvou vyučovacích hodin, neboť je vysvětlována pomaleji. Učivo je dále rozloženo do dvou hodin na Biskupském gymnáziu v Brně ve druhém ročníku osmiletého gymnázia a v devátého ročníku Základní školy Strýčice. Níže uvádím postup vyučování jedné hodiny, jež může být rozložena i do dvou (doporučuje se pro základní školy a nižší gymnázium).

4.2 Postup a příprava

V utváření postupu/metody vyučování konkrétní látce je důležité si stanovit přesný postup. Základní didaktické zásady jsou nezbytné pro to, aby byl proces vyučování a učení co nejefektivnější. Zde jsou body, o které se budu opírat, abych dodržela zásadu systematickosti dle J. A. Komenského:⁷⁸

- 1) Zájmena, jejich druhy a skloňování (výklad a cvičení);
- 2) zájmena vztažná (výklad a cvičení);
- 3) ukázka zájmena *jenž* v praxi (výklad);
- 4) zájmeno *jenž* a jeho skloňování (výklad);
- 5) procvičování zájmena *jenž* (samostatná práce + kontrola);
- 6) závěrečná hra.

Bod číslo 6 bude zahrnut tehdy, budou-li žáci dané látce budou rozumět a nezdrží se příliš u samostatných cvičení a jejich vysvětlování. Jde jen o oddechovou aktivitu, jíž by si mohli učivo zpříjemnit. Procvičování zájmen ve formě cvičení bude následovat vždy po probrané látce, tj. cvičení na vyhledávání zájmen proběhne hned po prvním bodě, cvičení na vztažná zájmena naváže na bod druhý apod.

⁷⁸ Postupem od jednoduchého (známého) ke složitějšímu (neznámému) lze zopakovat učivo a zároveň na něj smysluplně navázat novou látkou, opakováním se zároveň zamezí zmatku.

Zájmeno *jenž* pokládám za velmi důležité, tudíž bych jeho výuku zařadila do prvního nebo druhého ročníku středních škol a gymnázií. Na základní škole se s ním žáci setkají většinou v 7. třídě, ale pouze okrajově, navazují tím na látku z 6. třídy, kde probírají slovní druhy obecně, více se jim ale věnují až ve vyšších ročnících. Samozřejmě o zařazení výuky zájmena *jenž* si každý pedagog může rozhodnout sám dle potřeb svých žáků (a také dle Školního vzdělávacího plánu). Zájmeno *jenž* je nezbytnou součástí písemného projevu, který žáky doprovází celé studium i mimo něj. Doporučuji zájmeno *jenž* zopakovat ještě jednou před maturitou z českého jazyka a před přijímacími zkouškami na střední školy a gymnázia, protože se objevuje v didaktických testech.

4.3 Průběh vyučování

Na začátku hodiny se se žáky středních škol pokusíme o brainstorming, jenž se bude týkat dosavadních znalostí zájmen. Tuto metodu volím z toho důvodu, že žáci jsou se zájmeny již obeznámeni z předchozích let, tudíž jim dávám možnost seskládat „mozaiku“ z toho, co si pamatují, mimo jiné si procvičí komunikační schopnosti. Tato metoda je možná i u žáků základních škol, jen je třeba počítat s větší časovou dotací. V případě, že by brainstorming selhal, budu jmenovitě klást otázky, případně je pak budu rozvádět dle situace:

- Co to jsou zájmena?
- Jaké znáte druhy zájmen? Umíte vyjmenovat i nějaké příklady k nim?
- Jak se zájmena skloňují?
- Jaké jmenné kategorie u zájmen určujeme?

Postupně dospějeme k odpovědím, což žákům pomůže lépe se orientovat v této látce. K první otázce *Co jsou to zájmena?* se budu taktéž ptát na slovní druhy obecně, tj. co jsou to slovní druhy ohebné a neohebné, jak je poznáme atd. Zájmena si také definujeme – jakou mají funkci, co zastupují, případně na co ukazují a odkazují. Budeme se zabývat také rodovostí zájmen.

V další fázi budu po žácích chtít, aby vyjmenovali všechny druhy zájmen, které znají, a uvedli k nim jejich zástupce, neboť budou potřeba k prvnímu cvičení na vyhledávání zájmen v textu (viz níže). Jeden z důvodů, proč zadávám tento typ cvičení je, že zájmena,

konkrétně úloha o vyhledávání zájmen z textu, se objevují v didaktických testech z českého jazyka u maturitní zkoušky a žáci by měli být schopni cvičení zvládnout. Dále se stejný typ cvičení vyskytuje také u přijímacích zkoušek z českého jazyka na střední školy a gymnázia.

V neposlední řadě se budeme zabývat i skloňováním zájmen. Protože se většina žáků touto problematikou na základní škole vůbec nezabývala, bude jí potřeba dobře vysvětlit i na vyšším stupni vzdělávání. Zde uvedu adjektivní skloňování (tvrdý a měkký vzor, tj. *mladý* a *jarní*), zájmenné skloňování (tvrdý a měkký vzor, tj. *ten* a *náš*), specifické skloňování a k nim příslušné příklady. Zmíním také neskloňná zájmena *jeho*, *jejich*, *jehož*, *jejichž*.

Tabulka 1: Cvičení 1

Doufáme, že si přijdou na své jak nemilovníci, tak i milovníci českého jazyka. Třeba vám právě tato publikace pomůže si psaný projev lépe osvojit a dáte svým textům nový dech. Pro vás, kteří se živíte psaním, popřípadě píšete denně mnoho e-mailů, může tato příručka sloužit jako užitečný pomocník, jež budete mít vždy po ruce a který vám objasní nejčastější chyby. Pokud nejste vyloženě zasloužilí češtináři, garantujeme vám, že u nejedné perličky budete váhat.

Chtěly bychom vás upozornit na jedno obrovské riziko, jemuž se čtením této knihy vystavujete. Zaručujeme vám, že odtěď si budete mnohem častěji všimnout perliček ve svém okolí. Není třeba se kvůli hrbkám příliš rozčilovat, každý z nás jistě už nějakou tu perlu vypustil, nás nevyjímá. Pojďme si společně ukázat krásy i záludnosti našeho jazyka. Pečlivě jsme vybraly stovku perliček, které jsou z našeho pohledu nejfrekventovanější.

(K. Tchawou Tchuisseu a S. Straková, 100 perliček pro (ne)milovníky češtiny, Praha: Euromedia Group, 2020)

Po cvičení na vyhledávání zájmen (viz tabulka 1) navazují vztažná zájmena, jež si probereme obdobně jako zájmena obecně – nejprve se budu žáků tázat na několik otázek, poté budu pokračovat ve výkladu. Mimo jiné si ukážeme, jak se vztažná zájmena užívají v textu, čím jsou typická. Mé základní otázky budou:

- Co jsou to vztažná zájmena? K čemu slouží?

- Jaká znáte vztažná zájmena?
- Jak se liší vztažná zájmena od zájmen tázacích?

Žáky budu vést k tomu, aby u prvních otázek zjistili, jaký vztah mají vztažná zájmena ke členům hlavní věty, tj. jakou splňují funkci. Uvedeme si reprezentanty vztažných zájmen *kdo, co, jaký, který, čím, jenž* a jejich varianty *kdož, což, jakž, kterýž(to)*.

Po úvodu ke vztažným zájmenům následuje cvičení s textem s názvem *Noční můra vítězky StarDance Baďurové: Koně jí brutálně zabili satanisté?* pocházející z Blesku z roku 2020 (viz tabulka 2). Jednoho ze žáků poprosím, aby přečetl text, poté se budu ptát žáků na otázky:

- Odkud text pravděpodobně pochází (jde o bulvární či seriózní tisk)?
- Oslovil Vás text? Čím, příp. proč ne?
- Kolikrát se v textu vyskytuje zájmeno *který* a jeho tvary?
- Jak by se daly tyto tvary nahradit?

Otázka *Oslovil vás text? Čím, příp. proč ne?* by měla vyvolat debatu o tématu, jeho relevantnosti a způsobu zpracování. Pokud by nikdo z žáků nebyl schopen odpovědět, vyptávala bych se na jednotlivé otázky jmenovitě. Poté odkážu na slohové práce, jež jsou žáci povinni psát, kde místo zájmen *který, která, které* mohou použít právě zájmeno *jenž* a jeho tvary, což působí odborněji. Poprosím další žáky, aby se pokusili některé tvary zájmena *který, která, které* nahradit tvary zájmena *jenž*.

Tabulka 2: Cvičení 2 a 3

Najděte a zvýrazněte všechna zájmena *který/ která/ které* a jeho tvary:

I sedlák Pitek se snaží dopátrat, kdo mohl tento zavrženíhodný čin spáchat. „**Již skoro měsíc a půl intenzivně pátrám po lidské zrůdě, která nám v říjnovém týdnu po konání senátních voleb na pastvině pod Milešovkou zákeřným a trýznivým způsobem zabila a zohavila hodnou a důvěřivou kobylku jménem Indie, která vozila děti a za čtrnáct let, co žila u nás na statku, rozdala spoustu radosti,**“ napsal k smutné události.

Daniel Pitek hospodaří na pozemcích v okolí hory Milešovky. V posledních letech je z něj veřejně známý člověk, v říjnu dokonce kandidoval do Senátu jako kandidát Pirátů a hnutí STAN. Jak přiznal pro CNN PRIMA NEWS, za svůj život si dokázal udělat řadu nepřátel. Nejde přitom jen o politiku, ale například o developerské projekty, které svou aktivitou zarazil, nebo o případy možného pytláctví, které zveřejňuje. Viníkem ohavného říjnového činu tak může být prakticky kdokoliv.

„**At' byly motivem útoku moje politické a veřejné aktivity, nebo zvrácená touha úchylného jedince uspokojit svoje vražedné choutky na někom, kdo se nemohl bránit, tak výsledkem je smrt nevinného zvířete, kterou chápu jako útok na moji rodinu a na můj domov. Proto nabízím odměnu 250 000 Kč tomu, kdo přijde s informacemi, které povedou k rychlému dopadení a spravedlivému potrestání pachatele tohoto ohavného činu,**“ uvedl Pitek na svém facebookovém profilu.

(Noční můra vítězky StarDance Baďurové: Koně jí brutálně zabili satanisté? Blesk, 28. 11. 2020)

Oslovil vás text? Čím, příp. proč ne? Odkud nejspíš pochází? Čím byste nahradili tvary zájmena *který/ která/ které* ?

Dalším odkazem budou didaktické testy k maturitní zkoušce z českého jazyka, kde se objevují různé typy úloh právě na zájmeno *jenž* . Představím žákům ukázkou cvičení, jaké by v didaktickém testu mohly být (viz tabulka 3):

Tabulka 3: Příkladová cvičení objevující se v didaktických testech

Výchozí text

Moderní adaptaci této divadelní hry připravila Česká televize. Režisér Zdeněk Zelenka posílil roli Frosiny (Jiřina Bohdalová) a zdůraznil etické poselství komedie, na jejichž konci zůstává osamělý a opuštěný chudák k politování. Harpagon nepotřebuje rodinu, nepotřebuje lásku, lakomcovo zkamenělé srdce náleží jen našetřenému zlatu. Diváci jistě ocení Viktora Preisse v titulní roli a jeho obratné hledání a nalézání směšnosti v tragikomické postavě.

Která z následujících možností opravuje chybně užitý tvar zájmena ve výchozím textu?

(Posuzované zájmeno se nachází v posledním odstavci výchozího textu a je v něm podtrženo.)

- A) jímž
- B) jejíž
- C) jehož
- D) jejímž

Výchozí text

Noc. Zrak tmou zalitý, že zmírám,
sním v mdlé předtuše již příští agonie.

Hlas hodin tvrdě do tmy slité bije,
jež zvířena zní zvukem kovovým.

Ted' došly... Mrtvá na vše padá tíha
jak z cínu. Smrt se hnula, která čihá,
a těžkost kroků vláčí ke mně tmou...

A rdousí mě. Zvuk poslední sluch chytá:
krev zkažená to syčí v žíly vlitá,
jež v zprahlém mase scvrkají a schnou.

Ke kterým slovům odkazují ve výchozím textu zájmena *jež*?

(Posuzovaná zájmena jsou ve výchozím textu podtržena.)

- A) První zájmeno odkazuje ke slovu *tma*, druhé zájmeno odkazuje ke slovu *krev*.
- B) První zájmeno odkazuje ke slovu *tma*, druhé zájmeno odkazuje ke slovu *žíly*.
- C) První zájmeno odkazuje ke slovu *hodiny*, druhé zájmeno odkazuje ke slovu *žíly*.
- D) První zájmeno odkazuje ke slovu *hodiny*, druhé zájmeno odkazuje ke slovu *krev*.

Po úvodu do vztažných zájmen si ukážeme zvláštnosti zájmena *jenž*. Žáků se budu ptát na otázky:

- Proč je zájmeno *jenž* užitečné?
- V jakých typech textů se s tímto zájmenem můžete setkat?
- Podle jakého vzoru se skloňuje?

První a druhá otázka navazuje na předchozí cvičení, úkolem bude přemýšlet nad použitím zájmena *jenž*. Na další otázku se společně pokusíme nalézt odpověď tak, že si zkusíme dosadit různé vzory k zájmenu *jenž*. Po nalezení vhodného vzoru (*naš*), si projdeme jednotlivé tabulky (pro mužský rod životný i neživotný, pro ženský a střední rod). V tabulkách (str. 38–39) je vysvětlen postup, jak se k jednotlivým tvarům zájmena *jenž* dopracujeme:

Zájmeno *jenž* se skloňuje podle vzoru *naš* až na několik výjimek, ty jsou označeny červeně – 1. pád mužského rodu životného i neživotného je podle vzoru *ten*, tvary *jejž* a *nějž* jsou mimo flektivní systém. Od slova *naš* (a jeho příslušných tvarů) odtrhneme kořen slova, pak nám zůstane koncovka a zápona. Koncovku připojíme za kořen zájmena *jenž*, tedy k *j-*. Jako poslední přichází na řadu zápona *-ž*, kterou připojíme na konec slova.

Příklad: *Chtěl bych spatřit znovu tu dívku, jsem včera potkal.*

Koho, co (4. pád) – **naši** dívku (naši: naš-**i** – j + i + ž = **již**)

Chtěl bych spatřit znovu tu dívku, již jsem včera potkal.

Po uvedení příkladu vysvětlím žákům, proč některé tvary mají počáteční písmeno *-ň*, jiné *-j*. Tvary zájmena *jenž* s počátečním písmenem *-ň* se užívají ve spojení s předložkou (např: Petr, **k němuž** dnes jdu, je velmi bohatý.).

Příložené tabulky jsem zpracovala již ve své bakalářské práci, kde jsem vytvořila ve spolupráci s dr. Frantou vlastní vyučovací metodu zájmena *jenž*, neboť žádná učebnice nic podobného neuvádí. Tímto jsme vytvořili zcela nenahraditelnou didaktickou pomůcku, která pomůže nejednomu žákovi.

Nyní na řadu přichází samostatná práce pro žáky. Jejich úkolem bude doplnění správného tvaru zájmena *jenž* ve cvičení (viz tabulka 4), kde budou muset napsat přesný postup, jak k onomu tvaru dospěli (s pomocí tabulky).

Tabulka 4: Cvičení 4

Doplňte správný tvar zájmena *jenž*.

Byl jsem venku s dívkou, vlasy zářily jako slunce.

Nemohl jsem se nabažit čokolády, mi babička přinesla.

Pokojové rostliny, výška přesáhne 30 cm, by měly být ušetřeny
přímému slunečnímu záření.

Upřel na mě ten škaredý pohled, ze srdce nenávidím.

Restaurace, zahrádky se otevřeli minulý týden, se radují.

Petr, s jsem byl kamarád od školky, se odstěhoval do zahraničí.

Podej mi tu lahev, na je nápis MAGNESIA.

Dalším úkolem bude vyznačit zájmena *který/ která/ které* a jejich příslušené tvary zaměnit tvary zájmena *jenž* (viz tabulka 5). Cvičení č. 4 a 5 jsou sice vytržena z kontextu, ale je možné na jejich základě ukázat, jak dané zájmeno a jeho skloňování funguje – žáci totiž nebudou dosazovat správný tvar zájmena *jenž*, ale také *náš*, aby si vzor lépe zapamatovali. Tato cvičení jistě nenahradí autentické texty, ale alespoň si žáci mohou použití zájmena *jenž* procvičit a dále ho používat bez obtíží, cvičení je z části připraví i na didaktický test z českého jazyka.

Tabulka 5: Cvičení 5

Pokuste zájmena *který/ která/ které* nahradit zájmenem *jenž* .

Plnicí pero, s(e) **kterým** píše, se rozbilo.

Dívka, **která** splnila svůj úkol, odešla domů.

Byli vyznamenáni hoši, **kteří** projevili velkou statečnost.

Letadlo, v(e) **kterém** zahynulo mnoho lidí, se našlo.

Pusté pozemky za městem, za **které** jsem kdysi chodíval, jsou nyní zastavěny domy.

Pavel a Honza, s(e) **kterými** jsem hrával fotbal, se dostali na vysokou školu do Prahy.

Kamarádka, k(e) **které** dnes jdu na oběd, vlastní velký dům po prarodičích.

Dojala se radostí nad filmem, v(e) **kterém** hrál její syn.

Rodina Novákových, o **které** vznikaly ve vsi pomlavy, se odstěhovala pryč.

Pan Cimbura, **kterému** patří to velké červené auto na kraji silnice, odešel na oběd.

Pokud po těchto cvičeních bude prostor pro další aktivitu (týká se hlavně dvouhodinových bloků), žáci si mohou mezi sebou „zasoutěžit“:

Žáci budou pracovat skupinách a jejich úkolem bude vymyslet deset vět, kde užijí zájmeno *jenž* a jeho tvary. Tyto věty následně pošlou druhé skupině (bez výsledků), která bude mít za úkol věty doplnit tímto zájmenem. Druhá skupina udělá totéž pro první skupinu. Obě skupiny budou mít dostatek času na vymyšlení vlastních vět a na vyplnění vět od druhé skupiny. Společně si pak budeme věty číst a opravovat. Po vyplnění úkolů proběhne kontrola následovně:

- 1) Pokud skupina doplní správný tvar, získává bod.
- 2) Pokud skupina nedoplní správný tvar, bod získává druhá skupina, ale pouze v případě, jestliže sami její členové správný tvar doplní.
- 3) V případě, že žádný z týmů neuhádne správný tvar, bod nepřipadá ani jednomu z nich.

Tabulka 6: Skloňováním zájmena jenž podle vzoru náš – rod mužský životný

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jenž (podle vzoru <i>ten</i>)	Již (naš-i; j + i + ž)
2. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *jejž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jichž (naš-ich; j + ich + ž), nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jemuž (naš-emu; j + emu + ž), němuž (n + ěmu + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž), nimž (n + im + ž)
4. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *jejž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jež (naš-e; j + e + ž) něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) němž (naš-em; n + ěm + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jímž (naš-ím; j + ím + ž), nímž (n + ím + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka 7: Skloňováním zájmena jenž podle vzoru náš – rod mužský neživotný

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jenž (podle vzoru <i>ten</i>)	Jež (naš-i; j + e + ž)
2. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *jejž , něhož (n + ěho + ž), **něžž	Jichž (naš-ich; j + ich + ž), nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jemuž (naš-emu; j + emu + ž), němuž (n + ěmu + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž), nimž (n + im + ž)
4. pád	*Ježž , **něžž	Jež (naš-e; j + e + ž) něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) němž (naš-em; n + ěm + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jímž (naš-ím; j + ím + ž), nímž (n + ím + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka 8: Skloňování zájmena jež podle vzoru náš – rod ženský

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jež (naš-e; j + e + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž)
2. pád	Jíž (naš-í; j + í + ž) niž (n + í + ž)	Jichž (naš-ich; j + ich + ž) nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jíž (naš-í; j + í + ž) niž (n + í + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž) nimž (n + im + ž)
4. pád	Jíž (naš-i; j + i + ž) niž (n + i + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž), něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) niž (naš-í; n + í + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jíž (naš-í; j + í + ž) niž (n + í + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

Tabulka 9: Skloňování zájmena jež podle vzoru náš – rod střední

	Jednotné číslo	Množné číslo
1. pád	Jež (naš-e; j + e + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž)
2. pád	Jehož (naš-eho; j + eho + ž), *jejž , něhož (n + ěho + ž), **nějž	Jichž (naš-ich; j + ich + ž) nichž (n + ich + ž)
3. pád	Jemuž (naš-emu; j + emu + ž), němuž (n + ěmu + ž)	Jimž (naš-im; j + im + ž) nimž (n + im + ž)
4. pád	Jež (naš-e; j + e + ž), něž (n + ě + ž)	Jež (naš-e; j + e + ž), něž (n + ě + ž)
6. pád	(o) němž (naš-em; n + ěm + ž)	(o) nichž (naš-ich; n + ich + ž)
7. pád	Jímž (naš-ím; j + ím + ž), nímž (n + ím + ž)	Jimiž (naš-imi; j + imi + ž) nimiž (n + imi + ž)

5 VÝUKA ZÁJMENA JENŽ NA VYBRANÝCH ŠKOLÁCH

Výukou zájmena *jenž* na různých typech škol jsem si chtěla ověřit, zda žáci rozumějí postupu, který jsem ve své bakalářské práci vytvořila. Pro tuto část bylo vybráno celkem 8 tříd s žáky různé věkové kategorie, jimž byla látka předávána. Výuka na školách probíhala v období od 1. června 2021 do 1. listopadu 2022 vždy v jednom předem domluveném dni. Pro každou třídu byl připraven stejný pracovní list (viz příloha č. 1).

Cílem této výuky bylo vysvětlit správné skloňování zájmena *jenž* tak, aby se tyto vědomosti staly trvalými. Díky jednoduchému algoritmu skloňování žáci nebudou potřebovat pomůcky (např. tabulku). Algoritmy jsou nezbytnou součástí každého jazyka, protože jsou to právě vzorce, v nichž hledáme oporu, když se učíme nové látce. Výhodou algoritmu týkajícího se zájmena *jenž* je, že žáci nemusejí používat slovník nebo učebnici, aby byli schopni správně určit jeho tvar. Stačí si pouze zapamatovat, že se skloňuje podle vzoru *náš* (zájmenné skloňování, měkký vzor). Výjimkou je 1. pád rodu mužského životného i neživotného *jenž*, který se řídí podle tvrdého vzoru *ten* zájmenného skloňování, a tvarů *jež* a *něž*, jež jsou mimo flektivní systém.

5.1 Devátý ročník – Základní škola Strýčice

Devátou třídu Základní školy Strýčice jsem navštívila 1. června 2021. Jubilejní základní škola svatováclavská v obci Strýčice má 61 obyvatel (k roku 2022) a spravuje svazek ji devíti obcí (Strýčice, Radošovice, Němčice, Břehov, Hlavatce, Sedlec, Babice, Chvalovice a Záboří). Jelikož jde o venkovskou školu s problematickým autobusovým spojením, instituce pojímá méně žáků (cca 140) než např. škola městská, což se odráží i v jednotlivých třídách, které nejsou rozděleny do skupin A, B atd. (každý ročník má pouze jednu třídu).

Pedagožka českého jazyka mi v deváté třídě poskytla celkem dvě vyučovací hodiny, proto jsem učivo mohla rozložit a více s žáky opakovat (zájmena totiž probírali již v šestém a sedmém ročníku). Ve třídě bylo celkem 13 žáků, převážně chlapců, kteří se chystali na střední odborná učiliště, a i přesto, že pro ně český jazyk není hlavním studijním zaměřením, po vyvolání vždy spolupracovali. Atmosféra v učebně byla příjemná – šlo o menší prosvětlenou třídu s interaktivní tabulí. Protože vyučování

proběhlo odpoledne a celý den před těmito hodinami žáci výuku neměli kvůli Mezinárodními dnu dětí, byli unavení a spíše neaktivní, a proto jsem je musela téměř pokaždé vyvolávat jmenovitě.

Na začátku vyučování jsem se představila a sdělila jim důvod, proč jsem si zvolila právě tuto školu (Základní školu Strýčice jsem totiž také v minulosti navštěvovala). Po krátkém úvodu do výuky jsem začala s výkladem zájmen. Ptala jsem se žáků, co si o nich pamatují, a držela se postupu, který jsem popsala v předchozích kapitolách. Žáky jsem sice musela jmenovitě vyvolávat, ale překvapivě se mi poté vždy dostalo odpovědi nebo se přinejmenším snažili k odpovědi dospět. Během prvních 15 minut jsme shrnuli podstatné informace o zájmenech, jejich druzích a skloňování.

Následně jsem zadala samostatnou práci na vyhledávání zájmen v textu. Několik z nich našlo počet zájmen blížící se správnému výsledku, nicméně nikdo nenašel všechna zájmena. Mezi nejčastější chyby patřila zvrtná zájmena *si* a *se*, která žáci přiřazovali ke slovesům (chyba spočívala v tom, že žáci byli zmateni z rozborů vět, kde *si*, *se* přiřazují vždy k přísudku). Samostatná práce a následná kontrola cvičení trvala přibližně 15 minut.

Během druhého a třetího cvičení jsme společně četli text vyňatý z Blesku, kde žáci vyhledávali zájmena *kteřý/kteřá/kteřé* a snažili se je nahradit zájmenem *jenž*. Chtěla jsem, aby každý sám přišel na to, proč je důležité zájmeno *jenž* a jeho skloňování znát, případně jak „vylepšit“ psané texty tak, aby se neustále nepoužívalo jen zájmeno *kteřý/kteřá/kteřé*. K tomuto závěru nakonec dospěli sami a tímto byla první hodina ukončena.

Další hodinu jsme krátce zopakovali předchozí látku a navázali jsme na dvě poslední cvičení, jež se týkala vztažných zájmen. Žáků jsem se tázala, co jsou to vztažná zájmena, jak se používají apod. Dostali jsme se k zájmenu *jenž*, podle čeho se skloňuje, prošli jsme společně tabulky a přečetli si příkladovou větu. Poté následovala další samostatná práce – doplnit správný tvar zájmena *jenž* do 5 vět. Zároveň jsem po žácích chtěla, aby k větám napsali i odpovídající tvar zájmena *náš*, aby se potvrdilo, že si tvar zájmena *jenž* ověřují přes toto zájmeno. Během kontroly žáci odpovídali převážně správně. Pokud vznikla chyba, doptávala jsem se na správný tvar pádovou otázkou a žáci měli za úkol dosadit zájmeno *náš* a poté zájmeno *jenž*. Tato aktivita trvala dohromady zhruba 10 minut.

Poslední cvičení bylo na nahrazování zájmena *který/která/které* zájmenem *jenž*. Zde měli žáci opět za úkol uvádět i zájmeno *naš*. Ani během tohoto cvičení jsem se nesečkala s mnoha chybami. Když se jeden z žáků spletl, opravil se sám nebo ho opravil někdo jiný. Aktivita trvala celkem 15 minut. Během posledních 20 minut jsme s žáky hráli hru, jež je popsána výše. Třída byla rozdělena do dvou skupin (kvůli nižšímu počtu přítomných) a ty mezi sebou soutěžily. Skupina, jež dostala nejvíce bodů, vyhrála.

Díky dvěma hodinám, které mi byly poskytnuty, mohu konstatovat, že jsem žákům mohla látku pomalu a podrobněji vysvětlit, tudíž během vyučování nevznikl žádný problém, který by ovlivňoval pochopení dané látky. Výuka na Základní škole Strýčice proběhla dle očekávání a mohu tvrdit, že se zde metoda skloňování zájmena *jenž* osvědčila.

5.2 Biskupské gymnázium v Brně

K Biskupskému gymnáziu v Brně jsem se dostala během cestování do školy. Ve vlaku jsem potkala třídu vracející se ze školní výletu včetně třídního učitele, shodou okolností češtináře. Poprosila jsem ho, zda bych u nich ve škole mohla vyzkoušet metodu skloňování zájmena *jenž*. Pedagog mi nabídl celkem tři hodiny – v primě jednu a v sekundě dvouhodinovku. Biskupské gymnázium v Brně, zřízené brněnským biskupstvím, pojímá celkem 844 žáků (k roku 2019). Platí se zde školné ve výši cca 5 tisíc korun za rok.

5.2.1 Prima

Biskupské gymnázium v Brně jsem navštívila 15. června 2021. První zkušeností na této škole byla výuka v primě (jak třídu nazývali sami pedagogové školy), což je v tomto případě první ročník čtyřletého gymnázia s žáky ve věku 15 až 16 let. Celkem bylo ve třídě přítomných 30 žáků, převážně dívek. Jelikož šlo o první hodinu, učitel si nejprve udělal docházku a poté mi předal slovo. Vyučující byl po celou dobu trvání výuky vždy přítomen v případě, že bych potřebovala pomoci, protože věděl, že pedagogické praxe jsem v té době ještě absolvované neměla.

Po předání slova jsem se krátce představila a začala s výkladem o zájmenech. Jelikož žáci zájmena probírali již na základní škole, předpokládala jsem u nich základní znalosti o dané látce, tudíž jsem se dotazovala na předepsané otázky (viz výše). Protože šlo o první ranní vyučovací hodinu a žáci byli spíše zpočátku neaktivní, zvolila jsem jmenovité vyvolávání. Na každou otázku se mi dostala odpověď a výčet druhů zájmen a příkladů k nim byl téměř úplný, a proto jsme přešli k prvnímu cvičení na vyhledávání zájmen poměrně rychle. Žáci dostali 10 minut na vyplnění a poté proběhla společná kontrola. Několik žáků dokonce našlo všechna zájmena.

Následoval výklad o vztažných zájmenech, kde jsem kladla důraz převážně na stylistickou stránku slohových prací a na didaktické testy – součásti maturitní zkoušky z českého jazyka. Uvedla jsem několik příkladů, jak by cvičení na zájmeno *jenž* mohla v didaktickém testu vypadat a přesunuli jsme se k dalšímu cvičení. Po přečtení článku jsme pokračovali otázkami, jež byly k cvičení přiřazeny. Žáci se pokusili text upravit

a společně jsme se zamysleli nad tím, jak zlepšit slohové práce, aniž by museli používat pouze zájmeno *který/která/které*. To nás dovedlo k dalšímu výkladu, tentokrát o zájmenu *jenž* (jak dospět k správnému tvaru skrze pádovou otázku a jak doplnit zájmeno *náš*).

Na řadu přišlo cvičení na doplnění správného tvaru zájmena *jenž*, jehož součástí bylo také doplnit tvar zájmena *náš*. Žáci dostali přibližně 6 minut na vyplnění. Během kontroly jsme si každý tvar zdůvodnili – použili jsme správnou pádovou otázku, doplnili zájmeno *náš* a z něj vytvořili tvar zájmena *jenž*. Zpočátku žáci nebyli schopni doplnit správný tvar zájmena *náš*, protože se na daný tvar neptali pádovou otázkou. Častokrát také sice příslušný tvar zájmena *jenž* uhodli, neboť si jej pamatovali, ale nedokázali se na něj zeptat pádovou otázkou, proto jsem v následujícím cvičení mimo doplnění zájmena *jenž* chtěla opět doplnění pádové otázky a zájmena *náš*. Toto cvičení už bylo po kontrole jasnější a žáci si byli více jistí.

Na závěr jsem pro žáky přichystala výše zmíněnou soutěž. Třídu jsem rozdělila do tří skupin podle řad, kde jednotlivci seděli. Poslední aktivita žáky bavila, protože byla spíše oddechová a mohli pracovat ve skupinách. Celkově mohu tvrdit, že žáci látce porozuměli a během vyučování nevznikl žádný větší problém s pochopením látky. Ve třídě se prezentovalo příjemně, neboť žáci byli ukázněni a posléze i aktivní.

5.2.2 Sekunda

Mé další dvě hodiny proběhly v sekundě neboli ve druhém ročníku osmiletého gymnázia. Žáci zájmena probírali sice v předchozím ročníku, ale spíše povrchně, tudíž zde bylo potřeba látku opravdu dobře vysvětlit. V této třídě jsem učila dvě vyučovací hodiny a přítomno bylo 30 žáků ve věku 12 až 13 let.

Jelikož byla třída kompletní (bez absencí) a žáci byli přibližně o dva roky mladší než „primáni“, panovala ve třídě menší nekázeň. Častokrát po ostatních pokřikovali a nedávali pozor (což asi také bylo způsobeno tím, že se výuka v tomto školním roce blížila ke konci). Kvůli tomu však vznikala jakási bariéra mezi mnou a žáky, kteří nebyli schopni látce porozumět.

Ze začátku, vysvětlovala-li jsem základní informace o zájmenech, s kterými se žáci již v minulosti setkali, nezaznamenala jsem náznak neporozumění. Nicméně jakmile přišla

nová látka (vztažná zájmena a jejich skloňování, zájmeno *jenž* apod.) žáci se nesoustředili a nebyli schopni adekvátně reagovat na mé otázky a následně ani na zadaná cvičení. Několikrát během hodiny jsem se skloňování zájmena *jenž* snažila vysvětlit i s pomocí tabulek a příkladů, nicméně žáci i tak nebyli častokrát schopni správný tvar zájmena určit a když už ano, nevěděli, jak k němu dospěli (pomůcku se zájmenem *náš* nevyužívali).

Jak jsem již zmiňovala výše, soustředěnost žáků byla velmi nízká, tudíž odezva na mé otázky a úkoly nebyla adekvátní. Našli se ale žáci, kteří danému schématu porozuměli (zhruba třetina třídy). Během kontroly cvičení vznikaly nejčastěji chyby z nepozornosti, které jsem většinou opravovala já, neboť při dotazu, jestli má někdo jinou možnost, se mi odpovědi nedostalo. Pochopila jsem, že bude lepší každý příklad vysvětlit od začátku do konce, jak jsem k danému tvaru přišla. Po žácích jsem požadovala, aby si tento postup zapsali. Později byli někteří schopni nalézt správný tvar zájmena *náš* a následně i zájmena *jenž*.

Poslední aktivitou byla opět hra, kde byla třída rozdělena podle řad na tři týmy. Na tuto aktivitu jsme si vyhranili 20 minut – 8 minut žáci vymýšleli věty, 5 minut měli na doplnění a zbytek času jsme věnovali kontrole, přičemž ale žáci byli již tak nesoustředění, že pokřikovali přes sebe a ani přes mé a jejich učitelova napomenutí se příliš neutišili. Aktivita proto byla chaotická a nestihla se kvůli tomu dokončit, neboť jakmile zaznělo zvonění, žáci vyběhli ze třídy na chodbu.

Po této zkušenosti mohu tvrdit, že ne vždy se látka o zájmenech setká s pochopením. Troufám si konstatovat, že je to způsobeno věkem žáků, kteří nejsou schopni takové myšlenkové koncentrace. Chyba může být i na straně výukového materiálu, jež by bylo upravit pro žáky nižší věkové kategorie.

5.3 Čtvrtý ročník – Konzervatoř České Budějovice

Na konzervatoři v Českých Budějovicích jsem působila čtyři týdny v rámci souvislé pedagogické praxe v září roku 2021, kde jsem plnila hospitace v rozsahu 6 hodin týdně a přímou vyučovací činnost v rozsahu 12 hodin týdně. V rámci této praxe mi byla poskytnula zpětná vazba na veškeré vyučování (včetně hodiny se zájmenem *jenž*).

Konzervatoř v Českých Budějovicích má pouze hudební obor, tudíž se všichni žáci věnují mimo společné povinné předměty i předmětům týkající se jejich zaměření (např. hra na kytaru zahrnuje hodiny komorní hry, improvizace, hry z listu atd.). Žáci předpokládají, že největší přínos pro ně má právě obor, který si zvolili, a proto častokrát jiným předmětům nevěnují tolik pozornosti (jako budoucí profesionální hudebníci se věnují převážně jen hudebním předmětům). Český jazyk, kulturní dějiny, anglický jazyk či německý jazyk v této škole zaostává, ne však vinou učitelů, nýbrž přístupem žáků. Hovořím tak i z vlastní zkušenosti, neboť jsem Konzervatoř České Budějovice v letech 2013–2019 navštěvovala.

S vedoucí učitelkou jsme se shodly, že bude nejlepší, když zájmeno *jenž* vysvětlím pouze čtvrtému ročníku, protože v době, kdy probíhala souvislá pedagogická praxe, většina tříd probírala literární témata. Docházka žáků Konzervatoře není příliš vzorná, protože častokrát jsou jejich hodiny hlavního oboru prodlouženy, tím pádem chodí žáci pozdě do další výuky. I do této výuky přišlo několik žáků pozdě a vznikla tak situace, kdy jsem na ně musela čekat. Později už jsem ale byla nucena s výukou začít i bez ostatních, abychom vše stihli. Celkem do konce vyučování přišlo 14 žáků, z nichž byla většina ve věku 18–19 let, někteří však starší (konzervatoře navštěvují i žáci, již mají vystudované jiné střední školy, případně jiná střední odborná učiliště, a hodiny českého jazyka musejí navštěvovat, protože jim nebyly v rámci studia uznány).

Jelikož někteří žáci přicházeli do třídy později, narušovali tím plynulost výkladu a soustředěnost ostatních. Velkou roli hraje také čas vyučování – šlo o poslední páteční hodinu, tudíž žáci byli unavení (ve smyslu přijímat nové učivo) a roztržití. Výuka trvala pouze 45 minut, takže jsem byla nucena látku vysvětlovat rychleji a vypustit poslední aktivitu (hru). Jak jsem již zmiňovala výše, český jazyk není hlavním předmětem, kvůli

kterému žáci na konzervatoře přicházejí a zde se to také projevovalo.⁷⁹ Látce bohužel neporozuměli všichni, byť byla vysvětlena důkladně a systematicky.

U prvního cvičení (hledání zájmen) se objevilo pár jedinců, již našli všechna zájmena, ale mnozí také našli např. pouze 10 zájmen z celkových 31, což je velmi nízký počet. Zdůraznila jsem, že na taková cvičení je třeba se zaměřit, protože se mohou objevit i v maturitním didaktickém testu z českého jazyka, jež musí všichni zvládnout. Se cvičením s textem nebyl problém, ale doplňování správného tvaru zájmena *jenž* a *náš* už bylo pro mnohé komplikovanější. Žáci se neuměli zeptat správnou pádovou otázkou, tudíž si nedokázali dosadit příslušný tvar zájmena *náš* a pak ani *jenž* (zájmeno *jenž* si nepamatovali ani z části podle tabulek, takže většinou tipovali špatně). Během návštěv škol jsem zjistila, že zeptat se správnou pádovou otázkou je problém většiny žáků, nejen na konzervatoři. Další cvičení o přepsání tvarů *který/která/které* na správný tvar zájmena *jenž* bylo podobné předchozímu.

Bohužel zde musím konstatovat, že výuka zájmena *jenž* se nesešla s mým očekáváním. Ne všichni žáci látce porozuměli a nevím, zda to bylo rozmanitostí žáků ve třídě, nesoustředěností či krátkým časem výkladu. Možná by pro příště pomohlo výuku zájmena *jenž* rozložit do dvou hodin a mít tak čas pro více příkladů, vysvětlování a procvičování s pádovými otázkami. Doufám ale, že žáci látku pochopí později a zájmeno *jenž* neztratí úplně.

⁷⁹ Žáci hudebních konzervatoří skládají přijímací talentové zkoušky, které sestávají pouze z dovedností a znalostí z oblasti hudby a hry na nástroj, příp. zpěvu. Konzervatoře však nabízejí pouze maturitní obory, a tak i žáci, kteří by neměli znalosti a dovednosti k tomu, aby složili přijímací zkoušku např. z českého jazyka či matematiky na jinou střední školu s maturitou, mohou být přijati na konzervatoř na základě talentové zkoušky, což se pak nejvíce odráží ve výuce českého jazyka a cizích jazyků (matematika „naštěstí“ povinná na konzervatoři není). Výuka bývá na takových školách obtížná, protože zde vznikají velké rozdíly mezi žáky v těchto znalostech a dovednostech.

5.4 Střední škola spojů a informatiky

Střední školu spojů a informatiky v Táboře jsem navštívila 1. listopadu 2022 po předchozí domluvě s bývalou kolegyní z Jihočeské univerzity. Měla jsem možnost vyzkoušet si výuku ve čtyřech třídách zaměřené na různé obory. První z nich byla třída s žáky z Informačních technologií, jež byla rozdělena do skupin A a B (tento obor je zakončen maturitou), další dvě hodiny po sobě proběhly s žáky z oboru Elektrikář pro silnoproud, zakončený výučným listem, a poslední skupinu tvořili žáci z oboru Digitální telekomunikační technika, taktéž maturitní obor.

5.4.1 Druhý ročník oboru Informační technologie – skupina B

První hodinu jsem učila první skupinu (B) oboru Informační technologie, kde se nacházelo 16 chlapců. Skupina byla poněkud klidná, ale méně aktivní. U oborů technického zaměření (stejně tak jako u konzervatoří různých oborů) se počítá se znalostmi daného oboru a výuce českého jazyka, anglického jazyka apod. nebývá ze stran žáků věnována přílišná pozornost. Žáci Informačních technologií berou český jazyk spíše jako povinnost ke složení maturitní zkoušky, nikdo z nich však nedoufá v budoucí hlubší studium (to se týká i jiných oborů této školy), proto se jím také moc nezabývají. Nicméně ve třídě se našel jeden žák, jenž byl velmi aktivní a snažil se dobrovolně odpovídat na otázky, jiní žáci odpovídali pouze tehdy, když byli vyvoláni.

Během vysvětlování látky nevznikl žádný problém nebo nepochopení, v učebně byl klid. Řekla bych, že první cvičení chlapce docela i bavilo, neboť cítili jakousi rivalitu mezi sebou a snažili se předhánět, kdo najde více zájmen. Díky tomu nevznikl u tohoto cvičení žádný problém. U cvičení s textem bylo vše také v pořádku, bylo patrné, že žáci se s novinářskými texty během studia setkali a tuší, jaký problém zde může nastat. Větší komplikace nevznikly ani v dalším cvičení s vyplňováním zájmena *náš* a *jenž*. Chlapci odpovídali postupně a když se někdo spletl, opravil ho jiný. Totéž platilo i u dalšího cvičení. Závěrečnou hru jsme nedělali, neboť na ní bohužel nezbyl čas.

Mohu tvrdit, že během výuky jsem se nesešla s větším problémem, který by znamenal nepochopení látky. Je ale možné konstatovat, že si žáci bez zopakování nebudou látku

pamatovat, protože jí nepřikládaly příliš velkou váhu. Chlapci sice odpovídali na všechny otázky poté, co byli tázáni, ale když odpovídali jiní, častokrát už nedávali pozor.

5.4.2 Druhý ročník oboru Informační technologie – skupina A

Skupina A druhého ročníku Informačních technologií byla ve výuce velmi podobná skupině B, proto nepovažuji za nezbytné rozepisovat aktivitu po aktivitě. Hodinu navštívilo 16 chlapců a našli se zde i tací, kteří látce rozuměli s přehledem, byť ji takto nikdy neprobírali. Přestože šlo o poslední odpolední hodinu, žáci byli aktivní a po vyvolání vždy reagovali a chyby si opravovali převážně sami. I zde pokládám výuku zájmena *jenž* za úspěšnou.

5.4.3 Druhý ročník oboru Elektrikář pro silnoproud

Za zkušenost ve třídě elektrikářů jsem vděčná, protože jsem tímto měla možnost vyučovat český jazyk na středním odborném učilišti, což trochu „narušuje“ představy o výuce zájmena *jenž*, která je určena spíše základním a středním školám, nicméně může být užita i na středních odborných učilištích. Důvod, proč je výuka trochu jiná, je ten, že žáci základních škol jsou motivováni přijímacími zkouškami na střední školy a následným studiem a žáci středních škol jsou motivováni maturitní zkouškou (jak didaktickým testem, tak slohovou prací). Na středních odborných učilištích žáci nejsou povinni skládat zkoušku z českého jazyka, aby dostali výučný list, takže výuce češtiny nepřikládají téměř žádnou váhu.

Před začátkem vyučování jsem byla varována a uklidňována zároveň, že žáci jsou hodní, ale většinou ve výuce používají mobilní telefony a je těžké je zaujmout literárním tématem, natož jazykovým. Šlo o druhou a třetí vyučovací hodinu (dopoledne) a výuku navštívilo 14 chlapců. Hned na začátku svého výkladu s otázkami jsem žáky jmenovitě vyvolávala, abych se vyhnula tichu. Občas se mi odpovědi dostalo, občas ne, což bylo způsobeno většinou neznalostí učiva základní školy. Snažila jsem se vše pomalu zopakovat, jako bych vykládala látku poprvé, poté jsme se dostali na samostatnou práci. Celkově práce žákům trvala déle, a ne všichni jí věnovali pozornost (zejména kvůli používání mobilních telefonů). Než jsme zkontrolovali první cvičení o vyhledávání

zájmen, které dopadlo docela dobře (někteří žáci se dokonce přiblížili číslu 31), uběhla skoro celá hodina, takže po vysvětlení chyb nastala přestávka.

Naštěstí bylo možné učit dvě hodiny, takže jsme po přestávce navázali cvičením s textem, kde žáci pochopili, že zájmeno *který/která/které* lze někdy nahradit tvary zájmena *jenž* a naopak. Textům podobného charakteru ale příliš pozornosti nevěnují, takže ani to nepokládali za přínosné. Další cvičení na doplňování zájmena *náš* a *jenž* bylo pro žáky složitější, protože nebyli schopni zeptat se správnou pádovou otázkou a ani dosadit správný tvar zájmena *náš*, tvar zájmena *jenž* většinou hádali a mnohdy špatně. U dalšího cvičení byly stejné chyby i po mnohačetném vysvětlování. Jelikož samostatná práce žáků trvala déle, nestihli jsme ani závěrečnou hru. Výuku v této třídě bych označila jako náročnou a nepochopenou, byť se někteří žáci snažili.

5.4.4 První ročník oboru Digitální informační technologie

Čtvrtá hodina probíhala u žáků prvního ročníku Digitálních informačních technologií, již navštívilo 28 chlapců. V tento čas žáci mívají obvykle výuku anglického jazyka, ale s kolegyní jsme se domluvily, že bude lepší tyto předměty prohodit, abych mohla zájmeno *jenž* vyučovat v jeden den ve všech třídách. První zmínky o zájmenech se setkaly spíše se zděšenými výrazy žáků, ale zato výuka proběhla bez komplikací. Látku jsem s žáky na začátku zopakovala a jako tomu bylo u většiny tříd, první cvičení o vyhledávání zájmen bylo naprosto v pořádku, byť jich někteří našli méně (většinou šlo o opakující se chybu – např. zapomínání pronomina *se*, *si*). S textem byli žáci také zvyklí pracovat, a proto žádný výraznější problém nevznikl.

Po vysvětlení skloňování relativu *jenž* jsme se přesunuli na doplňování správných tvarů zájmena *náš* a *jenž*, kde se sice chyby vyskytovaly, ale většinou když byli žáci na chybu upozorněni, sami si ji dokázali opravit. Totéž probíhalo i u dalšího cvičení. Jelikož šlo o početnou třídu a záměrem bylo, aby každý žák dostal několikrát prostor ve výuce promluvit, na poslední aktivitu jsme se bohužel také nedostali. Stejně jako u ostatních tříd se našli žáci, již spolupracovali jen z donucení a mimo vyvolání se věnovali mimoškolním aktivitám. Byla jsem však ráda, že třída byla klidná, tudíž jsem situaci razantně neřešila (ani nebylo potřeba, neboť žáci mi vždy po vyvolání odpověděli). Celkově hodnotím

výuku v této třídě pozitivně, protože bylo vidět (zejména v samostatné práci), že žáci látce po vysvětlení rozumí a vědí, co mají dělat.

5.5 Hodnocení výuky na vybraných školách

Nejméně efektivní byla výuka v sekundě Biskupského gymnázia, neboť žáci často vyrušovali a nedávali pozor, látka se pak špatně vysvětlovala a nemohla být řádně procvičena. Nejspíš šlo o látku tak komplikovanou pro žáky ve věku 12–13 let, že ji takto nebyli schopni pochopit, a proto by bylo vhodné se příště zaměřit i na tuto věkovou skupinu a zkusit jim zájmeno *jenž* přiblížit jiným způsobem. S nepochopením jsem se sice setkala i v několika třídách Střední školy spojů a informatiky, ale zde si troufám říct, že výklad byl více než dostačující, protože v těchto třídách někteří problém neměli. Jak jsem zmiňovala u jednotlivých tříd, používání mobilních telefonů během výuky zamezovalo vnímání učiva.

Naopak za velmi zdařilou hodnotím výuku v primě Biskupského gymnázia, kde byli žáci ukázněni a po chvíli dobrovolně spolupracovali, dokonce se při nepochopení některých jevů hned doptávali, aby si nezafixovali případnou chybu. Velmi úspěšná byla i výuka na Základní škole Strýčice i přes to, že se žáci zpočátku děsili, když zjistili, jaké učivo je čeká. Třída sice nereagovala dobrovolně na otázky, zato při vyvolání spolupracovala výborně.

Ve většině případů výuka relativa *jenž* byla úspěšná, tj. jeho skloňování bylo pochopeno a částečně i zafixováno (včetně vzoru). Učivu jistě neporozumí všichni (jako je tomu např. i u matematiky), ale i přes to stále trvám na tom, že si žáci mohou správný tvar zájmena *jenž* osvojit skrze vzor *náš*.

6 DOTAZNÍK

6.1 Tvorba dotazníku a jeho zpřístupnění

Protože se diplomová práce zabývá výukou vztažných zájmen na základních a středních školách, je mimo výuku v jednotlivých třídách nutné zjistit, jak celou situaci vidí sami pedagogové, což je možné právě skrze dotazníkové šetření. Výzkumný vzorek dotazníkového šetření tvořilo 95 pedagogů základních a středních škol z různých oblastí České republiky. Důvodů, proč byl aplikován právě dotazník je několik: skrze něj je možné oslovit větší počet respondentů, jeho tvorba je snadná a rychlá, pomáhá získat informace, které není možné jinde získat, a hlavně je zajištěna anonymita respondentů (dotazník byl totiž zveřejněn na internetových stránkách)⁸⁰.

Dotazník byl tvořen úvodem, kde byl respondent seznámen se záměrem dotazníku, poděkováním a základními informacemi o autorce. Celkově ho tvořilo 10 otázek, jež postupovaly od obecných ke konkrétním. Otázky č. 5 a 10 byly otevřené – tj. dotazování k nim mohli přidat komentář, u otázek č. 7 a 8 bylo možné vložit poznámku u odpovědi „ano“, šlo o otázky polouzavřené. Další otázky byly uzavřené a respondenti vybírali z nabídnutých možností. V poslední položce dotazníku se respondenti mohli vyjádřit k dotazníkovému šetření nebo k různým postřehům z oblasti výuky zájmen, případně mohli upřesnit své odpovědi.

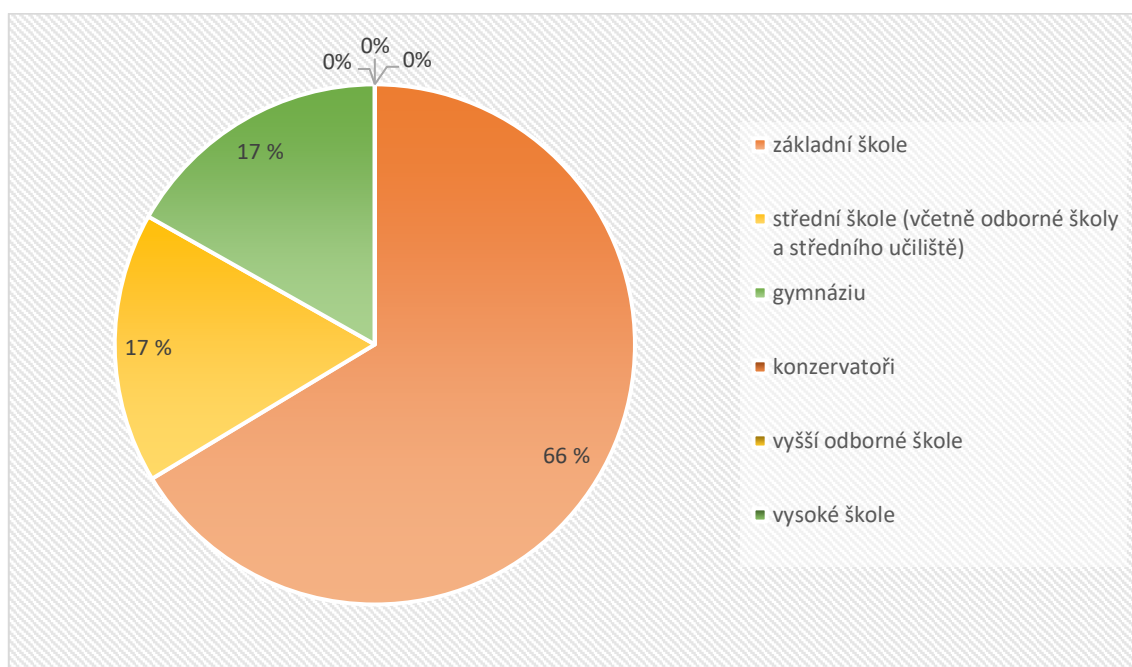
Dotazník o vztažných zájmenech byl zveřejněn na dvou facebookových stránkách: ve skupině *Učitelé češtiny sobě (PK)*, kde je 4 550 členů, a ve skupině *Učitelé +*, kde je 27 827 členů. Nutno však poznamenat, že uživatelé patřící do *Učitelé +* jsou pedagogové různých předmětů a nelze proto přesně odhadnout, kolik češtinářů skupinu navštěvuje a zda to nejsou též členové *Učitelé češtiny sobě (PK)*. Dále byl dotazník rozeslán e-mailem více než 50 pedagogům českého jazyka, převážně na gymnázia v jižních Čechách. E-mailové adresy byly vyhledány na oficiálních internetových stránkách škol. Nicméně dle počtu odpovědí hned v první otázce, na jaké škole respondent učí, lze dedukovat, že oslovení skrze elektronickou poštu nebylo úspěšné, protože celkově odpovědělo 16 pedagogů z gymnázií (včetně těch z facebookových skupin).

⁸⁰ SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011, s. 80.

6.2 Výsledky dotazníku

Největší skupinu dotazovaných tvořili učitelé základních škol, naopak z konzervatoří, vyšších odborných škol či vysokých škol se nikdo nezúčastnil (viz graf č. 1 se zastoupením jednotlivých odpovědí). Na základní škole učí 63 dotazovaných (66 %), na střední škole se najde 16 respondentů (17 %) a na gymnáziu také 16 (17 %). Na facebookových skupinách reagují spíše učitelé základních škol, protože jejich obsah tvoří převážně materiály pro základní školy. Obecně ale platí, že učitelů českého jazyka je na základních školách více než učitelů češtiny na jiných školách, to je také důvod, proč tito respondenti v dotazníku převažují.

Graf 1: Otázka č. 1 – Vyučujete na:

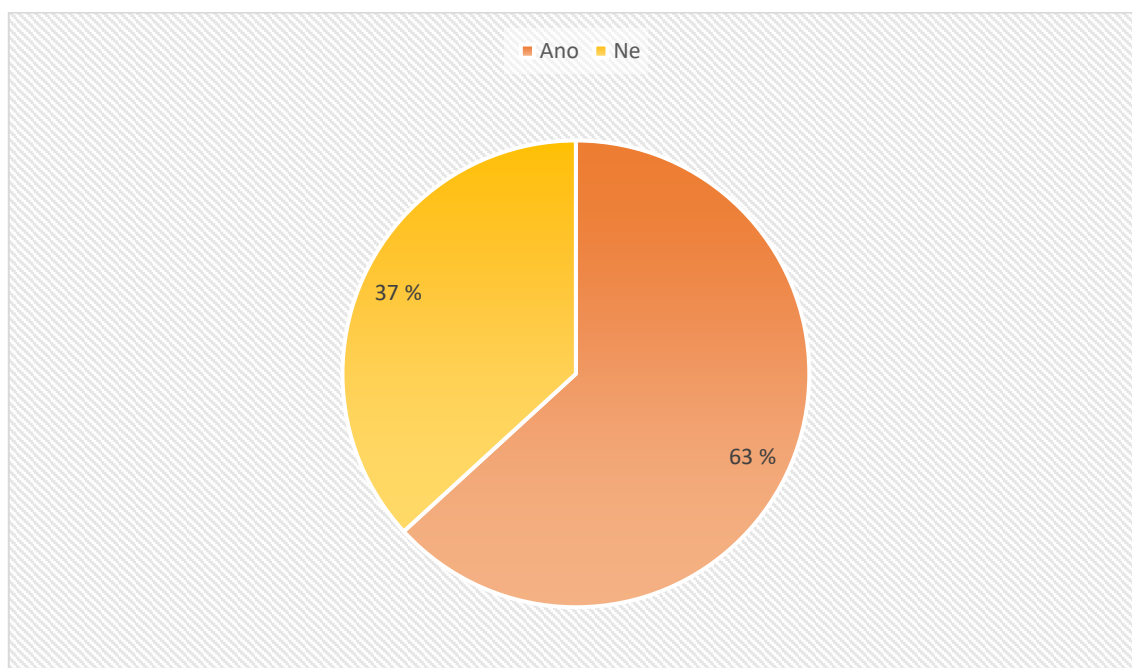

Na otázku *Pokládáte látku o zájmenech obecně za složitou?* (viz graf č. 2) odpovědělo 60 účastníků dotazníkového šetření (63 %) „ano“ a 35 dotazovaných (37 %) „ne“. Nutno poznamenat, že celkově na dotazník odpovědělo 32 učitelů českého jazyka z gymnázií nebo středních škol a z toho 22 respondentů uvedlo u této otázky odpověď „ano“, což je většina. Vzniká tak otázka, zda je látka na základní škole zanedbána a později proto na střední škole či gymnáziu těžko vysvětlitelná nebo na opakování látky není čas, jde o tzv. samostudium a žáci se nemají na co, případně na koho obrátit při její rekapitulaci. Odpověď by nám mohlo poskytnout další šetření, jež však není součástí tohoto dotazníku,

nicméně cenné komentáře, které by mohly být vodítkem, nalezneme i v otevřených otázkách.

Téměř dvě třetiny dotazovaných pocítují, že výuka zájmen je komplikovaná, ať už např. z hlediska náročnosti přípravy, nekvalitně zpracovaných materiálů, nebo nedostatku času pro řádné procvičení. Další otázkou je, zda respondenti, jež odpověděli na tuto otázku „ne“, mají k výuce kvalitně zpracované materiály a dokážou tak látku dobře vysvětlit nebo zda žáky nutí, aby se látku naučili z paměti bez hlubšího porozumění.

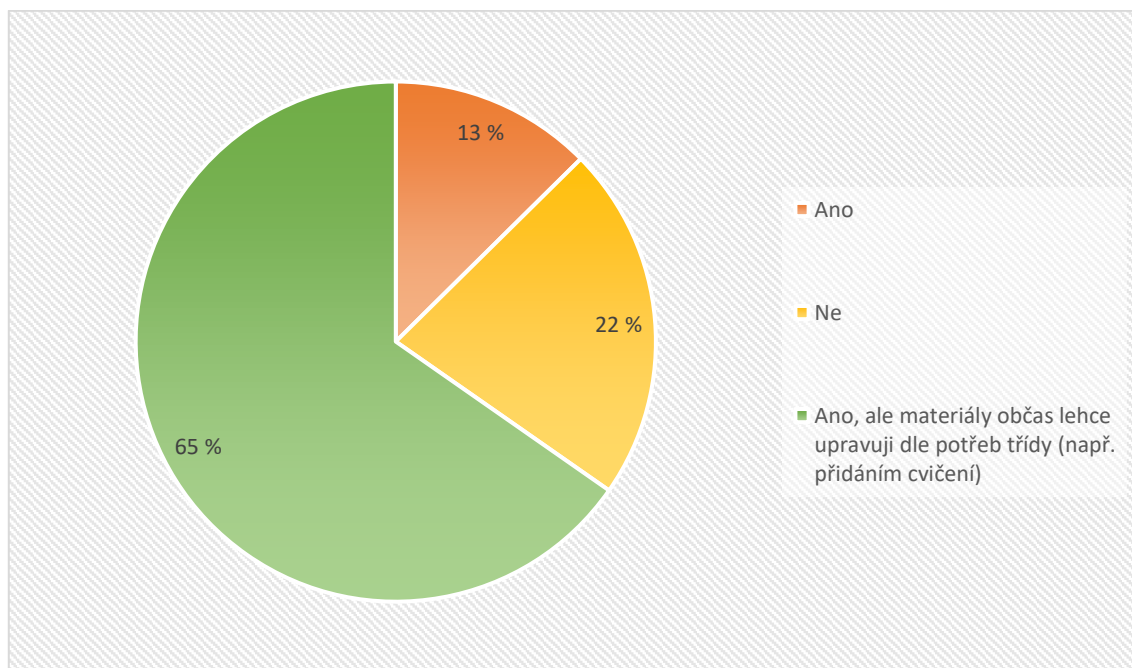
Graf 2: Otázka č. 2 – Pokládáte látku o zájmenech obecně za složitou?

Graf č. 3 znázorňuje odpovědi na otázku *Maté k výuce zájmen připravené materiály, které aplikujete na všechny třídy?* Pouze 12 dotazovaných (13 %) odpovědělo „ano“, 21 (22 %) „ne“ a 62 respondentů (65 %) „materiály lehce upravuje dle potřeb třídy“. Je možné, že aplikací těchto materiálů na všechny třídy lze látku dobře vysvětlit, ale učitel musí být schopen látku žákům přiblížit, dle jejich potřeb – obměňovat či přidávat cvičení, modifikovat formulace, aby byly správně pochopeny atd. V neposlední řadě by měl pedagog představit učivo tak, aby nebylo vytržené z kontextu. Každý žák je jiný a u tříd platí totéž – vysvětlení, jež učitelé podají jedné třídě, nemusejí stačit jiné a je třeba procvičit látku více. Respondenti s odpovědí „ne“ nejspíše využívají odlišné učebnice pro různé třídy, tudíž se jim materiály neopakují, ale i zde by se dala usnadnit práce tím, že

materiály mohou být předpřipravené a pak už je stačí jen trochu upravovat. Dle mého názoru jsou učitelé, již lehce obměňují materiály, nejlépe připraveni, protože se drží podobných vysvětlení a stačí pouze přidávat cvičení a definice, díky kterým je látka lépe pochopena a přístupná pro více tříd, materiály jim navíc zůstávají.

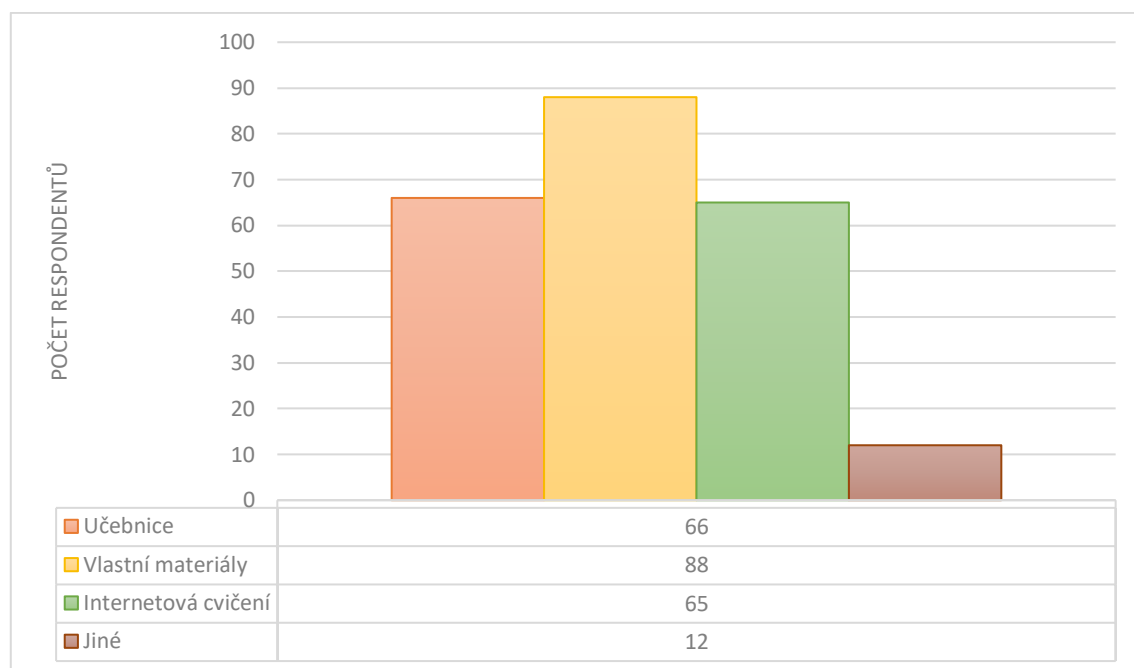
Graf 3: Otázka č. 3 – Máte k výuce zájmen připravené materiály, které aplikujete na všechny třídy?

U otázky *Jaké materiály k výuce zájmen využíváte?* (viz graf č. 4), navazující na předchozí otázku o využívaných materiálech ve výuce, bylo možné zvolit několik možností. Většina respondentů hlasovala pro více odpovědí, a to nejčastěji v kombinaci „vlastní materiály“, „učebnice“ a „internetová cvičení“. Celkově pro „vlastní materiály“ hlasovalo 88 dotazovaných, není však známo, jestli jde o upravená cvičení z učebnic nebo internetových stránek nebo čistě vlastní cvičení, někteří přidávají komentář na konci dotazníku (viz příloha č. 2). „Internetová cvičení“ používá 65 účastníků dotazníkového šetření a „učebnice“ jsou zastoupeny u 66 respondentů. Odpověď „jiné“ byla zaznamenána u 12 dotazovaných a dle odpovědí u otázky č. 5. Lze konstatovat, že těmito materiály se nejčastěji myslí skládačky, „trimina“, křížovky nebo nástroje jako *Kahoot*, *Wordwall* či *Quizlet*.

Kombinací internetových cvičení, vlastních materiálů a cvičení z učebnic může vzniknout velmi dobrý výukový materiál aplikovatelný (s obměnami dle potřeb třídy) na velké spektrum žáků. Internetová cvičení, kde se mohou objevovat chyby (na internet může kdokoliv vložit cokoliv bez řádné korektury), jsou téměř na stejné úrovni jako učebnice, kde se chyby objevují zřídka. Důvodů může být několik: učebnice ztrácejí na aktuálnosti každým rokem po vydání, zatímco internetová cvičení neustále přibývají; vyhledávání na internetu je snazší (např. díky zadávání v heslech) v učebnicích; a v neposlední řadě u internetových cvičení leckdy vzniká živá diskuze, jež může přinést zajímavá zjištění a odpovědi na otázky, zatímco u učebnicových cvičení tato možnost není.

Graf 4: Otázka č. 4 – Jaké materiály k výuce zájmen využíváte?

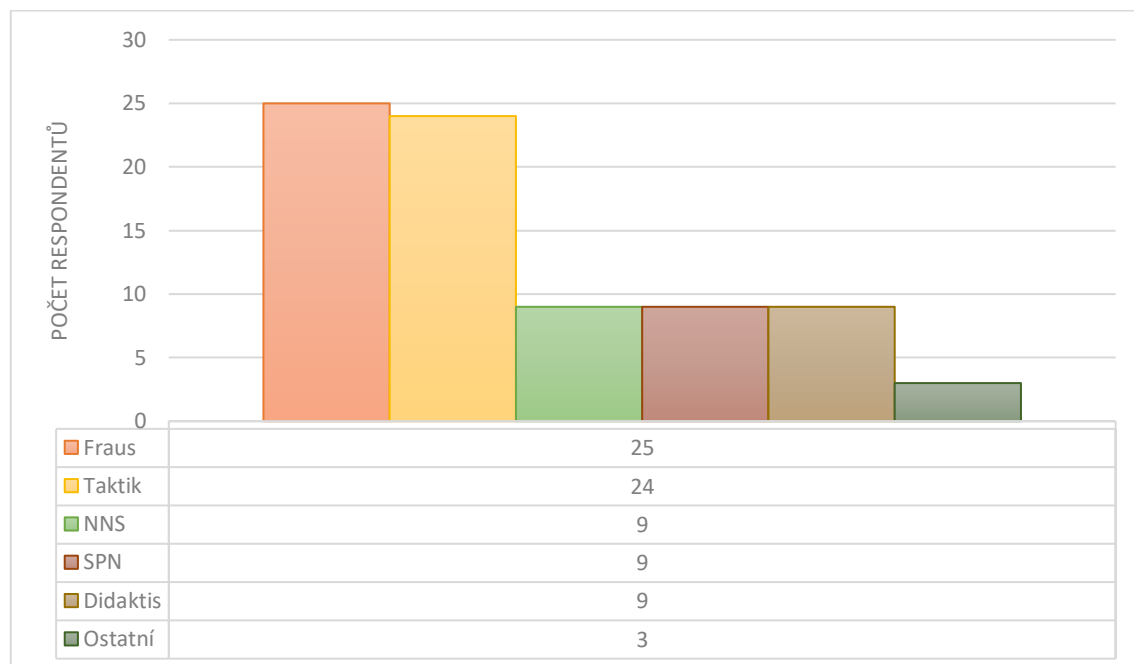

Otázka č. 5 Pokud používáte učebnice, internetové stránky či jiné materiály, specifikujte (název atd.): (viz tabulky č. 5 a 6) navazuje na otázku č. 4, kam bylo možné vepsat různé materiály. Většina respondentů nevolila pouze jeden materiál, ale kombinaci několika. První graf znázorňuje nejčastěji používané nakladatelství učebnic uplatňované během výuky u dotazovaných, jež učebnice používají a zmiňují je v komentářích. Nejvíce zastoupeným nakladatelstvím je *Fraus*, které zapsalo 25 respondentů. V poznámkách byly vedle nakladatelství představeny také nejčastěji užívané materiály – jsou jimi učebnice a pracovní sešity a dále také internetové stránky www.skolasnadhledem.cz.

Nakladatelství *Taktik* má zastoupení u 24 dotazovaných, včetně několikrát zmíněných učebnic (např. *Hravá čeština*) a pracovních sešitů. Jeden respondent přímo uvedl, že cvičení od nakladatelství *Taktik* pro své žáky upravuje. Celkem 9 účastníků dotazníkového šetření uvádí nakladatelství *SPN (Státní pedagogické nakladatelství)*, dále *NNS (Nová škola)* a *Didaktis*. Od *SPN* jsou jmenované učebnice *Český jazyk a Hrátky s češtinou*. Učebnice *Český jazyk* byla zmíněna také u nakladatelství *NNS*. Od nakladatelství *Didaktis* byly uvedeny učebnice *Český jazyk a komunikace pro SŠ* a *Přehled středoškolského učiva českého jazyka*. Do kolonky „ostatní“ se zastoupením celkem 3 dotazovaných patří nakladatelství *Nová škola – DUHA* a *Fragment* s učebnicí *Cvičení z českého jazyka v kostce*.

Jeden z komentářů vložený k poslední otázce dotazníku upřesňuje používání učebních materiálů: „Nemohu říct, zda materiály používám stále stejné, jelikož jsem dosud vždy učila pouze rozdílné ročníky, ve kterých používám materiály různé, avšak kdybych učila znovu stejný ročník, pravděpodobně bych s úpravami použila osvědčené materiály.“ Jiný respondent uvedl, že přizpůsobuje materiály dané třídě: „Učebnice ve výuce nevyužívám, ale tvořím své vlastní materiály, které upravuji dle individuálních potřeb žáků.“

Graf 5: Využívané učebnice (k otázce č. 5)

Nejčastěji používanou internetovou stránkou s materiály pro český jazyk je www.umimecesky.cz, kterou zmiňuje 23 respondentů. Tato stránka nabízí tisíce cvičení a testů, z nichž se vybírá správná odpověď. Cvičení bývají zábavná, protože se volba odpovědi projevuje v animacích. Na úvodní stránce jsou k nalezení různé kategorie: Témata (např. velká písmenka, psaní s/z), Základní cvičení, Interaktivní (např. mluvené diktáty), Práce s textem, Na rychlost (tetrís, příšerky apod.), Více hráčů nebo Podle třídy (7. třída atd.). Webové stránky spravuje několik stálých členů (čtyři členové pro český jazyk), tudíž zde nenalezneme cvičení od jiných autorů.

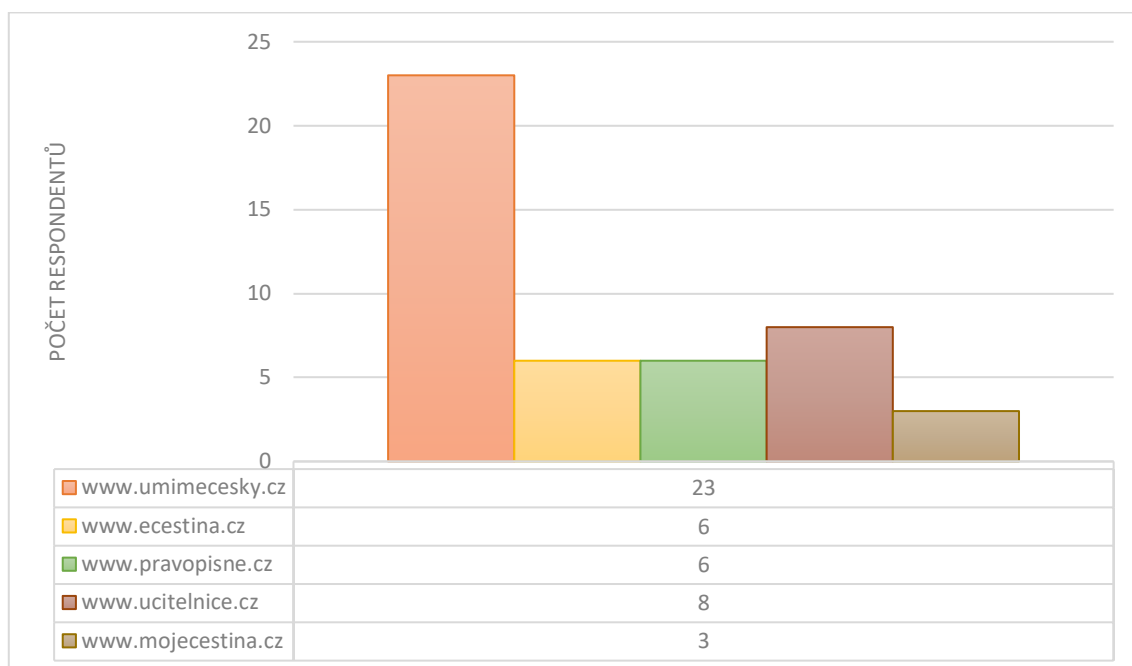
Internetové stránky www.ecestina.cz nebo www.icecestina.cz zmínilo 6 respondentů. Na jejich úvodní stránce lze rozkliknout další odkazy: Přehled učiva, Maturita, Testy z literatury, Testy z pravopisu, Testy z mluvnice, Pracovní listy nebo Facebook. V každé z kapitol se nabízí několik desítek testů na procvičení, nechybí ani pracovní listy z mluvnice či literatury. V přehledu učiva lze nalézt krátká vysvětlení terminologie a jevů českého jazyka (např. odvozování, druhy zájmen), jež jsou většinou citovány z odborných učebnic. Stránku provozuje jeden člověk, který nejspíš vytváří i učební materiály a testy.

Dalšími často používanými internetovými stránkami je doména www.pravopisne.cz, jež nabízí velký počet cvičení ať už z českého jazyka či literatury, kde si žák, rodič nebo učitel může dokonce založit vlastní účet. Premium účet stojí 299 Kč/rok a přináší neomezený přísun cvičení, jejich výsledky a webové stránky bez reklam. Celkem tuto stránku zmínilo také 6 respondentů.

Velmi populární jsou i stránky www.ucitelnice.cz, jež se netýkají pouze českého jazyka, ale téměř všech vyučovacích předmětů daného stupně. Učitelé sem vkládají své vlastní materiály (prezentace, pracovní listy apod.), které pak prodávají za symbolickou cenu (v průměru 30 Kč za materiál). Stránku používá 8 dotazovaných.

Celkem 3 účastníci dotazníkového šetření odkazovali také na stránky www.mojecestina.cz www.umimeto.org (tato stránka nabízí několik předmětů, včetně stránky www.umimecesky.cz) nebo též www.onlinecviceni.cz. Překvapující bylo, že pouze jeden respondent zmínil v této otázce *Internetovou jazykovou příručku* www.prirucka.ujc.cas.cz provozovanou Ústavem pro jazyk český, která by měla být základem každého vyučování.

Graf 6: Využívané internetové stránky (k otázce č. 5)

Mezi dalšími zmiňovanými materiály používanými ve výuce měly zastoupení *Wordwall*, kde si učitelé mohou vytvořit vlastní kvízy, spojovačky či hry, dále pak *Kahoot*, který funguje na podobném principu. Stejným způsobem obohacuje výuku také *Jeopardylabs*, *Liveworksheets*, *Quizlet*, *Learningapps*. Používané jsou též „trimina“, což je varianta hry domina, prezentace a pracovní listy *DUMY* atd. Dle Štěpáníka (2020) se tyto „zábavné“ materiály objevují často, ale jen stěží mohou být komunikační. Zároveň změnou metody či formy výuky se nemění obsah.⁸¹

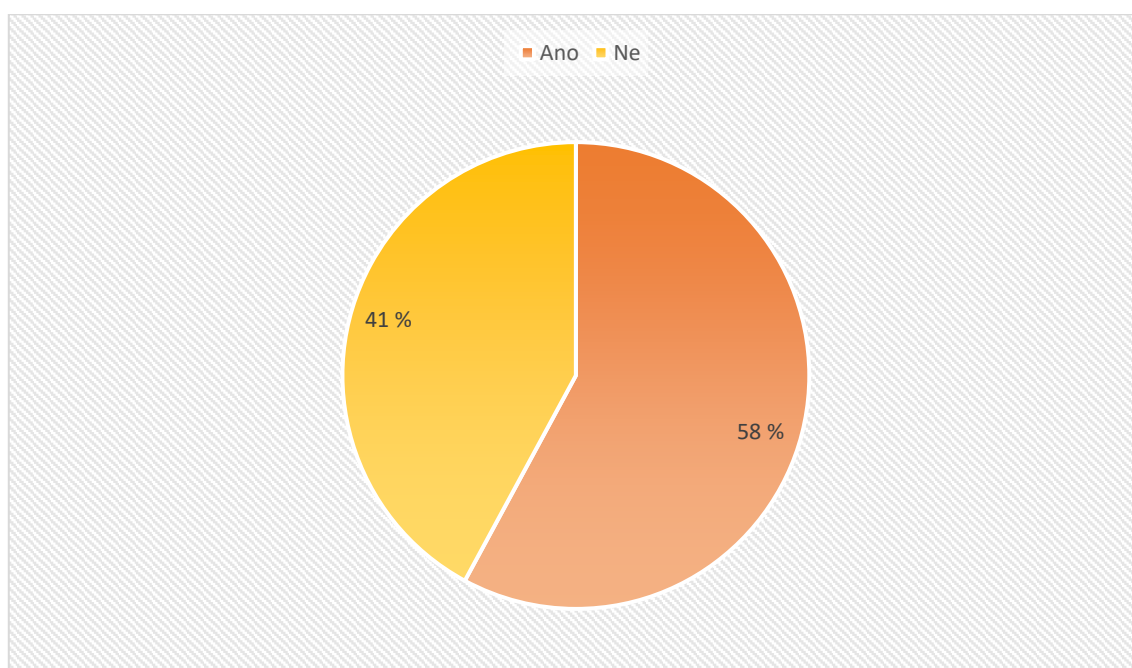
Někteří dotazovaní používají také vlastní publikace, případně poznámky z přednášek a seminářů k současné české mluvnici. Originální výčet využívaných materiálů pro výuku se nachází v příloze č. 2 na konci dokumentu.

Na otázku č. 6 *Věnujete vztažným zájmenům při výuce zájmen alespoň jednu celou vyučovací hodinu?* (viz graf č. 8) odpovědělo 55 respondentů (58 %) „ano“ a 40 (42 %) „ne“, což je překvapující. Vztažná zájmena jsou totiž důležitá zejména v písemném projevu (např. slohové práce) a jejich znalost je proto nezbytná. Díky vztažným

⁸¹ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Ludmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŃSKA. *Školní výpravy do krajiny češtiny: didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus, 2020, s. 20.

zájmenům je možné tvořit smysluplné vedlejší věty, pokud jsou užity správně. Relativa *kdo, co, jaký, který, čím a jenž* nedělají žákům problémy jen díky jejich syntaktické vlastnosti, ale i skloňování. Např. zájmeno *jenž*, které jsem zmiňovala již několikrát, žáci častokrát nechápou a raději se mu vyhýbají. Přitom by stačilo látku pouze kvalitně probrat a věnovat jí čas. To je bohužel nemožné, pokud není vztažným zájmenům věnována alespoň jedna vyučovací hodina.

Graf 7: Otázka č. 6 – Věnujete vztažným zájmenům při výuce zájmen alespoň jednu celou vyučovací hodinu?

Otázka č. 7 *Vysvětľujete žákům, jak se skloňuje zájmeno „jenž“? Pokud ano, podle čeho jej skloňujete?* (viz graf č. 8) přinesla překvapivá zjištění, neboť odpověď „ano“ zaškrtnulo pouze 41 respondentů (43 %). Zbýlých 54 dotazovaných (57 %) odpovědělo, že žákům dávají pouze tabulky a skloňování relativa *jenž* jim nevysvětľují. Žáci, kteří obdrží pouze tabulky bez vysvětlení, nejsou pak schopni zájmeno *jenž* používat a raději se mu vyhýbají, např. při psaní slohových prací, což se projevuje neustálým používáním zájmena *který/která/které*, jež působí neoborně.

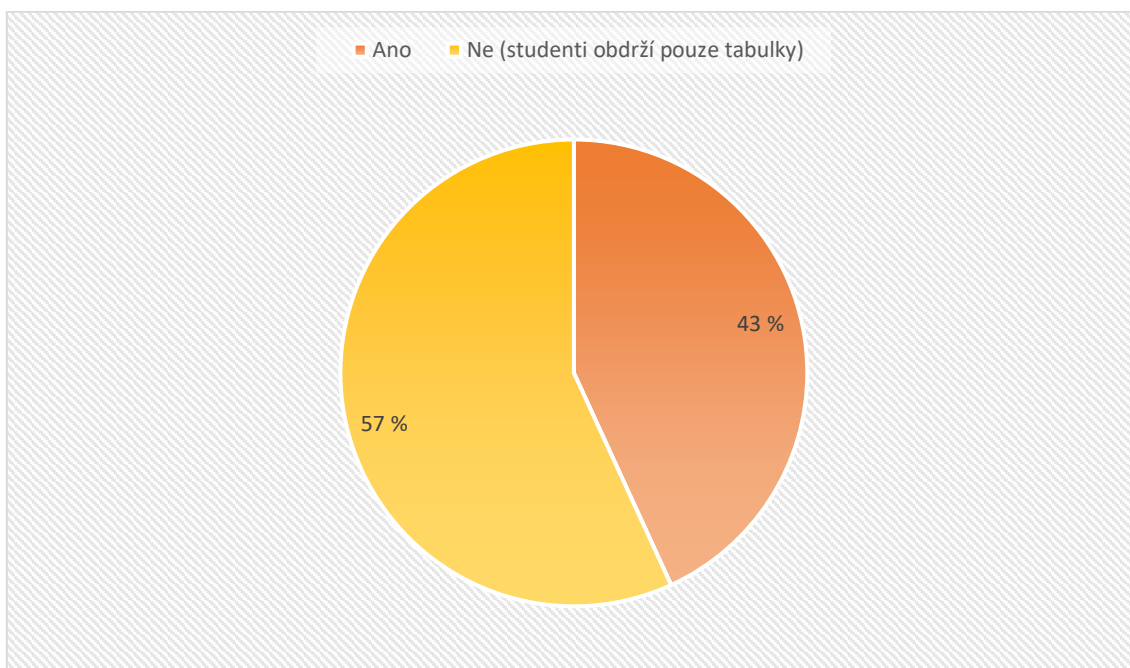
V odpovědi „ano“ byla možnost vepsat, podle čeho účastníci dotazníkového šetření relativum *jenž* skloňuje. Nejčastější odpověď (v zastoupení celkem 20 dotazovaných) bylo skloňování podle zájmena *on* (případně *ona, ono*, někdy uvedeno i s příklonkou *-ž*).

Dále byly zaznamenány 2 odpovědi, jež uvádí skloňování podle osobních zájmen (zde nejspíš respondent myslel také zájmena *on, ona, ono*, protože jiná zájmena by nebylo možné použít). Nevím ale, zda by dotazovaní byli schopni obhájit některé tvary zájmen *on, ona, ono*, jako jsou např. *ho, mu, ony*, protože ty není možné nikterak „převést“ na relativum *jenž*. Zájmeno *on, ona, ono* učitelé nejspíš žákům dávají jako pomůcku, aby si zapamatovali alespoň nějaké tvary, nicméně v praxi je tento vzor skloňování z části nefunkční. Podobně je na tom jiná odpověď: „*Používáme termín zájmenné skloňování, tabulky v IJP (podle kterých se orientují) a v pádech kromě nominativu vztah k tvarům zájmen on, ona, ono.*“

Jeden respondent dokonce uvedl, že skloňuje pomocí zájmena *jeho*, což je nemožné, protože zájmeno *jeho* je nesklonné (všechny tvary tohoto pronomina jsou ve všech pádech stejné), tudíž by se dalo použít jen na 2. pád rodu středního a mužského životného a neživotného, a to pouze za pomoci příklonky *-ž*. Jiný dotazovaný uvedl, že „*děti dostanou tabulku a skloňují. Hrajeme si na starou češtinu*““. Zda však učitel svým žákům sdělí, podle čeho mají skloňovat, není známo. Odpověď se vzory „*který*“ a „*mladý*“ byla zaznamenána také u jednoho účastníka dotazníkového šetření, otázkou ale je, jak takové vzory aplikuje v praxi. Celkem 2 respondenti uvedli, že používají Internetovou jazykovou příručku, kde však vzor skloňování chybí. Skloňování podle vzorů *ten* s příklonkou *-ž*, případně *ta, to*, uvádí též 2 dotazovaní. Podle vzoru *ten* se ale dá odvodit pouze první pád rodu mužského – *jenž*. Jiný respondent uvádí, že žákům vysvětluje, podle čeho se relativum *jenž* skloňuje, ale nenutí je, aby si jej pamatovali, pouze upozorňuje na vzniklé chyby.

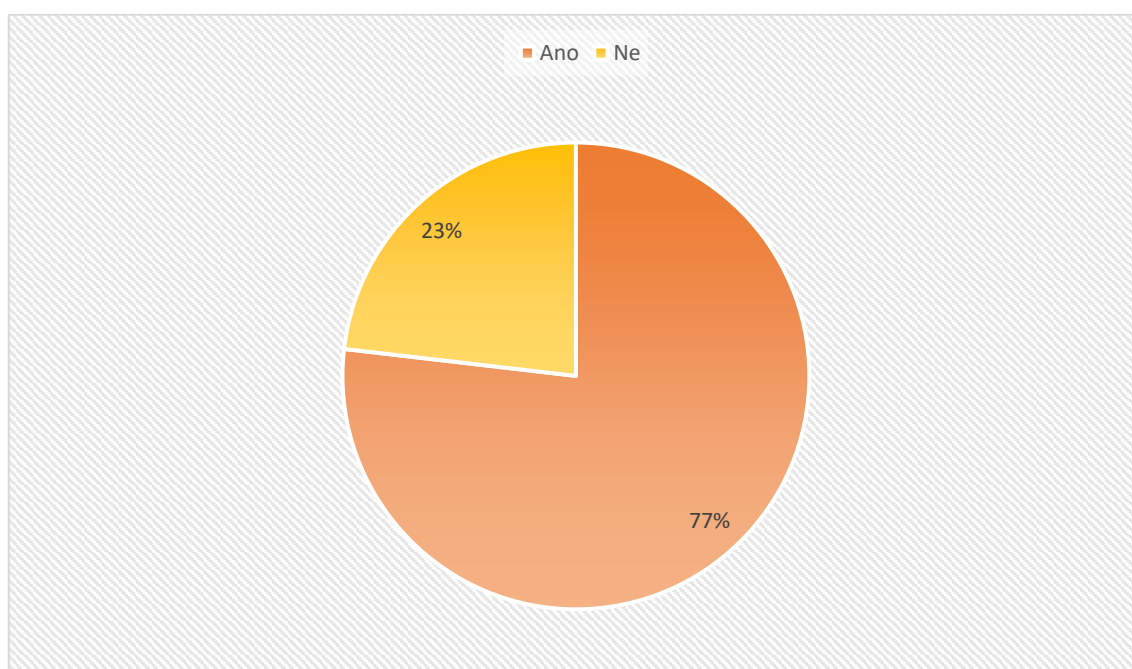
Privlastňovacími zájmeny se řídí také jeden z dotazovaných, neuvedl však přesnější informace, ale je možné, že vzorem myslel právě zájmeno *náš*, které by bylo správnou odpovědí, nicméně neúplnou (kvůli tvarům *jenž, jejž*). Úplná a správná odpověď se dostala pouze od jednoho respondenta: „*Ano, skloňuje se podle zájmenného vzoru náš (kromě 1. a 4. p. r. muž. neživ. / živ.: jenž, jejž).*“

Graf 8: Otázka č. 7 – Vysvětľujete žákům, jak se skloňuje zájmeno „jenž“? Pokud ano, podle čeho jej skloňujete?

Na otázku č. 8 *Používáte při vysvětlování skloňování zájmena „jenž“ tabulky? Pokud ano, jaké (příp. odkud)?* odpovědělo 22 respondentů (23 %) „ne“ a 73 (77 %) „ano“ (viz graf č. 9). Pokud má pedagog správnou metodu vysvětlování a žákům sdělí správný postup skloňování relativu *jenž*, není nutné tabulky používat. Neumí-li pedagog sám zájmeno vysvětlit, měl by alespoň žákům ukázat tabulky se skloňování tohoto pronomina – žáci by si pak mohli zapamatovat, byť nesystematicky, alespoň nějaké tvary. Dle výsledků předchozí otázky je patrné, že většina pedagogů není schopna relativum *jenž* skloňovat zcela správně, takže je celkem překvapující, že téměř jedna čtvrtina dotazovaných tabulky při vysvětlování nepoužívá ani při ukázce tohoto zájmena.

Graf 9: Otázka č. 8 – Používáte při vysvětlování zájmena „jenž“ tabulky? Pokud ano, jaké (příp. odkud)?

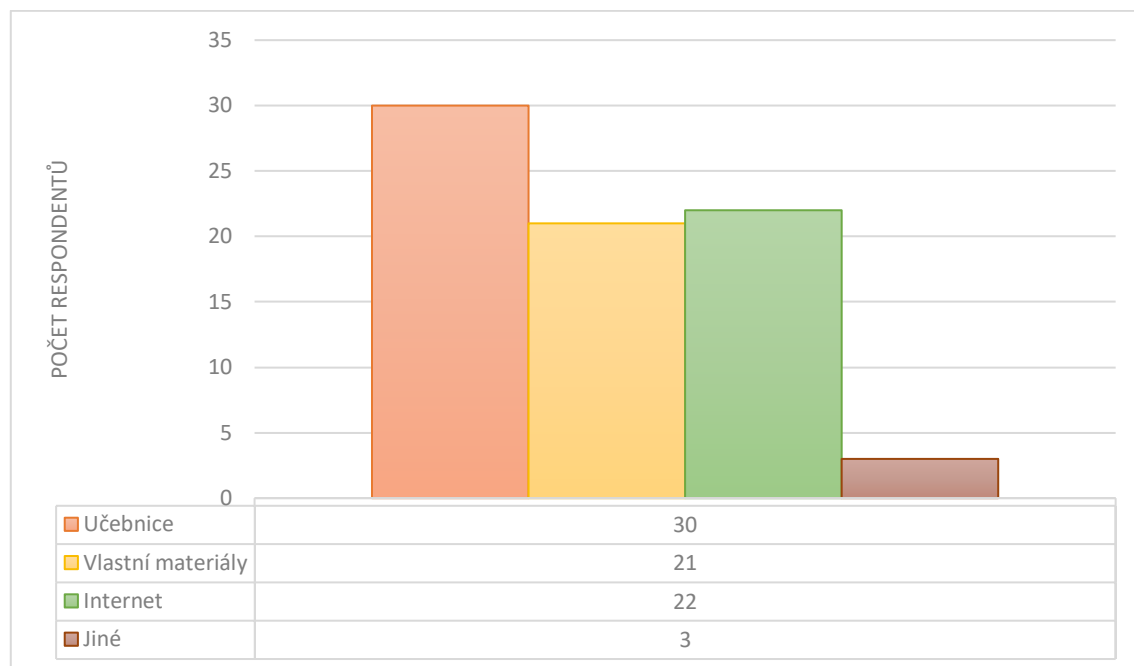
Stejně tak jako u předchozí otázky, při odpovědi „ano“ mohli účastníci dotazníkového šetření u otázky č. 8 vepsat, jaké tabulky používají. Nejčastějším materiálem jsou učebnice, jež pedagogové používají při výuce – celkem je zmínilo 30 respondentů. Někteří dotazovaní také uvedli konkrétní publikace či nakladatelství: učebnice a pracovní sešity Fraus, *Hravá čeština*, *Komunikace v českém jazyce pro střední školy* (Didaktis), učebnice Nová škola (DUHA) nebo SPN pro 7. ročník.

Tabulky relativa *jenž* z internetových stránek používá 22 účastníků dotazníkového šetření. Přímý odkaz na tabulku se mi dostal pouze od jednoho z respondentů, nicméně zde chybí vzor, podle kterého se zájmeno skloňuje (jsou zde pouze vypsány všechny tvary relativa), a tabulka se tak stává neužitečnou. Dále dotazovaní zmiňují webové stránky www.icestina.cz, www.umimecesky.cz či www.pravopisne.cz. Několik respondentů uvedlo také Internetovou jazykovou příručku www.ujc.cas.cz. Jiné odpovědi odkazující na www.wikipedia.org nebo první odkaz, který je k nalezení po zadání hesla do prohlížeče *Google*.

Celkem 21 účastníků dotazníkového šetření si tabulky vyrábí sami. Jeden z respondentů používá vlastní „powerpointovou“ prezentaci, v níž odlišuje (zvýrazňuje)

koncovky zájmena *jenž*. Několik pedagogů také upravuje již existující tabulky, aby je lépe přiblížili svým žákům. Dále u této otázky byly zaznamenány 2 odpovědi, že si žáci vytvářejí tabulky sami a následně je používají. Užívání tabulek není během výuky nutné, ale nemají-li žáci dostatečný výklad k problematice, je téměř nemožné si bez nich zájmeno *jenž* představit.

Graf 10: Odkud používáte tabulky pro zájmeno „jenž“? (k otázce č. 8)

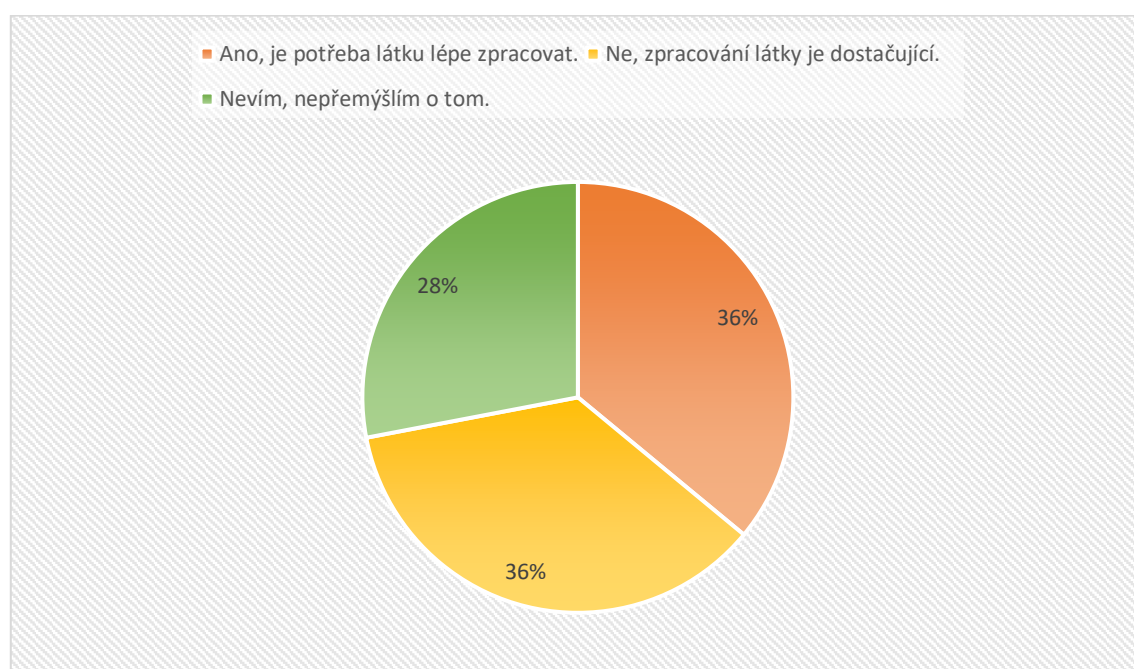

Otázka č. 9 *Ocenili byste v učebnicích lépe zpracovanou látku o zájmenech?* přinesla podobný počet respondentů u všech možností: celkem 34 dotazovaných (36 %) odpovědělo „Ano, je potřeba látku lépe zpracovat.“ a stejný počet byl i u odpovědi „Ne, zpracování látky je dostačující.“. Možnost „Nevím, nepřemýšlím o tom.“ označilo 27 účastníků dotazníkového šetření (28 %). Z výsledků vyplývá, že zhruba třetina učitelů neshledává materiály pro výuku zájmen jako problematické a další třetina pedagogů problematiku vůbec neřeší – k tomu jsou napsány i komentáře u poslední otázky, jež budou reflektovány později, např. „*Jsou skutečně mnohem důležitější věci.*“ nebo „*Zrovna toto učivo mi připadne jako jeden z nejmenších problémů výuky.*“ Zvláštní je, že takové poznámky psali převážně ti, kteří nebyli schopni určit správně skloňování relativa *jenž* nebo výuku zájmen vztažných neprobírají ani jednu vyučovací hodinu. Tím vzniká jeden postřeh: Pedagogové, již nerozumějí vyučované látce dokonale, nemají ani potřebu se v této oblasti dále vzdělávat a zpřístupňovat ji tak svým žákům – výukou jen

„proplují“. Dále se pak řídí pouze učebnicemi či různými webovými stránkami a ty pokládají za neomylné materiály (i přesto, že v nich některé podstatné informace chybí).

Alespoň více než jedna třetina respondentů však pociťuje nutnost materiály o zájmenech lépe zpracovat. Pronomina ovšem nejsou jedinou látkou, jejíž výuku by bylo třeba vylepšit, a existují i jiná úskalí výuky českého jazyka, to však není součástí této diplomové práce. V čem je potřeba výuku či materiály zdokonalit, kde vznikají největší problémy, je možné nalézt v poslední části dotazníku.

Graf 11: Otázka č. 9 – Ocenili byste v učebnicích lépe zpracovanou látku o zájmenech?

Připomínky, jež bylo možné napsat u poslední položky dotazníků, pokládám za nejcennější, protože zde mohli respondenti např. sdílet své postřehy z výuky, okomentovat dotazník či učební materiály. Tuto část jsem záměrně zvolila jako povinnou, neboť vím, že pokud by byla dobrovolná, většina účastníků dotazníkového šetření by zde žádnou poznámku nenechala (i tak se objevují odpovědi typu „nevím“ „nemám“ apod.). Dovolila jsem si některé relevantní poznámky přepsat tak, aby dávaly smysl (např. opravit chyby), doslovné znění se nachází v příloze č. 2 na konci této práce. Odpovědi respondentů na *Zde můžete přidat vlastní komentáře, myšlenky apod. k výuce vztažných zájmen a zájmen obecně* budu třídit dle podobnosti obsahu, některé z nich jsou již

zmíněné u předchozích otázek. Následující poznámky budu uvádět v uvozovkách a kurzívou bez přímého odkazování na účastníky dotazníkového šetření.

Několik respondentů považuje látku o zájmenech za nesamostatnou, tj. zájmena by měla být vysvětlována v kontextu a propojovat se i s jiným učivem: *„Co se mi nejvíce osvědčilo, bylo nemít cílenou hodinu na zájmena, ale spíš nechat situaci vyplynout z práce s textem. Sama se ve svých materiálech snažím propojit toto učivo více s literaturou, neboť cílená výuka zájmen bývá žáky rychle odsouzená jako těžká a nedůležitá. V textu je snadné zájmena vynechat a chtít po studentech jejich doplnění. V delším úryvku navíc toto doplnění působí přirozeněji než v účelně zaměřených cvičeních.“* Zejména na středních školách a gymnáziích není časová dotace pro český jazyk příliš vysoká, takže mnoho pedagogů propojuje literaturu s českým jazykem. Dalším důvodem, proč může být práce s textem efektivnější, je jeho přirozenost – při výuce látky vytržené z kontextu (např. doplňovací cvičení) se zdá být látka nedůležitá a zbytečná. Žáci by měli znát pravý důvod, proč se látce učí a jak ji mohou využít v praxi. To zmiňuje i další komentář: *„Tématu věnuji minimum času, více se zaměřuji na užití zájmen v rámci pisatelství.“*

Na neoddělitelnost vztažných zájmen od jiných složek českého jazyka odkazuje také jiná odpověď: *„Proč věnovat tolik drahocenného času jen vztažným zájmenům? Určitě neučím odděleně od textu, pravopisu a tvarosloví obecně. Vracíme se k nim při skladbě. Jsou velmi potřebná, ale průběžně. Žáci je umí vyjmenovat od 6. třídy, pak se k nim vracíme.“* Během čtení si žáci také uvědomují, jak se slovní druhy používají a proč: *„Myslím, že motivace ke čtenářství (a tedy přirozené seznámení se s danými tvary v autentickém textu) je podstatně efektivnější než nezáživné procvičování zájmen.“* Texty jsou zkrátka neoddělitelnou součástí výuky relativ, z čehož také vyplývá to, že většina cvičení v učebnicích či na internetových stránkách jsou mnohdy vytržená z kontextu a pro žáky tak nepochopitelná a nepřínosná. Výuku vztažných zájmen (včetně výkladů a cvičení) je třeba upravit tak, aby žáky naučila, jak tato pronomina používat v praxi.

Další poznámka navrhuje zlepšení situace následovně: *„Z hlediska moderní didaktiky je chyba vůbec uvažovat o specifické "výuce zájmen", to je formalistní přístup, který vede k pocitu zbytečnosti předávaných informací. Informace o tvarosloví mají být předávány v přímém spojení s komunikačními potřebami, komunikační výchovou, zejména tvary, které jsou pocíťovány jako zastaralé a z komunikace postupně mizí, se mají vyučovat*

v kontextu jejich používání v přirozených textech. To je cesta ke zlepšení výuky.“ Jak již bylo zmíněno výše, pronomina nelze oddělovat od kontextu, má-li výuka dávat smysl. Doplňování do textu bez hlubšího smyslu je zbytečné a neefektivní, a proto je třeba se zaměřit na užívání zájmen v jejich přirozeném prostředí, jak píše respondent.

Několik poznámek se týká také nedostatku prostoru pro výuku: „*Složitá látka, které by ale bylo potřeba věnovat čas, aby ji žáci porozuměli.*“ nebo „*Je na to potřeba více času.*“ Důležitá je důkladná příprava na základních školách, protože na středních školách, jak již bylo zmíněno výše, bývá časová dotace pro český jazyk nízká: „*Posílit tuto teoretickou výuku více na ZŠ. Na SŠ pak projdou a nemají žádné základy a není možné jim to vysvětlit od začátku (při tak nízké časové dotaci).*“ Na tento komentář navazuje jiný, jež dává důraz na časovou dotaci českého jazyka: „*Na SŠ se jedná už pouze o opakování a procvičování. Na mluvnici je minimum času.*“ Účastníci dotazníkového šetření ze základních škol uvádí, že na základní škole stačí látku probrat pouze okrajově, což se s poznámkami ze středních škol vylučuje: „*Na ZŠ potřebné jen základní vysvětlení.*“

O kontinuální práci na zájmenech a posilování domácí přípravy se zmiňují i jiné odpovědi: „*Zájmena se musí procvičovat průběžně.*“ nebo „*Chtělo by to domácí přípravu, pak by zájmena nebyla problém.*“ Otázkou je, jak jsou žáci schopni látku pochopit a efektivně na ní pracovat i doma, bez řádného vysvětlení to totiž není možné. Vždy je velkým přínosem uvádět dostatek příkladů, jak podotýká i další z respondentů: „*Vždy je důležité náležitě procvičovat, uvádět velké množství příkladů.*“

Že jsou zájmena složitou látkou, ukazují i jiné komentáře: „*Je to slovní druh, který dělá dětem největší problém.*“ nebo „*Nejproblematictější je zájmeno ‚jenž‘, dělá problémy žákům i na střední škole.*“ Nejde však jen o vztažná zájmena, která dělají žákům problém, nýbrž také o určování jejich druhů: „*Největší problém dělá dětem určit druh zájmena, když ho mají v jiném pádě než prvním, tomu věnujeme více času.*“ Ve výkladech z učebnic (i na internetových stránkách) se většinou nachází všechna pronomina v prvním pádě, čímž vznikají problémy při určování zájmen v jiných pádech. Proto je důležité procvičovat nejen základní tvar, ale i užití pronomin v textu (viz výše). V neposlední řadě se cvičení o vyhledávání určitého zájmena v různých pádech (případně opravení špatně užitého pádu) vyskytuje jak v přijímacích zkouškách na střední školy, tak v maturitních didaktických testech. Problémem není pouze určování druhu pronomina a jeho pádu, ale

také celkově určování zájmen ve větách, jako uvádí jeden z účastníků dotazníkového šetření: „*Těžce uchopitelné téma, děti neumí určit ve větě zájmeno, pak je těžké je učit druhy.*“ Určování slovních druhů obecně činí žákům značné obtíže.

Další dotazovaný uvádí, že „*zájmena vztažná jsou důležitá pro výuku souvětí pořádného. Zájmeno ‚jenž‘ nyní vyučuji jen s tabulkou. Zájmeno ‚jenž‘ je pro slabší žáky těžké učivo.*“ Souvětí podřadná se bez vztažných zájmen neobejdou, tudíž psaní slohových prací také ne a nemůžeme je vyloučit ani z literárních textů ať už uměleckých nebo neuměleckých. Dalším problémem, jak uvádí jiný respondent, může být i slovní zásoba: „*Pro dnešní žáky jsou zájmena složitou látkou, protože žáci mají chudou slovní zásobu a neužívají zájmena ve vyjadřování. Pro žáky jsou zájmena náročné učivo, běžně je neumí používat.*“ Následující komentář se taktéž týká složitosti látky: „*Zájmena jsou obecně pro žáky těžko pochopitelná. Snadno odliší snad jen osobní zájmena. Zájmena neučím.*“ Tady však vzniká problém, kdy pedagog kvůli problematičnosti pronomín raději látku nevyučuje. Jak může být žák v této látce zdatný, pokud mu není poskytnut alespoň základní výklad s příklady? Samostudium zde opravdu nefunguje, protože materiály pro to nejsou stavěny.

Jiní účastníci dotazníkového šetření tvrdí, že látku o zájmenech nepovažují za složitou, je probírána dostatečně a existuje k ní spousta materiálů: „*Zrovna toto učivo mi připadne jako jeden z nejmenších problémů výuky.*“ nebo „*Zájmenům je věnován dostatečný prostor a je k nalezení mnoho materiálů.*“ Pro některé respondenty nejsou zájmena zas tak podstatnou látkou: „*Jsou skutečně mnohem důležitější věci.*“ či „*Vztažná zájmena v kontextu problému dnešního školství. Žáci nerozumí významu jednoduchých vět. Vztažná zájmena obecně nepovažují za nejsložitější problematiku.*“

Pronomina jsou bez pochyby pro český jazyk důležitá, stejně tak jako jiné slovní druhy, a nelze je z českého jazyka úplně vyloučit. Zájmena vztažná sice mohou při výuce působit potíže, ale záleží vždy na obsahu výuky. Zcela jistě není možné vynechat z výuky českého jazyka ani vztažná zájmena, ani některé jejich zástupce, jako je psáno v následujících komentářích: „*Zbytečně zatěžující učivo pro základní vzdělávání ve stávajícím rozsahu.*“ nebo „*Podle mě je to naprosto zbytečná látka pro základní školu.*“ či „*Uvedená zájmena jsou na ústupu, nemá cenu je podrobněji probírat. I učitelé mají problém s jejich užíváním, pokud je užívají.*“ Důvod, proč vznikají tyto poznámky, může být časová

dotace českého jazyka, jež je pro mnoho pedagogů nevyhovující, nebo nedostačující zpracování dosavadních materiálů, díky kterým nelze látku kvalitně předat. V neposlední řadě plno pedagogů nepřikládá zájmenu *jenž* velkou váhu, neboť je zastaralé a jeho užívání v současné mluvnici považují za zbytečné. Vzniká ale otázka, jak napsat koherentní text bez užití relativia *jenž* a je vůbec možné se mu bezpečně vyhnout pomocí jiných vztažných zájmen, aniž bychom se opakovali?

Někteří učitelé svým žákům tvrdí, že se obejdou pouze se zájmenem *který, která, které*: „*Dětem na ZŠ stačí zájmeno , který, jenž by aktivně nevyužili.*“ Možná je relativum *jenž* nevyužívané právě pro neporozumění jeho užití a skloňování – správným výkladem by se tomu dalo předcházet. Nejen o výuce relativia *jenž*, ale i o osobních zájmenech píše další respondent: „*Výuku zájmena ,jenž bych vypustila. Jinak bych zopakovala všechny druhy zájmen postupně, např. i skloňování osobních zájmen, které už se učí na 1. stupni, ale bohužel si to žáci většinou na 2. stupni nepamatují. V učebnicích či pracovních sešitech na 2. stupni cvičení na osobní zájmena často chybí nebo jsou nedostatečná.*“ Pokud žákům není látka správně vysvětlena a není ani svědomitě procvičena opakována, pak nelze očekávat, že si ji žáci budou pamatovat (netýká se pouze pronomín). Jiný respondent pokládá za důležité mít pevné základy ze základní školy a poté pracovat se vztažným zájmenem *jenž* v rámci stylistiky na vyšším stupni vzdělávání: „*Naučit jako základní učivo na základní škole, max. na střední škole v rámci stylistických charakteristik ve srovnání s , který.*“

Jiný názor mají další respondenti, kteří doporučují používat tabulky nebo nahrazování podstatných jmen zájmeny a naopak: „*Hlavně nezkoušet z paměti, nepsat doplňovačky bez tabulky, ale naučit žáky při tvorbě textu kontrolovat správné tvary na vhodných stránkách na internetu.*“ či „*Nahrazování substantiv zájmenem a opačně, aby si žáci uvědomili rod.*“ Je nutné konstatovat, že zkoušení látky z paměti opravdu není nutné, protože mají-li žáci správný vzor skloňování, nemusejí si jednotlivé tvary zájmena *jenž* pamatovat, nýbrž je mohou odvodit právě od jeho vzoru. Práce s textem, kdy žák hledá chyby a následně je opravuje, je určitě funkčním cvičením, ale pouze v případě, pokud si může správné tvary odvodit. Obecně platí, že si žáci nejlépe pamatují to, co má řád, určité paradigma, takže pamatování si tvarů z paměti je pro ně zatěžující a hned také tento způsob zavrhnou. Totéž platí o používání tabulky, ta sice může sloužit jako pomůcka a je možné v ní vidět odlišnosti a podobnosti zájmen, ale v praxi si žáci při vymýšlení

správného tvaru relativia *jenž* tabulku nepředstavují. Nejjednodušším řešením je pamatovat si vzor a vědět, jak ho používat – mít metodu, jako píše jeden z dotazovaných: *„Je třeba vnést do vyložení problematiky systém (skloňování podle vzoru náš), aby se staly tvary pochopitelnými; memorovat tvary zájmena "jenž" podle tabulky je zbytečné!“*

Proto také někteří účastníci dotazníkového šetření uvádí, že zájmeno *jenž* berou spíše jako „učivo navíc“ a raději ho neklasifikují: *„Zájmena ‚jenž‘ a ‚týž‘, ‚tentýž‘ učím, ale nezkouším. Spíš jen jako hlavolam.“* Zároveň ho mnozí pokládají za zbytečné zejména pro základní školu: *„Zájmeno ‚jenž‘ není nezbytné umět z paměti pro děti na základní škole.“* Ale jak bylo zmíněno výše, pedagogové středních škol potřebují na učivo základních škol navázat a z toho vyplývá i nutnost pronomina (včetně relativ) na základních školách vyučovat. Není možné, aby se žáci s některými zájmeny v rámci výuky setkali až na střední škole, protože jsou jimi obklopeni již od doby, kdy se poprvé setkali s literaturou.

Zájmena *týž* a *tentýž* způsobují ve výuce také problémy stejně tak jako relativum *jenž*, a proto by je dotazovaní nejraději z výuky odstranili: *„Vynechala bych zájmena ‚týž‘, ‚tentýž‘. Pokud ano, pouze na základě výkladu z PČP nebo SSČ. Výuka zájmena ‚jenž‘ na ZŠ není nutná.“*

Několik účastníků dotazníkového šetření nevidí smysl v učení se druhů zájmen: *„Nechápu, proč mají umět druhy zájmen.“* Tito respondenti zastávají názor, že by se žáci měli více učit o jejich skloňování a pravopisu: *„Považuji za nadbytečné řešit druhy zájmen, zaměřila bych se hlavně na skloňování a pravopis.“* nebo *„Druhy zájmen obecně příliš neřeším. Jsem ráda, že žáci vůbec zájmeno poznají.“* Jiný dotazovaný sice druhy zájmen učí, ale žáci pracují např. i s přehledy: *„Dělení zájmen do skupin učím, ale klasifikuji pouze správné tvary zájmen a gramatiku, nebo mají žáci k dispozici přehledy.“* Druhy zájmen jsou ale také důležité, protože každý druh pronomina má svou specifickou funkci a používá se v určitých situacích. Např. osobní zájmena slouží k označení osoby, která se účastní komunikace, zatímco ukazovací zájmena slouží k označení vzdálenosti nebo polohy něčeho/někoho. Proto, aby byla komunikace srozumitelná a nevznikaly problémy (např. užitím špatného zájmena), je důležité druhy pronomin bezpečně znát.

Žáci si vztažná a tázací zájmena pamatují lépe než jiná, protože jsou podobná: *„Obecně jsou pro žáky vztažná zájmena dost obtížná, pamatují si je většinou jen proto, že jsou*

podobná jako tázací (+ *jenž*), ale nejsou ve větě, kde je otazník.“ Vysvětlení, že relativum nejsou ve větách s otazníky může být však zavádějící. Např. ve větě *Nevíš, jak se jmenuje ten kluk, kterého jsme včera potkali?* zájmeno *který* plní funkci vztažnou, protože se vztahuje k substantivu *kluk*. Respondent má nejspíš na mysli uvozovací zájmena v otázkách, což jsou zájmena tázací. Další účastník dotazníkového průzkumu taktéž pracuje s odlišením těchto dvou druhů zájmen: „*U vztažných zájmen se věnujeme více odlišení od zájmen tázacích.*“ Není příliš jasné, jak byl zamýšlen následující komentář: „*Tvary ‚jenž‘ využíváme jen v předložkovém spojení.*“ Nejspíš pedagog žákům vysvětluje, že mohou používat relativum *který*, *která*, *které* a pokud mají ve větách předložky, tak je možné použít zájmeno *jenž*, kterému se při používání předložek mění počáteční *j-* na *n-*.

Našlo se i několik respondentů, kteří by vztažná zájmena (či relativum *jenž*) na základní škole vůbec neučili: „*Na ZŠ bych zrušila.*“ nebo „*Nevím, jestli je nutné zájmenu ‚jenž‘ věnovat větší pozornost, žáci ho považují za zastaralé a nepoužívají ho, protože ho používat neumí.*“ Vystává otázka, zda vůbec žáky někdo zájmeno *jenž* učil, pokud ano a správně, tak by nemusel vznikat problém při jeho pochopení. Další komentář tvrdí, že „*se zájmenem ‚jenž‘ konkrétně se děti v běžné mluvě téměř nesetkají*“, což ovšem není důvod k tomu, aby se žáci o relativu *jenž* vůbec neučili – jsou to také literární texty, kterými se žáci vzdělávají, nejen mluvený jazyk.

Další poznámky poukazují na funkci: „*Více učit funkci a použití než jen jejich druhy.*“ Většinou totiž začíná výuka zájmen vyjmenováním jejich druhů a příkladů k nim a jejich funkce je často opomíjena nebo se posouvá do pozadí. Žáci jsou sice schopni vyjmenovat druhy zájmen, ale praktické využití většinou neznají. Velkou roli zde hraje také deiktická funkce, kterou definuje Nový encyklopedický slovník češtiny (czechEncy) následovně: „*Ukazování k jednotlivým komponentům aktuální komunikační situace, resp. kontextu v nejširším smyslu (ten v případě textové deixe zahrnuje i bezprostřední kontext jazykový, tj. kotext). Takové ukazování se uskutečňuje prostřednictvím specifických ukazovacích výrazů, tj. deiktických výrazů // deiktických slov, které nemají pojmový význam a jejichž sémantika může být definována pouze v relaci k entitě, k níž se vztahuje.*“⁸² Nedostatečné

⁸² HIRSCHOVÁ, Milada (2017): DEIXE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. [Cit. 22.4.2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DEIXE>.

zpracování deiktické funkce komentuje i jeden z respondentů: „*V učebnicích není dostatečně akcentována deiktická funkce.*“

Účastníci dotazníkového šetření také uvedli, jaké materiály během výuky zájmen využívají (viz otázka č. 4 a 5), na konci dotazníku své odpovědi upřesnili: „*Nemohu říct, zda materiály používám stále stejné, jelikož jsem dosud vždy učila pouze rozdílné ročníky, ve kterých používám materiály různé, avšak kdybych učila znovu stejný ročník, pravděpodobně bych s úpravami použila osvědčené materiály.*“ nebo „*Učebnice příliš nevyužívám, o vztažných zájmenech se zmiňuji okrajově poprvé v 6. třídě. Skloňování zájmena ‚jenž‘ dávám v písemkách jako bonusový úkol.*“. Někteří si vytvářejí též vlastní materiály (včetně prezentací): „*Učebnice ve výuce nevyužívám, ale tvořím své vlastní materiály, které upravuji dle individuálních potřeb žáků.*“ Jiný dotazovaný uvedl, že používá i prezentace, což může být v dnešním moderním školství praktické z hlediska dostupnosti pro žáky: „*Používám své prezentace a k ní vytvořené pracovní listy.*“

Část respondentů uváděla také více subjektivní názory: „*Obecně je to zajímavé téma.*“ nebo „*Obecně nemám toto zájmeno vůbec rád.*“ Z odpovědi však není důvod patrný. Jiný účastník dotazníkového šetření by se tématem zabýval spíše obecně: „*Problematika je příliš široká a obsáhlá. Některé jevy asi nemá smysl ‚pitvat‘ dopodrobna, je lepší je brát citem.*“ Jelikož bývá látka o zájmenech složitá na vysvětlení i pro žáky bez specifických poruch učení, žáci trpící těmito poruchami mají situace ještě více ztíženou: „*Myslím, že praxí si člověk najde cestu a způsob, jak to dobře vysvětlit, jak pomoci i slabším žákům.*“

6.3 Hodnocení dotazníku

Jelikož vyplňování dotazníků není oblíbenou aktivitou uživatelů Facebooku⁸³, ve dnech od 21. března 2023 do 30. března 2023 (10 dní) jej navštívilo celkem 146 lidí, z čehož odpovědi se dostalo od 95 z nich. Úspěšnost dotazníku po rozkliknutí činí 65,1 %. Pro zjištění edukační situace je však 95 respondentů dostačující, neboť nepřínosnější byly otevřené otázky, kde se učitelé mohli vyjádřit k tomu, jaké materiály k výuce používají

⁸³ Na facebookové skupiny různých odvětví denně sdílí několik uživatelů dotazníky, jež jsou brány spíše jako spam, tudíž jim většina nevěnuje pozornost. Častokrát také bývají správce skupiny odstraněny kvůli nerelevantnímu obsahu – skupiny totiž většinou slouží ke konzultování problémů, sdílení materiálů či pozvánkám na zajímavé akce týkající se dané problematiky apod.

a dále mohli vložit vlastní komentář se svým názorem (na dotazník, výuku, materiály atd.). Na otevřené otázky sice neodpověděli všichni, byť byly povinné, ale i tak přinesly zajímavá zjištění. Vyplňování dotazníku nebylo časově náročné a účastníkům dotazníkového šetření zabralo v průměru 4 minuty.

Dotazníková data ukázala, že mnoho učitelů má s výukou zájmen, konkrétně relativ a pronomina *jenž*, problémy. Na výuku není vyčleněno dostatek času, protože je věnována převážně literatuře (hlavně na středních školách) nebo je učivo o relativu *jenž* považováno za zbytečné a těžké pro žáky základních škol, tudíž ho pedagogové častokrát ignorují. Téměř dvě třetiny účastníků dotazníkového šetření pokládají látku o zájmenech za složitou a důvodů se nabízí několik. Materiály k učivu nejsou dostatečně zpracované, uvádějí pouze základní informace a nepropojují teorii s praxí – v učebnicích se nacházejí pouze cvičení vytržená z kontextu. Na základě toho si pedagogové musejí vytvářet materiály sami i za předpokladu, že látce sami dostatečně nerozumějí, což bylo patrné zejména u otázky č. 7, kde téměř žádný z respondentů nebyl schopen určit správný vzor relativu *jenž*. Dalším důvodem, proč je učivo o zájmenech pro mnohé respondenty komplikované, bývá nepochopení ze strany žáků, na které si učitelé stěžují. Zde je ale nutné poznamenat, že pokud nechápe látku učitel, nemůže ji pochopit ani jeho žák.

Zajímavými byly také rozmanité učební materiály, jež respondenti používají. Někteří si dokonce tvoří materiály sami, jiní kombinují několik materiálů dohromady, čímž vznikají výukové listy, které poté přizpůsobují konkrétním třídám dle potřeb. Hojně využívanými byly internetové stránky různých domén. Sama jsem ale několikrát během přípravy výuky narazila na chyby, jež nebylo možné opravit ani na ně autora upozornit, protože byl většinou neznámý. Z toho plyne, že internetové stránky jsou jistě dobrým pomocníkem zejména při orientaci v dané problematice, nicméně je třeba informace neustále prověřovat.

Z mého pohledu byla nejzajímavější poslední otázka, kde vznikaly různorodé komentáře. Největší zastoupení měly odpovědi s nepochopením, proč by se žáci měli o relativu *jenž* učit, když je pokládáno za archaické. Několik respondentů si také stěžovalo na nedůslednou výuku pronomín na základní škole, kdy žáci přicházející na střední školy a nemají ani základní znalosti z českého jazyka. Komentářů, které by zmiňovaly propojení

výuky zájmen se stylistikou či literární výchovou, se mnoho nenašlo, přitom existuje nespočet metod, jakými se dá výuka obecně obohatit. Jednou z publikací, jež by mohla pedagogům pomoci je *Moderní didaktika*⁸⁴. Např. u metod práce s textem Čapek uvádí až 18 různých aktivit, jež by bylo nejspíš možné využít i během výuky relativ. Aktivity týkající se přímo českého jazyka popisují Šmejkalová a Štěpáník v publikaci *Průvodce začínajícího češtináře*⁸⁵.

Na základě výsledků dotazníku se mi potvrdila hypotéza, že pedagogové pokládají látku o zájmenech za komplikovanou a žáci mají s jejím osvojováním problém. Velkou roli v procesu osvojování látky hrají nejen výukové materiály, jejichž obsah bývá neúplný či nepraktický, ale také časová dotace hodin českého jazyka. Užíváním tabulek se skloňováním relativ *jenž* sice pedagogové svým žákům pomáhají, ale bez řádného výkladu je jejich hodnota nulová.

⁸⁴ ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnotících metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). 624 s.

⁸⁵ ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Průvodce začínajícího češtináře*. [Praha]: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016. 317 s.

ZÁVĚR

Zájmena jsou nedílnou součástí českého jazyka a způsobují problémy nejen žákům základních a středních škol, nýbrž i učitelům. Jejich výuka je komplikovaná z důvodu nedostatku kvalitně zpracovaných výukových materiálů, ale také kvůli časové dotaci českého jazyka, která se liší jak pro základní, tak pro střední školy. Důvod, proč vznikla předkládaná práce, bylo zjistit, co je největším problémem při osvojování vztažných zájmen, jaký pohled mají učitelé na edukační situaci a z jakého důvodu je výuka pronomín komplikovaná.

V první kapitole je představen krátký historický úvod k relativům a přehled odborné literatury. Zájmena *jenž* bylo hojně využíváno již v praslovanštině, ale postupem času začalo ustupovat relativu *který*. Rozdíl mezi nimi byl ve starém jazyce patrnější než dnes, protože *jenž* bylo původem vztažné a *který* původem tázací zájmeno. Jejich užití se lišilo na základě určitosti a neurčitosti předmětu, k němuž se vztahovaly. Postupem času se rozdíl mezi těmito relativy stíral, až zanikl téměř úplně. Ačkoliv mnozí dnes považují zájmeno *jenž* za knižní výraz, v českém jazyce je stále potřebné.

Druhá kapitola obsahuje pohled současné didaktiky na výuku českého jazyka, kde jsou zformulovány některé myšlenky jednotlivých didaktiků českého jazyka (např. Štěpáník, Šmějkalová, Čechová) o konkrétních jazykových jevech, nejen o zájmenech. Klíčovými jsou pro učitele zejména kompetence oborově-předmětová, psychodidaktická, díky nimž pedagog umí látku předat. Velkou roli ale také hraje jeho další vzdělání, jež by pro něj mělo být samozřejmostí – učitel musí být ochotný učit se novým poznatkům, aby jeho výuka byla stále aktuální. Pozornost by měla být směřována na komunikaci v jazyce, ke které je potřeba i jazyková kompetence. Nejvíce problematickými disciplínami se jeví být morfologie a syntax, s nimiž mívají problém i studenti bohemistiky na vysoké škole. Za cíl výuky českého jazyka je považována aplikovatelnost učiva v praxi – jazykovědné znalosti jsou nástrojem k rozvoji jazyka.

O pronomínech krátce pojednává třetí kapitola, která přináší pohled Marie Čechové a Jiřího Kostečky na změny v užívání zájmen a také na problematické tvary. Ve čtvrté kapitole je zpracován plán hodiny pro výuku zájmena *jenž*, jeho postup a příprava. Dále je zde nastíněn průběh vyučování, včetně otázek, které byly žákům předkládány, a cvičení

s komentáři. Součástí jsou i tabulky se skloňování relativia *jenž*, jež byly využity i v mé bakalářské práci *Problematika zájmena jenž ve školském prostředí*.

Pátá kapitola přináší analýzu výuky v jednotlivých třídách. Školy jsou rozděleny do čtyř menších kapitol a některé z nich se dále člení do podkapitol dle počtu tříd, kde výuka probíhala. Celkem bylo analyzováno osm tříd ze čtyř různých škol – Biskupské gymnázium v Brně, Základní škola Strýčice, Konzervatoř České Budějovice a Střední škola spojů a informatiky v Táboře. V každé z odučených hodin byla látka podrobně vysvětlena, nicméně ne ve všech zcela pochopena (např. ve druhém ročníku Biskupského gymnázia v Brně). Cílem vyučování bylo přiblížit žákům zájmeno *jenž* tak, aby si jej osvojili skrze vzor *náš* a nemuseli se ho učit nazpaměť.

Poslední kapitolu tvořil dotazník, jež byl určen učitelům českého jazyka, a kde je přiblížen jeho vznik, obsah a následná analýza. Nejzajímavějšími prvky dotazníkového šetření jsou odpovědi u otázek č. 5 a 10, kde respondenti komentovali současnou výuku zájmen, užívané materiály apod. V této sekci je možné si povšimnout, že učitelé češtiny se nedokáží shodnout na tom, zda zájmeno *jenž* z osnov vyřadit či nikoliv. Důvodů, proč by se toto relativum vyučovat nemělo, nabízí dotazovaní několik: *jenž* je archaický výraz; pro osvojení látky chybí kvalitně zpracované materiály; na výuku nezůstává čas, protože časová dotace českého jazyka je nízká (týká se hlavně středních škol). Nabízí se proto otázka, zda by nebylo vhodné upravit Rámcový vzdělávací program a s ním spojené Školní vzdělávací programy, aby se výuce zájmena *jenž* dostalo potřebného prostoru. Jak bylo zmíněno v teoretické části, není vhodné, aby se toto relativum přestalo užívat, neboť by byla stylistická stránka jazyka ochuzena.

Výuka relativia *jenž* nebyla jediným problémem, který účastníci dotazníkového šetření zmiňovali. Zájmena jsou obecně komplikovanou látkou a nevzniká prostor pro propojení tohoto učiva s praxí – cvičení v učebnicích a na internetu bývají vytržena z kontextu a žáci v nich nevidí smysl. V teoretické části je nabídnuté řešení, a to vést žáky od komunikace k jazyku a následně zpět, protože právě v komunikaci se jazyk uskutečňuje. Učení se jevům z paměti bez hlubšího vnímání nevede k úspěchu.

Na základě zjištění v praktické části lze konstatovat, že výuka vztažných zájmen (a zájmen obecně) je komplikovaná. K jejímu zlepšení by vedla úprava vzdělávacích

programů a přístup samotných pedagogů, neboť správný učitel by se měl neustále vzdělávat a inovovat tak svůj styl a obsah vyučování.

Jsem si vědoma toho, že problematika předkládané diplomové práce nemohla být vzhledem k jejímu rozsahu plně zachycena, nicméně alespoň obsahuje oblasti k zamyšlení, což bylo jedním z cílů. Bylo by zajímavé a nejspíše i žádoucí zkoumat problematiku výuky zájmen dále a zařadit např. i analýzu výukových materiálů, rozhovory s učiteli apod.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní publikace

ČAPEK, Robert. *Moderní didaktika: lexikon výukových a hodnoticích metod*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). 624 s. ISBN 978-80-247-3450-7.

ČECHOVÁ, Marie. *Řeč o řeči*. Praha: Academia, 2012. Lingvistika (Academia). 312 s. ISBN 978-80-200-2069-7.

ČECHOVÁ, Marie. *Život s češtinou: nomen omen: Češka - češtinářka - Čechová*. Praha: Academia, 2017. Lingvistika (Academia). 392 s. ISBN 978-80-200-2694-1.

FILSAKOVÁ, Lucie. *Procvičuj!* Ilustroval Aleš ČUMA. V Praze: Fragment, 2022. 102 s. ISBN 978-80-253-5573-2.

GAZDÍKOVÁ, Vlasta. *Podstatná a přídavná jména, zájmena expres*. Brno: Edika, 2021. 192 s. ISBN 978-80-266-1622-1.

LAMPRECH, Arnošt, ŠLOSAR Dušan, BAUER, Jaroslav. *Historický vývoj češtiny*. SPN, Praha: 1977, 309 s.

SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Praha: Portál, 2011. 256 s. ISBN 978-80-7367-778-7.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. *Výuka češtiny mezi tradicí a inovací*. Praha: Academia, 2020. Společnost (Academia). 328 s. ISBN 978-80-200-3119-8.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a Martina ŠMEJKALOVÁ. *Průvodce začínajícího češtináře*. [Praha]: Univerzita Karlova - Pedagogická fakulta, 2016. 317 s. ISBN 978-80-7290-949-0.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav, Eva HÁJKOVÁ, Klára ELIÁŠKOVÁ, Ludmila LIPTÁKOVÁ a Marta SZYMAŃSKA. *Školní výpravy do krajiny češtiny: didaktika českého jazyka pro základní školy*. Plzeň: Fraus, 2020. 312 s. ISBN 978-80-7489-595-1.

ŠULC, Petr. *Pravopis přídavných jmen a zájmen*. Ilustroval Libor DROBNÝ. Praha: Pierot, [2015?]. Cvičení z české gramatiky. 76 s. ISBN 978-80-7353-393-9.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky* [online]. 2004, částka 190, s. 10262–10324 [cit. 1. 5. 2023]. Dostupné z: <http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>.

Články v periodikách a sbornících

BEČKA, Josef. Zájmeno který a jenž v nové češtině. *Listy filologické / Folia philologica* 61, 1934, č. 2–3, s. 138–147.

ČECHOVÁ, Marie. Potřeba praktické stylistiky. *Český jazyk a literatura* 68, 2017–2018, č. 3, s. 136–140.

CHVÁL, Martin a Martina ŠMEJKALOVÁ. Řešení úloh z české syntaxe žáky 4.-9. ročníků základních škol. *Studia paedagogica: časopis Ústavu pedagogických věd FF MU Brno*, roč. 23, č. 1 (2018), s. 105-134.

KOSTEČKA, Jiří. *Hlavní úskalí českého pravopisu*. Problematická místa českého pravopisu – přehled. In: Asociace češtinářů [online]. 28.4.2023. Dostupné z: <https://www.ascestinaru.cz/hlavni-uskali-ceskeho-pravopisu/>.

LAICHTEROVÁ, Marta. Vývojové vztahy stč. zájmena jenž k jiným zájmenům, *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 4, s. 228–234.

LAICHTEROVÁ, Marta. Vztahy stč. zájmena jen k osobnímu zájmenu on, jeho a k vztažnému jenž. *Listy filologické / Folia philologica* 108, 1985, č. 2, s. 70–76.

LEŠNEROVÁ, Šárka a Karel OLIVA. Česká vztažná souvětí s nestandardní strukturou. *Slovo a slovesnost* 64 (2003), č. 4 [online]. [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4129>.

MATUROVÁ, Markéta. Ach, ta zájmena..., *Český jazyk a literatura* 66, 2015/2016, č. 3, s. 131–133.

MRAZEK, Halina. Praktyka językowa w szkole podstawowej. *Nowa Polsczyzna*, (3), 34–37.

ROBERT, Adam, BOZDĚCHOVÁ, Ivana, DITTMANN, Robert, LEHEČKOVÁ, Eva (2010/2011). Co neumějí studenti bohemistiky. *Český jazyk a literatura*, 61, s. 8–14.

SOJKA, Pavel a Ladislav JANOVEC. Minulost a přítomnost zájmena jenž. *Český jazyk a literatura* 67. 2016–2017, č. 5, s. 216–225.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. O paradoxu středoškolské výuky českého jazyka a literatury. *Český jazyk a literatura* 70, 2019–2020, č. 4, s. 105–111.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav. Redukce, nebo revize obsahu? *Český jazyk a literatura* 71, 2020–2021, č. 2, s. 53–59.

ŠTĚPÁNÍK, Stanislav a Radka HOLANOVÁ. K jazykovým a stylizačním dovednostem budoucích češtinářů. *Český jazyk a literatura* 68, 2017–2018, č. 5, s. 230–238.

ZIMOVÁ, Ludmila. Nepravé věty vedlejší ve škole. *Český jazyk a literatura* 70, 2019–2020, č. 4, s. 169–177.

ZUBATÝ, Josef. *Jenž, který, kdo, co*. In: Naše řeč [online].1918 [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=198>.

Kvalifikační práce

BENÁKOVÁ, Monika. *Problematika zájmena „jenž“ v současném školském prostředí*. České Budějovice, 2020. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita, Filozofická fakulta, Ústav bohemistiky. Vedoucí práce Mgr. Markéta Maturová, Ph.D.

PLECITÁ, Tereza. *Zájmeno jenž v bakalářských pracích studentů Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy*. Praha, 2020. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka. Vedoucí práce PhDr. Pavel Sojka, Ph.D.

SYROVÝ, Jaroslav. *Vztažné věty se zájmenem JAKÝ v současné češtině*. Liberec, 2022. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Mgr. Barbora Štindlová, Ph.D.

Slovníková hesla

HIRSCHOVÁ, Milada (2017): DEIXE. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. [Cit. 22.4.2023]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DEIXE>.

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1: Cvičení 1

Tabulka 2: Cvičení 2 a 3

Tabulka 3: Příkladová cvičení objevující se v didaktických testech

Tabulka 4: Cvičení 4

Tabulka 5: Cvičení 5

Tabulka 6: Skloňováním zájmena jenž podle vzoru náš – rod mužský životný

Tabulka 7: Skloňováním zájmena jenž podle vzoru náš – rod mužský neživotný

Tabulka 8: Skloňováním zájmena jež podle vzoru náš – rod ženský

Tabulka 9: Skloňování zájmena jež podle vzoru náš – rod střední

SEZNAM GRAFŮ

Graf 1: Otázka č. 1 – Vyučujete na:

Graf 2: Otázka č. 2 – Pokládáte látku o zájmenech obecně za složitou?

Graf 3: Otázka č. 3 – Máte k výuce zájmen připravené materiály, které aplikujete na všechny třídy?

Graf 4: Otázka č. 4 – Jaké materiály k výuce zájmen využíváte?

Graf 5: Využívané učebnice (k otázce č. 5)

Graf 6: Využívané internetové stránky (k otázce č. 5)

Graf 7: Otázka č. 6 – Věnujete vztažným zájmenům při výuce zájmen alespoň jednu celou vyučovací hodinu?

Graf 8: Otázka č. 7 – Vysvětľujete žákům, jak se skloňuje zájmeno „jenž“? Pokud ano, podle čeho jej skloňujete?

Graf 9: Otázka č. 8 – Používáte při vysvětlování zájmena „jenž“ tabulky? Pokud ano, jaké (příp. odkud)?

Graf 10: Odkud používáte tabulky pro zájmeno „jenž“ (k otázce č. 8)

Graf 11: Otázka č. 9 – Ocenili byste v učebnicích lépe zpracovanou látku o zájmenech?

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – Pracovní list

Příloha 2 – Výsledky dotazníku

PŘÍLOHA 1 – PRACOVNÍ LIST

1) Vyhledejte v textu všechna zájmena:

Doufám, že si přijdou na své jak nemilovníci, tak i milovníci českého jazyka. Třeba vám právě tato publikace pomůže si psaný projev lépe osvojit a dáte svým textům nový dech. Pro vás, kteří se živíte psaním, případně píšete denně mnoho e-mailů, může tato příručka sloužit jako užitečný pomocník, jež budete mít vždy po ruce a který vám objasní nejčastější chyby. Pokud nejste vyloženě zasloužilí češtináři, garantujeme vám, že u nejjedné perličky budete váhat.

Chtěly bychom vás upozornit na jedno obrovské riziko, jemuž se čtením této knihy vystavujete. Zaručujeme vám, že odteď si budete mnohem častěji všimnout perliček ve svém okolí. Není třeba se kvůli hrubkám příliš rozčilovat, každý z nás jistě už nějakou tu perlu vypustil, nás nevyjímaje. Pojďme si společně ukázat krásy i záludnosti našeho jazyka. Pečlivě jsme vybraly stovku perliček, které jsou z našeho pohledu nejfrekventovanější. (K. Tchawou Tchuisseu a S. Straková, 100 perliček pro (ne)milovníky češtiny, Praha: Euromedia Group, 2020)

Počet:

2) Najděte a zvýrazněte všechna zájmena *který/která/které* a jeho tvary:

I sedlák Pitek se snaží dopátrat, kdo mohl tento zavrženíhodný čin spáchat. „**Již skoro měsíc a půl intenzivně pátrám po lidské zrůdě, která nám v říjnovém týdnu po konání senátních voleb na pastvině pod Milešovkou zákeřným a trýznivým způsobem zabila a zohavila hodnou a důvěřivou kobyliku jménem Indie, která vozila děti a za čtrnáct let, co žila u nás na statku, rozdala spoustu radosti,**“ napsal k smutné události.

Daniel Pitek hospodaří na pozemcích v okolí hory Milešovky. V posledních letech je z něj veřejně známý člověk, v říjnu dokonce kandidoval do Senátu jako kandidát Pirátů a hnutí STAN. Jak přiznal pro CNN PRIMA NEWS, za svůj život si dokázal udělat řadu nepřátel. Nejde přitom jen o politiku, ale například o developerské projekty, které svou aktivitou zarazil, nebo o případy možného pytláctví, které zveřejňuje. Viníkem ohavného říjnového činu tak může být prakticky kdokoliv.

„Ať byly motivem útoku moje politické a veřejné aktivity, nebo zvrácená touha úchylného jedince uspokojit svoje vražedné choutky na někom, kdo se nemohl bránit, tak výsledkem je smrt nevinného zvířete, kterou chápu jako útok na moji rodinu a na můj domov. Proto nabízím odměnu 250 000 Kč tomu, kdo přijde s informacemi, které povedou k rychlému dopadení a spravedlivému potrestání pachatele tohoto ohavného činu," uvedl Pitek na svém facebookovém profilu.

(Noční můra vítězky StarDance Baďurové: Koně jí brutálně zabili satanisté? Blesk, 28. 11. 2020)

3) Oslovil vás text? Čím, příp. proč ne? Čím byste nahradili tvary zájmena který/která/které?

4) Doplňte správný tvar zájmena jenž.

Byl jsem venku s dívkou, vlasy zářily jako slunce.

Nemohl jsem se nabažit čokolády, mi babička přinesla.

Pokožkové rostliny, výška přesáhne 30 cm, by měly být ušetřeny přímému slunečnímu záření.

Upřel na mě ten škaredý pohled, ze srdce nenávidím.

Restaurace, zahrádky se otevřeli minulý týden, se radují.

Petr, s jsem byl kamarád od školky, se odstěhoval do zahraničí.

Podej mi tu lahev, na je nápis MAGNESIA.

5) Pokuste zájmena který/která/které nahradit zájmenem jenž.

Plnicí pero, s(e) **kterým** píši, se rozbilo.

Dívka, **která** splnila svůj úkol, odešla domů.

Byli vyznamenáni hoši, **kterí** projevili velkou statečnost.

Letadlo, v(e) **kterém** zahynulo mnoho lidí, se našlo.

Pusté pozemky za městem, za **které** jsem kdysi chodíval, jsou nyní zastavěny domy.

Pavel a Honza, s(e) **kterými** jsem hrával fotbal, se dostali na vysokou školu do Prahy.

Kamarádka, k(e) **které** dnes jdu na oběd, vlastní velký dům po prarodičích.

Dojala se radostí nad filmem, v(e) **kterém** hrál její syn.

Rodina Novákových, o **které** vznikaly ve vsi pomluvy, se odstěhovala pryč.

Pan Cimbura, **kterému** patří to velké červené auto na kraji silnice, odešel na oběd.

PŘÍLOHA 2 – VÝSLEDKY DOTAZNÍKU

Statistika respondentů

146

Počet
návštěv

95

Počet
dokončených

0

Počet
nedokončených

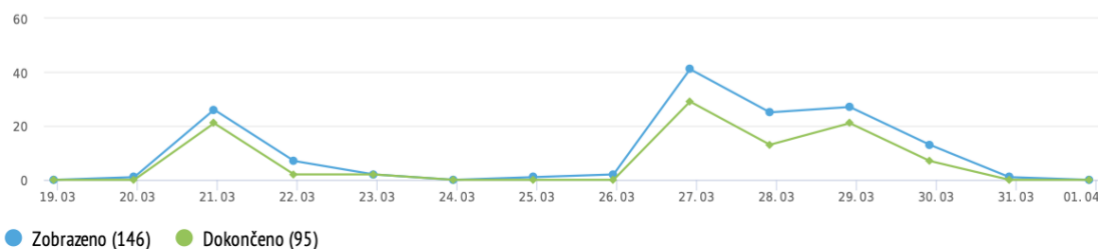
51

Pouze
zobrazení

65,1%

Celková úspěšnost
vyplnění dotazníku

Historie návštěv (21. 03. 2023 – 30. 03. 2023)

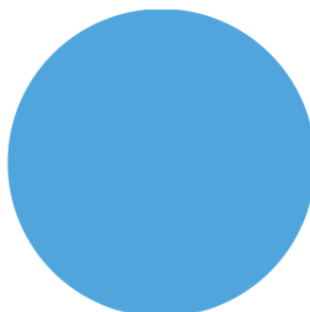

Celkem návštěv

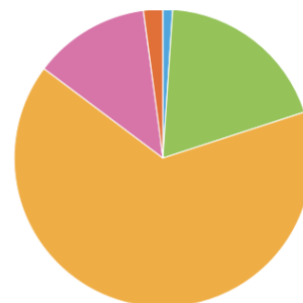
- Pouze zobrazeno (34,9 %)
- Dokončeno (65,1 %)
- Nedokončeno (0,0 %)

Zdroje návštěv

- Přímý odkaz (100,0 %)

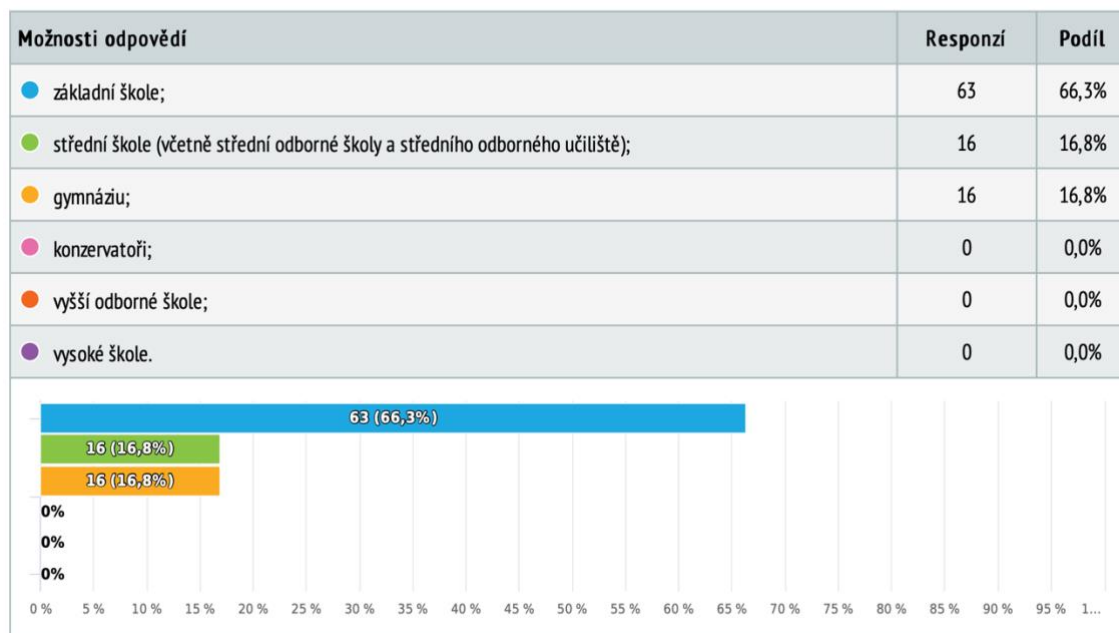
Čas vyplňování dotazníku

- <1 min. (1,1 %)
- 1-2 min. (18,9 %)
- 2-5 min. (65,3 %)
- 5-10 min. (12,6 %)
- 10-30 min. (2,1 %)

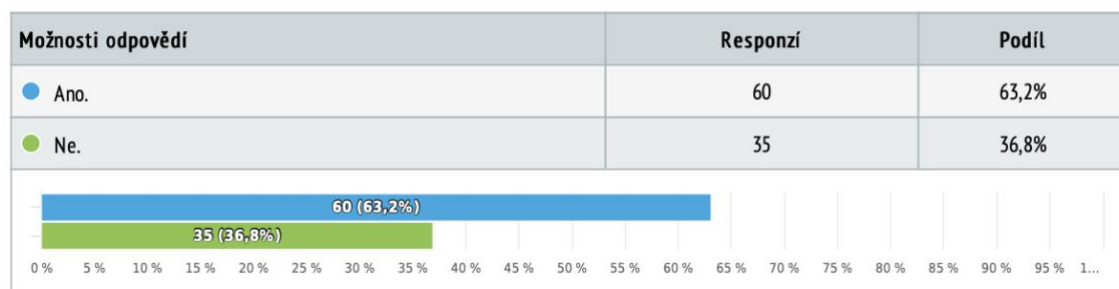
1 Vyučujete na:

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

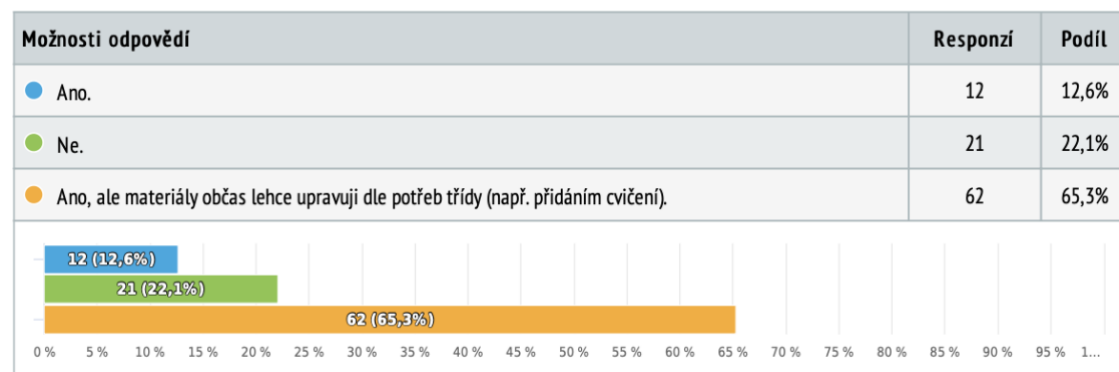
2 Pokládáte látku o zájmenech obecně za složitou?

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

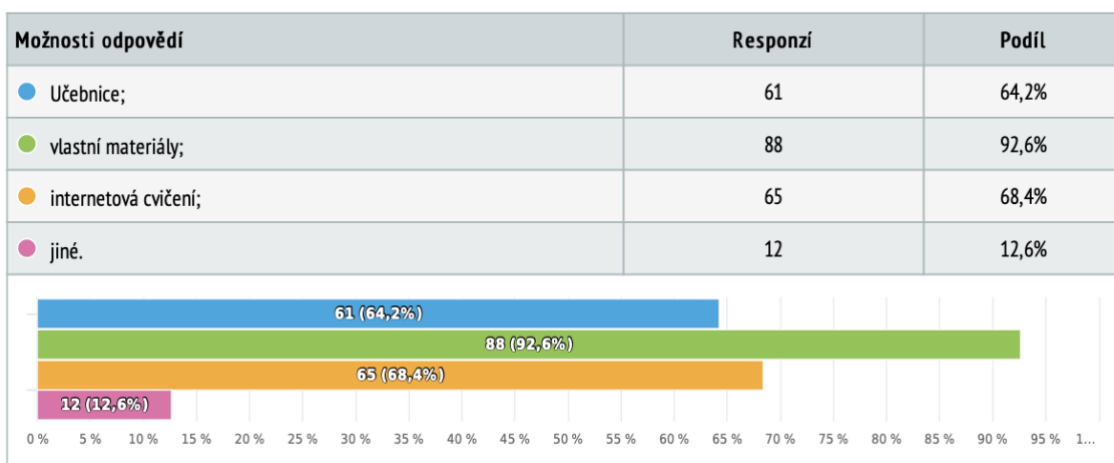
3 Máte k výuce zájmen připravené materiály, které aplikujete na všechny třídy?

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

4 Jaké materiály k výuce zájmen využíváte?

Výběr z možností, více možných, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

5 Pokud používáte učebnice, internetové stránky či jiné materiály, specifikujte (název atd.):

Textová odpověď, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

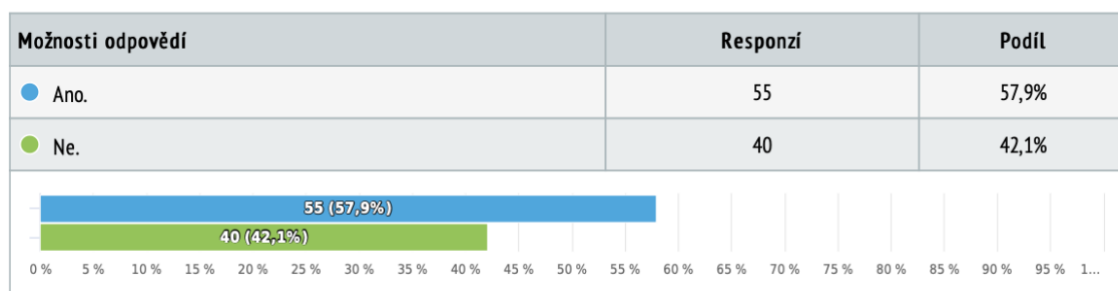
- (23x)
- Cvičení
- Český jazyk, Nová škola
- Český jazyk 7. ročník, SPN
- Fraus

- Fraus,
- Fraus, Didaktis, Hrátky s češtinou...
- Fraus, SPN, ukázky z vlastních knih, umimecesky.cz, pravopisne.cz, https://www.zsol.cz/e_learning/odkazy.php?idPredmetu=1
- Fraus, taktik
- Fraus, Taktik
- Fraus, umimecesky.cz, pracovní sešit TAKTIK, materiály z webu UČITELNICE či LIVEWORKSHEETS. Tvořím si aktivity na stránkách wordwall.
- Fraus, www.umimecesky.cz
- Hravá čeština, Fraus, Český jazyk a komunikace pro sš (Didaktis)
- Hravá čeština, umimecesky.cz atd.
- <https://www.icestina.cz/>
- I čeština.cz, online cvičení
- Komunikace v českém jazyce pro SŠ; umimecesky.cz..
- Komunikace v ČJ pro SŠ nakl. Didaktis
- Máme učebnice - v primě Didaktis, v tercii Fraus
- Melichar, Styblík - Český jazyk Sochrová - Cvičení z českého jazyka v kostce
- Mojecestina
- Nakl.Fraus učebnice a pracovní sešit,cvičení na stránkách Fraus, icestna.cz,Kahoot,Wordwall
- např. skolasnadhledem.cz, Kahoot, Wordwall nebo JeopardyLab
- např. umíme česky
- Nová škola, Český jazyk s nadhledem
- Nová škola DUHA, učitelnice,trimino
- Nová škola. Moje čeština ...
- Nová škola, Taktik, Umíme česky....
- Používám vše, co se mi líbí.
- Poznámky z přednášek a seminářů k současné české mluvnici.

- Pracovní listy, upravené podle Taktiku..., Wordwall, Liveworksheets
 - Pracovní sešity Tactic
 - Pracujeme s učebnicí nakladatelství Didaktis; dále se stránkami umimecesky.cz, hledám další stránky a materiály, které jsou vhodné pro danou třídu...
 - Pravopisne.cz, apod.
 - pravopisne.cz, i-cestina.cz
 - Přehled středoškolského učiva českého jazyka (Didaktis), Umíme česky (on-line), Škola s nadhledem (on-line Fraus), learningapps (vlastní materiály), Kahoot
 - PS Nová škola, cvičení na Learning Apps, Kahoot!, Quizlet
 - PS taktik, wordwall, skolasnadhledem
 - SPN, Fraus, v Taktik, umimeto.cz...
 - SPN, Nová škola, čeština on-line
 - SPN, Taktik, Nová duha...
 - Spn, Taktik, vlastní cvičení online
 - Taktik
 - Taktik, Fraus, umíme česky, wordwall, kahoot
 - Testy, doplňovačky, apod.
 - Učebnice + PS - Nova skola, Taktik, internet - Umimeto, DUM Rvp, materialy - skladačky trimina, krizovky, doplnovacky,...
 - Ucitelnice
 - učebnice Český jazyk, Fraus; igestina.cz; umimecesky.cz; materiály vlastní
 - Učebnice Fraus, pracovní sešit Taktik, různé webové stránky (např. rvp.cz, ucitelnice.cz a další)
-
- Učebnice Fraus, přehled učiva a pravopisná cvičení Alter
 - Učebnice Fraus, PS Taktik, výukové weby
 - Učebnice Fraus, SPN, Taktik, mám ráda www.umimecesky.cz, vlastní pracovní listy, Kahoot,....
 - Učebnice nakladatelství Didaktis, ecestina.cz, online příručka Ústavu pro jazyk český aj.
 - Učebnice NNS-Český jazyk, s online podporou, pravopisne.cz, ucimesecesky.cz, mojecestina.cz
 - Učebnice Nová škola, Taktik, vytvořené Dumy
 - Učebnice od Frause, aplikaci Wordwall, Umimeto
 - Učebnice pro SOŠ
 - Učebnice pro 7.-9.ročník, www.umimecesky.cz...
 - Učebnice SPN, Fraus, onlinecviceni.cz
 - Učebnice Taktik kombinuji a materiály z internetu ucitelnice.
 - Učebnice taktik, vlastní věty k procvičování
 - Umimecesky. cz
 - Umimecesky.cz
 - Umimecesky.cz, ucitelnice.cz, pravopisne.cz, Taktik: Český jazyk pro SŠ (1. - 4. ročník)
 - Umimecesky.cz, wordwall.cz
 - Umimecesky, skolasnadhledem apod...
 - Umíme česky atd.
 - Umíme česky, PP prezentace, učebnice čj Taktik + Didaktis, Internetová jazyková příručka
 - Umimeto, wordwall, learningapps, materiály z Učitelnice
 - Všechny dostupné učebnice, ucitelnice.cz
 - Wordwall, Learning Apps, Škola s nadhledem
 - Wordwallnet, liveworksheet, DUMY, umimecesky, pravopisne.cz,....materiály od kolegů ze skupiny na Facebooku nebo si materiály vytvářím si sama.
 - Www.umimecesky.cz, učebnice a PS nakladatelství Taktik

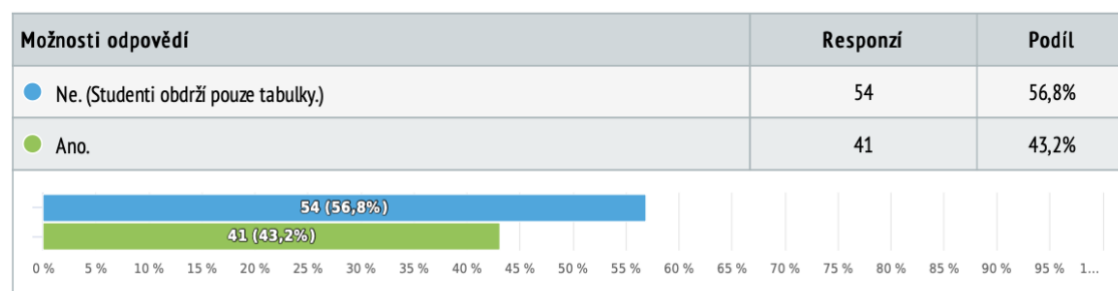
6 Věnujete vztažným zájmenům při výuce zájmen alespoň jednu celou vyučovací hodinu?

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

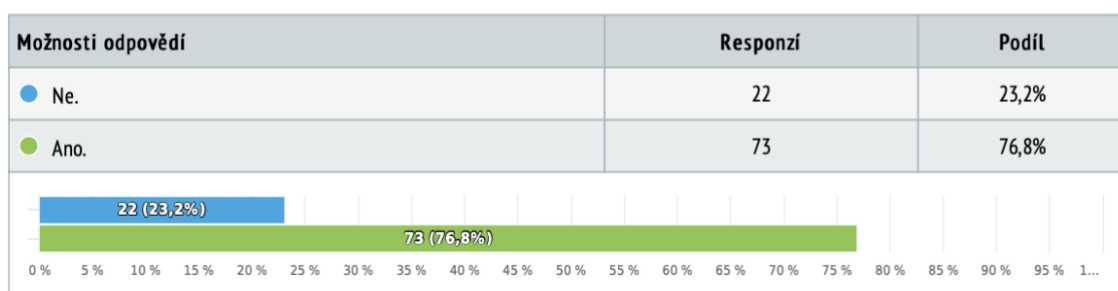
7 Vysvětľujete studentům, jak se skloňuje zájmeno „jenž“? Pokud ano, podle čeho jej skloňujete?

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

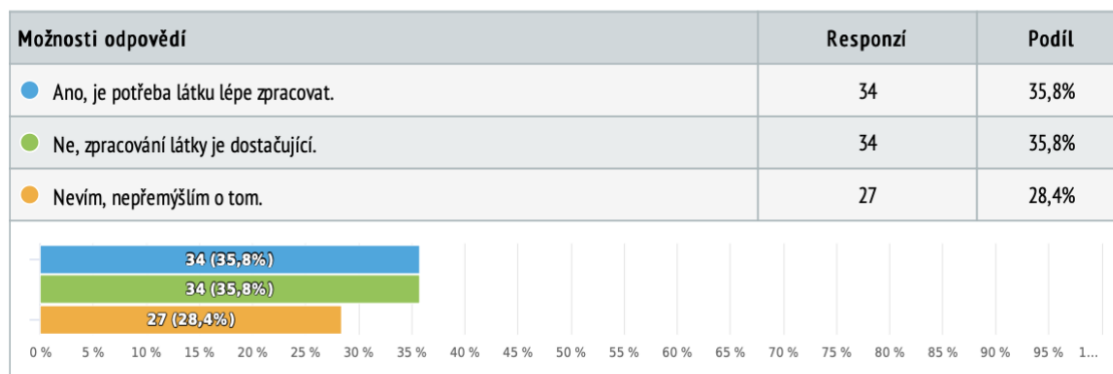
8 Používáte při vysvětlování skloňování zájmena „jenž“ tabulky? Pokud ano, jaké (příp. odkud)?

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

9 Ocenili byste v učebnicích lépe zpracovanou látku o zájmenech?

Výběr z možností, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

10 Zde můžete přidat vlastní komentáře, myšlenky apod. k výuce vztažných zájmen a zájmen obecně:

Textová odpověď, zodpovězeno 95 x, nezodpovězeno 0 x

- (2x)
-
- (2x) -
- (4x) .
- (2x) ...
- ...
- A
- Co se mi nejvíce osvědčilo, bylo nemít cílenou hodinu na zájmena, ale spíš nechat situaci vyplýnout z práce s textem. Sama se ve svých materiálech snažím propojit toto učivo více s literaturou, neboť cílená výuka zájmen bývá studenty rychle odsouzená jako těžká a nedůležitá. V textu je snadné zájmena vynechat a chtít po studentech jejich doplnění. V delším úryvku navíc toto doplnění působí přirozeněji než v účelně zaměřených cvičeních.
- Dělení zájmen do skupin učím, ale klasifikuji pouze správné tvary zájmen a gramatiku, nebo mají žáci k dispozici přehledy.
- Dětem na ZŠ stačí zájmeno který, jež by aktivně neužil...
- Druhy zájmen obecně příliš neřeším. Jsem ráda, že žáci vůbec zájmeno poznají.
- hlavně nezkoušet z paměti, nepsat doplnovačky bez tabulky, ale naučit studenty při tvorbě textu kontrolovat správné tvary na vhodných stránkách na internetu
- Chtělo by to domácí přípravu, pak by zájmena nebyla problém.
- Je na to potřeba více času
- Je to slovní druh, který dělá dětem největší problém.
- Je třeba vnést do vyložení problematiky systém (skloňování podle vz. náš), aby se staly tvary pochopitelnými; memorovat tvary zájmena "jenž" podle tabulky je zbytečné!
- Jsou skutečně mnohem důležitější věci
- Myslím, že motivace ke čtenářství (a tedy přirozené seznámení se s danými tvary v autentickém textu) je podstatně efektivnější než nezávinné procvičování zájmen.
- Myslím, že praxí si člověk najde cestu a způsob, jak to dobře vysvětlit, jak pomoci i slabším žákům...
- Nahrazování substantiv zájmenem a opačně, aby si žáci uvědomili rod.
- Na SŠ se jedná už pouze o opakování a procvičování. Na mluvnici je minimum času.
- Naučit jako základní učivo na ZŠ, max na střední v rámci stylistických charakteristik ve srovnání s 'který'
- Na základní škole nemáme studenty, ale žáky
- na ZŠ bych zrušila
- Na ZŠ potřebné jen základní vysvětlení
- Ne
- Nechápu, proč mají umět druhy zájmen
- nejproblematictější je zájmeno jenž, dělá problémy studentům i na střední škole
- Největší problém dělá dětem určit druh zájmen, když ho mají v jiném pádě než prvním.. tomu věnujeme více času....

- Nemam
 - (2x) Nemám
 - Nemám
 - Nemám další komentáře.
 - nemám komentář
 - Nemám komentář
 - Nemohu říct, zda materiály používám stále stejné, jelikož jsem dosud vždy učila pouze rozdílné ročníky, ve kterých používám materiály různé, avšak kdybych učila znovu stejný ročník, pravděpodobně bych s úpravami použila osvědčené materiály.
 - Nevím
 - nevím, jestli je nutné zájmenu jenž věnovat větší pozornost, žáci ho považují za zastaralé a nepoužívají ho, protože ho používat neumí.
 - (5x) Nic
 - Nic.
 - Nic, děkuji.
 - Nic mě nenapadá.
 - obecně je to zajímavé téma
 - Obecně jsou pro studenty dost obtížná, pamatují si je většinou jen proto, že jsou podobná jako tázací (+ jenž), ale nejsou ve větě, kde je otazník.
 - Obecně nemám toto zájmeno vůbec rád.
 - Ok
 - Podle mě je to naprosto zbytečná látka - pro základní školu
 - Posílit tuto teoretickou výuku více na ZŠ. Na SS pak projdou a nemají žádné základy a není možné jim to vysvětlovat od začátku, při tak nízké časové dotaci pro SS
 - Používám své prezentace a k ní vytvořené pracovní listy
 - Považuji za nadbytečné řešit druhý zájmen, zaměřila bych se hlavně na skloňování a pravopis
 - Problematika je příliš široká a obsáhlá. Některé jevy asi nemá smysl "pitvat" dopodrobna, je lepší je brát citem.
 - Proč věnovat tolik drahocenného času jen vztažným zájmenům? Určitě neucím odděleně od textu, pravopisu a tvaroslovi obecně. Vracíme se k nim při skladbě. Jsou velmi potřebná, ale průběžně. Žáci je umí vyjmenovat od 6. třídy, pak se k nim vracíme.
 - Pro dnešní žáky složitá, protože mají chudou slovní zásoby a neuvědomují je ve vyjadřování.
 - Pro studenty náročné učivo, běžně neumí používat.
 - Se zájmenem jenž konkrétně se děti v běžné mluvě téměř nesebekají.
 - Složitá látka, které by ale bylo potřeba věnovat čas, aby ji studenty porozuměli.
 - Stačí max.2 hodiny
 - Tématu věnuji minimum času, více se zaměřuji na užití zájmen v rámci psaní.
 - Těžce uchopitelné téma, děti neumí určit ve větě zájmeno, pak je těžké je učit druhý.
 - Tvary jenž využíváme jen v předložkovém spojení.
 - Učebnice příliš nevyužívám, o vztažných zájmenech se zmiňuji okrajově poprvé v 6. třídě. Skloňování zájmena jenž dávám v písemkách jako bonusový úkol.
 - Učebnice ve výuce nevyužívám, ale tvořím své vlastní materiály, které upravuji dle individuálních potřeb žáků.
-
- U vztažných zájmen se věnujeme více odlišení od zájmen tázacích.
 - Více učit funkci a použití, než jen jejich druhý.
 - V učebnicích není dostatečně akcentována deiktická funkce
 - Vynechala bych zájmena týž, tentýž.. Pokud ano, pouze na základě výkladu z PČP nebo SSČ
 - Výuka zájmena jenž na ZŠ není nutná
 - Výuku zájmena jenž bych vypustila. Jinak bych zopakovala všechny druhy zájmen postupně, např. i skloňování osobních zájmen, které už se učí na 1. stupni, ale bohužel si to žáci většinou na 2. stupni nepamatují. V učebnicích či PS na 2. stupni cvičení na osobní zájmena často chybí nebo jsou nedostatečná.
 - 😊 vztažná zájmena v kontextu problému dnešního školství. žáci nerozumí významu jednoduchých vět 😊
 - Vztažná zájmena obecně nepovažuji za nejsložitější problematiku.
 - Vždy je důležitá náležitě procvičovat, uvádět velké množství příkladů.
 - Zájmena jenž a týž, tentýž učím, ale nezkouším. Spíš jen jako hláskám.
 - Zájmena jsou obecně pro žáky těžko pochopitelná. Snadno odliší snad jen osobní zájmena.
 - Zájmena neučím.
 - Zájmena se musí procvičovat průběžně
 - Zájmena - těžko říct..

- Zájmena vztažná jsou důležitá pro výuku souvětí pořádného. Zájmeno jenž nyní vyučují jen s tabulkou.
- Zájmeno jenž je pro slabší žáky těžké učivo.
- Zájmeno jenž není nezbytné umět z paměti pro děti na základní škole
- Zájmennům je věnován dostatečný prostor a je k nalezení mnoho materiálů.
- Zbytečně zatezující učivo pro základní vzdělávání ve stávajícím rozsahu
- Zde "můžu přidat vlastní komentář", ale otázka je povinná... Tedy: uvedená zájmena jsou na ústupu, nemá cenu je podrobněji probírat. I učitelé mají problém s jejich užíváním, pokud je užívají.
- Z hlediska moderní didaktiky je chyba vůbec uvažovat o specifické "výuce zájmen", to je formalistní přístup, který vede k pocitu zbytečnosti předávaných informací. Informace o tvarosloví mají být předávány v přímém spojení s komunikačními potřebami, komunikační výchovou, zejména tvary, které jsou pocíťovány jako zastaralé a z komunikace postupně mizí, se mají vyučovat v kontextu jejich používání v přirozených textech. To je cesta ke zlepšení výuky.
- Zrovna toto učivo mi připadne jeden z nejmenších problémů výuky...